

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND TALLINNAS
Eraõiguse instituut

Hendrik Mühls

Viivise ja leppetrahvi mõistliku suuruse hindamise kriteeriumid

Magistritöö

Juhendaja: dr iur Mari Ann Simovart

Tallinn 2013

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. Kohustuse täitmise ulatus	8
1.1 Kriteeriumi olemus viivise vähendamise puhul	8
1.2 Kohtute praktika kohustuse täitmise ulatuse kriteeriumi sisustamisel (viivis)	11
1.3 Kriteeriumi olemus leppetrahvi vähendamise puhul	16
1.4 Kohtute praktika kohustuse täitmise ulatuse kriteeriumi sisustamisel (leppetrahv).....	19
2. Võlausaldaja õigustatud huvi	24
2.1 Kriteeriumi olemus viivise vähendamise puhul.....	24
2.2 Kohtute praktika võlausaldaja õigustatud huvi kriteeriumi sisustamisel (viivis)	29
2.3 Kriteeriumi olemus leppetrahvi vähendamise puhul	34
2.4 Kohtute praktika võlausaldaja õigustatud huvi kriteeriumi sisustamisel (leppetrahv)	37
3. Poolte majanduslik seisund	42
3.1 Kriteeriumi olemus viivise vähendamise puhul	42
3.2 Kohtute praktika poolte majandusliku seisundi kriteeriumi sisustamisel (viivis)	46
3.3 Kriteeriumi olemus leppetrahvi vähendamise puhul	51
3.4 Kohtute praktika poolte majandusliku seisundi kriteeriumi sisustamisel (leppetrahv)	54
KOKKUVÕTE.....	60
SUMMARY	64
KASUTATUD KIRJANDUS	68
KASUTATUD SEADUSAKTID	69
KASUTATUD ALAMATE ASTMETE KOHTUPRAKTIKA	70
KASUTATUD RIIGIKOHTU PRAKTIKA	72

SISSEJUHATUS

Käesoleva magistritöö eesmärk on teaduslikult kirjeldada viivise ja leppetrahvi mõistliku suuruse hindamise kriteeriumeid. Antud teema on Eesti õigusmaastikul küllaltki aktuaalne, kuivõrd moodustavad viivise- ja leppetrahvinõuded kohtupraktikas kõikidest rahalistest nõuetest üle poole. Samuti puutuvad enamik viiviste ja leppetrahviga seotud vaidlusi kokku viiviste ja leppetrahvi vähendamise küsimustega olukorras, kus viivist või leppetrahvi tasuma kohustatud pool esitab kohtule taotluse viivise või leppetrahvi vähendamiseks.

Lisaks puuduvad käesoleva magistritöö autori andmetel senini bakalaureuse, magistri- või muud teadustööd, mis on keskendunud viivise ja/või leppetrahvi mõistliku suuruse hindamise kriteeriumite käsitlemisele. Mitmed autorid on küll oma teadustöodes käsitlenud viivist või leppetrahvi kui õiguslikku institutsiooni tervikuna, peatudes oma töös muuhulgas ka viiviste ja leppetrahvi mõistliku suuruse hindamise küsimustes, kuid terviklik teadustöö viiviste ja leppetrahvi vähendamise teema senini puudub. Käesolevas magistritöös on allikatena tuginetud neljale seni valminud teadustööle, millest igaühes on töö autor peatunud muuhulgas vastavalt viivise või leppetrahvi vähendamise küsimustes. Kõnealused teadustööd on valminud vastavalt 2004¹, 2005², 2006³ ning 2009⁴.aastal. Antud magistritöös on allikatena muuhulgas viidatud teadustöödele ka osaliselt tuginetud, kuid kuna nimetatud teadustööd pärinevad mitmete aastate tagusest ajast, on teatud seisukohad tänaseks juba mõneti vananenud, samuti on vahepealse aja jooksul märgatavalt muutunud kohtupraktika. Nimetatud põhjustel on viidatud teadustöodes esitatud seisukohti käesolevas magistritöös kajastatud vaid küsimustes, mis on endiselt aktuaalsed ka tänapäeval.

Lisaks eelpoolviidatud teadustöödele leidub veel teisigi viivist või leppetrahvi käsitlevaid teadustöid, kuid käesolevas magistritöös allikatena kasutatavad teadustööd on antud magistritöö teemat silmas pidades kõige aktuaalsemad, samuti käsitlevad teised teadustööd sarnaselt juba antud magistritöös allikatena kasutamiseks valitud teadustöödele sarnaselt viivist või leppetrahvi kui õiguslikku institutsiooni tervikuna. Kõnealuste tööde autorid on viivise või leppetrahvi

¹ Kroon, K. Viivis; bakalaureuse töö, juhendaja: Margus Kingisepp, Tartu Ülikool, Tallinn, 2004 (Käsikiri Tartu Ülikooli Õigusinstituudi eraõiguse instituudis)

² Kõrgesaar, K. Viivis ja leppetrahv; bakalaureuse töö, juhendaja: Margus Kingisepp. Tartu Ülikool. Tallinn. 2005 (Käsikiri Tartu Ülikooli Õigusinstituudi eraõiguse instituudis)

³ Koger, K. Viivisnõue, bakalaureuse töö, juhendaja: Kaupo Paal. Tartu Ülikool. Tallinn. 2006 (Käsikiri Tartu Ülikooli Õigusinstituudi eraõiguse instituudis)

⁴ Annus, L. S. Leppetrahv kui kahju hüvitamise instrument, bakalaureuse töö, juhendaja: Age Värvi, Tartu Ülikool. Tallinn. 2009 (Käsikiri Tartu Ülikooli Õigusinstituudi eraõiguse instituudis)

vähendamise küsimust oma töös käsitlenud pinnapealselt või puudub antud töödes viivise või leppetrahvi vähendamise küsimuste käsitus sootuks, mistõttu ei ole käesoleva magistritöö autori hinnangul kõnealuste tööde kasutamine täiendavate allikatena põhjendatud, samuti dubleeriks antud tööd juba käesoleva magistritöö allikateks valitud teadustöodes esitatud seisukohti.

Magistriöö autor on varasemalt käsitlenud leppetrahvi ja viivise mõistliku suuruse hindamise küsimusi oma bakalaureuseõppe raames koostatud uurimustöodes⁵, mistõttu on autor pidanud otstarbekaks juhendada osaliselt kõnealuste uurimustööde seisukohtadest ka käesoleva magistritöö koostamisel. Samas on viidatud uurimustöodes peatunud vastavalt leppetrahvi ning viiviste mõistliku suuruse hindamise kriteeriumitel mõnevõrra vähem, kui antud kriteeriumite täpne käsitus nõuaks, mistõttu on viivise ja leppetrahvi mõistliku suuruse hindamise kriteeriumitest terviklikuma ülevaate huvides vajalik iga kriteeriumi täpsem ning põhjalikum analüüs. Käesolev magistritöö võimaldab lugejal saada ülevaate nii viivise ja leppetrahvi mõistliku suuruse hindamise kriteeriumitest üldisemalt, kui ka käesolevas töös sisalduva kohtupraktika valguses saada aimu ka sellest, kuidas kohus viivise või leppetrahvi mõistlikku suurust hindab. Seega on antud töö väärtuslikuks malliks eelkõige praktiseerivatele juristidele nii lepingute koostamisel viivise ja leppetrahvi kokkuleppeid sõlmides ning hilisemalt võimalike vaidluste puhul ka vähendamise taotluse koostamisel või nendele sisuliste vastuväidete esitamisel.

Tulenevalt asjaolust, et viivise ja leppetrahvi regulatsioonid on paljuski sarnased, eelkõige tänu asjaolule, et mõlema vähendamine toimub samadel alustel ning samu kriteeriume hinnates, on seega põhjendatud ka mõlema õigusinstituudi käsitlemine koos ühes teadustöös. Kuivõrd on vähendamise kriteeriumid sarnased, on käesoleva magistritöö struktuur mõlema õigusinstituudi käsitlemise puhul sama. Töö on jagatud kolme suurde peatükki, iga peatükk käsitleb ühte kolmest viivise/leppetrahvi mõistliku suuruse hindamise kriteeriumitest. Iga peatükk jaguneb omakorda neljaks alapeatükiks, millest kaks tegelevad kumbki vastavalt viivise ja leppetrahvi mõistliku suuruse hindamise üldiste eelduste ning alustega, vastavalt konkreetsele kriteeriumile, teised kaks alapeatükki käsitlevad aga kohtupraktikat vastavalt viivise ning leppetrahvi mõistliku suuruse hindamisel ning teatud juhtudel ka VÕS-is sätestatud mõistliku suuruse hindamise kriteeriumite sisustamisel.

⁵ Mühl, H. Leppetrahvi mõistlik suurus, uurimustöö, juhendaja: Mari Ann Simovart, Tallinn 2010 (Käikiri Tartu Ülikooli Õigusinstituudi eraõiguse instituudis). Mühl, H. Viivise mõistliku suuruse hindamise kriteeriumid, uurimustöö, juhendaja: Mari Ann Simovart, Tallinn 2011 (Käikiri Tartu Ülikooli Õigusinstituudi eraõiguse instituudis).

Käesolevas magistritöös on seega kasutatud empiirilist uurimismeetodit, analüüsitud on ühtaegu nii viivise ja leppetrahvi vähendamise üldisi eeldusi kui ka asjassepuutuvat kohtupraktikat. Valitud uurimismeetod kui ka magistritöö struktuur on autori hinnangul õigustatud, kuivõrd võimaldab samaaegselt viivise/leppetrahvi vähendamise üldiste aluste ning hindamise kriteeriumite käsitlemine ning kohtupraktika analüüs anda lugejale tervikliku ülevaate, kuidas on kohus tegelikkuses rakendanud viivise või leppetrahvi vähendamise teoreetilisi aluseid ning milliseid asjaolusid on kohus konkreetsete kaasuste puhul arvesse võtnud. Viivise ja leppetrahvi vähendamise üldiste aluste ning kohtupraktika käsitlemine koos ei võimaldaks autori hinnangul teha selget vahet küsimuses, milliseid kriteeriume peab kohus üldiselt arvestama ning kuidas kohus neid ka praktikas rakendab. Nagu käesolevas magistritöös edaspidi selgub, on kohus mitmel juhul praktikas rakendanud viivise või leppetrahvi vähendamise kriteeriume mõnevõrra erinevalt võrreldes viivise ja leppetrahvi vähendamise teoreetiliste alustega ning on vähendanud viivist või leppetrahvi ka olukorras, kus selle vähendamiseks teoreetiline alus küll puudub, kuid kõiki asjaolusid arvesse võttes on viivise või leppetrahvi vähendamine siiski põhjendatud.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on seega esmalt välja selgitada viivise ja leppetrahvi vähendamise üldised eeldused ning seejärel hinnata antud eeldusi kohtupraktika valguses. Seeläbi on võimalik jõuda järeldusele, kas ja milline on kohtu nn üldine käekiri viivise või leppetrahvi vähendamise küsimuses ning kas kohus on konkreetsete juhtumite puhul pidanud üldistest teoreetilistest eeldustest ka kinni. Samuti on käesolevas magistritöös vaadeldud, kuidas on kohus jaganud tõendamiskoormise poolte vahel. Ehkki viivise või leppetrahvi vähendamine on kohtulik kujundusõigus⁶, ehk kohus võib viivist või leppetrahvi hinnates seda vähendada kuni mõistliku suuruseni oma siseveendumuse kohaselt, ei ole kohtul õigus omaalgatuslikult leppetrahvi või viivist vähendada, vaid selleks peab viivist või leppetrahvi tasuma kohustatud pool esitama kohtule vastavasisulise avalduse ning ka põhjendama, miks on viivis või leppetrahv antud juhul ebamõistlikult kõrge ning kuulub vähendamisele. Nagu käesoleva magistritöös käsitletud kohtupraktikast selgub, on kohus andnud ka pooltele juhiseid, millisel viisil on tõendamiskoormist kandval poolel võimalik oma seisukohti tõendada.

⁶ Varul, P. Kull, I. Kõve V. Käerdi M. Tallinn 2006. Lk 548, RKTKo 3-2-1-66-05 p 17

1. Kohustuse täitmise ulatus

1.1 Kriteeriumi olemus viivise vähendamise puhul

Viivis on VÕS⁷ § 113 lõike 1 tähenduses viivitusintress, mida võlausaldaja võib võlgnikult rahalise kohustuse täitmisega viivitamise korral nõuda arvates kohustuse sissenõutavaks muutumisest kuni kohase täitmiseni. Viivise regulatsioonis on seadusandja juhindunud eelkõige välisriikides kehtivatest regulatsioonidest ning erinevatest nn mudelseadustest. Viivise regulatsioon, millest on juhindatud ka VÕS-is, sisaldub eelkõige Saksa tsiviilseadustiku BGB⁸ §-s 288, PECL⁹ artiklis 9:508, PICC¹⁰ artiklis 7.4.9, CISG¹¹ artiklis 78. Samuti sisaldub viivise institutsioon Euroopa lepinguõiguse kodifikatsioonis DCFR¹² artiklis 3:708. Samuti sätestas viivise ka enne VÕS-i kehtinud TsK¹³. Siiski on VÕS-i eeskujuks eelkõige just viidatud mudelseadused (PECL; PICC; CISG) ning ka Saksa tsiviilseadustik BGB¹⁴.

Samas tuleb silmas pidada asjaolu, et viidatud õigusaktid on üksnes malliks VÕS-le ning ei näe ette võimalust viivisenõude vähendamiseks. PICC-is, CISG-is, PECL-is ning BGB-s puudub viivisenõude vähendamise võimalus, erinevalt leppetrahvist, mille võimaliku vähendamise kohta on PICC-is¹⁵, PECL-is¹⁶ ja BGB-s¹⁷ selge regulatsioon. VÕS on antud küsimuses seega mõneti unikaalne, kuivõrd näeb VÕS ette viivise vähendamise samas korras ning samadel alustel leppetrahviga.¹⁸ Selline regulatsioon ei ole ka üllatav, kuivõrd on Eesti õiguses peetud leppetrahvi ja viivist ka varasemalt seotuks, näiteks oli viivis TsK-i kohaselt isegi leppetrahvi alaliik.¹⁹ BGB, PECL, PICC ning CISG aga sellist seost kahe eri õiguskaitsevahendi vahel ette ei näe, sisustades

⁷ Võlaõigusseadus. 26. september 2001. RT I 2002, 53, 336. RT I, 08.07.2011, 21

⁸ BGB – Bürgerliches Gesetzbuch. 1900. Arvutivõrgus kättesaadav (seisuga 6. mai 2013) - http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/

⁹ PECL – Principles of European Contract Law. 1999. Arvutivõrgus kättesaadav (seisuga 6. mai 2013) -

http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/PECL%20engelsk/engelsk_partI_and_II.htm

¹⁰ PICC – Principles of International Commercial Contracts 2004 Arvutivõrgus kättesaadav (seisuga 6. mai 2013) - <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/main.htm>

¹¹ CISG – Convention of International Sale of Goods. 1980. Arvutivõrgus kättesaadav (seisuga 6. mai 2013) - <http://cisgw3.law.pace.edu/cisg/text/treaty.html>

¹² DCFR – Draft Common Frame of Reference. 2000. Arvutivõrgus kättesaadav (seisuga 6. mai 2013) - http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcf_r_outline_edition_en.pdf

¹³ TsK - Eesti NSV Tsiviilkoodeks. RT 1964, 25, 115. 30.06.2002.

¹⁴ Kõrgesaar, K. 2005. Lk 22

¹⁵ PICC art 7.4.13 (2)

¹⁶ PECL art 9:509 (2)

¹⁷ BGB § 343

¹⁸ VÕS § 162 lg 1; Varul, P. Kull, I. Kõve, V. Käerdi, M. Võlaõigusseadus I: kommenteeritud väljaanne. Kirjastus „Juura“. Tallinn 2006, lk 378

¹⁹ TsK § 193

küll leppetrahvi vähendamise võimaluse, kuid jättes viivisnõude võimaliku vähendamise täielikult reguleerimata.²⁰

Viivisenõude üldiseks eesmärgiks on võimaldada isikul, kelle suhtes on rahalise kohustusega lepingut rikutud, saada hüvitist ajaperioodi eest, mil antud isik ei saanud kasutada seda rahasummat, mis oleks tema käsutuses olnud rahalise kohustuse õigeaegse täitmise korral.²¹ Viivisenõudega lihtsustatakse oluliselt raha maksmisega viivitamisest tekkinud kahju hüvitamist. Viivist eristab aga üldisest kahju hüvitamise regulatsioonist (VÕS § 115) asjaolu, et võlausaldaja võib võlgnikult nõuda rahalise kohustuse täitmisega viivitamise korral viivist sõltumata asjaolust, kas võlgnik vastutab kohustuse rikkumise eest või mitte (VÕS § 105). Samuti ei ole viivisenõude makspanekul oluline asjaolu, kas võlausaldaja on võlgniku poolse kohustuse rikkumise tulemusena ka tegelikult kahju kannatanud, või mitte. Antud käsitus erineb enne 1. juulit 2002 kehtinud Tsiviilkoodeksist, mille § 194 lõike 1 kohaselt on tavaline viivise (ja ka leppetrahvi) võrdlemine võlausaldajale ka tegelikult tekkinud kahjudega, VÕS aga vastavasisulist nõuet ette ei näe.²² Seega tulebki viivise mõistliku suuruse hindamisel lähtuda kolmest peamisest kriteeriumist, millest üheks on kohustuse täitmise ulatus võlgniku poolt.

Viivise vähendamise eesmärgiks on aga kaitsta võlgnikku ebamõistlikult kõrgete või ebaproportsionaalselt suurte viivisenõuete eest lepingulistes suhetes.²³ Ebamõistlikkuse mõiste on jäetud seadusandja poolt reguleerimata, mistõttu tuleb viivise mõistlikkust hinnata iga üksikjuhtumi poolt eraldi. Nagu eelpool öeldud, on viivise mõistlikkuse hindamine kohtulik kujundusõigus, kus kohus hindab viivisenõude suurust oma siseveendumuse alusel, samas ei ole tegemist piiramatult kohtu diskretsiooniga, mistõttu ei või kohus viivist omaalgatuslikult vähendada, vaid saab seda teha üksnes viivist tasuma kohustatud poole vastavasisulise taotluse alusel. Kohus võib aga ebamõistlikkuse mõiste sisustamisel juhinduda eelkõige VÕS §-s 7 sätestatud üldisest mõistlikkuse põhimõttest. Antud juhul võiks ebamõistlikult suureks pidada sellist viivist, mida sarnases olukorras olevad isikud loeksid vastava nõude ebamõistlikult suureks. Samuti tuleb üldisest mõistlikkuse põhimõttest tulenevalt võtta arvesse ka pooltevahelist praktikat, vastava kutse- või tegevusala tavasid ja muid asjaolusid.²⁴

²⁰ Kroon, K. 2004, lk 33

²¹ Varul, P. Kull I., Käerdi M., Kõve V. Võlaõigus I. Üldosa. Tallinn: Juura 2004, lk 246

²² Varul P., Kull I., Kõve V., Käerdi M. Võlaõigusseadus I: kommenteeritud väljaanne. Tallinn Juura 2006, lk 548

²³ Varul P., Kull I., Kõve V., Käerdi M. Võlaõigusseadus I: kommenteeritud väljaanne. Tallinn Juura 2006, lk 547

²⁴ Kõrgesaar, K. 2005. Lk 37

Viivise ja leppetrahvi vähendamine toimub eelpooltoodust tulenevalt seega samadel alustel ning kohus võtab vähendamisel arvesse samasid kriteeriume. Nimetatud kriteeriumiteks on VÕS-i kohaselt²⁵ kohustuse täitmise ulatus võlausaldaja poolt, võlausaldaja õigustatud huvi ning poolte majanduslik seisund. Samuti nägi TsK-i regulatsioon²⁶ otseselt ette leppetrahvi ja viivise mõistliku suuruse hindamisel ette malli, mille kohaselt tuleb viivist või leppetrahvi võrrelda võlausaldaja poolt kannatatud kahjuga. VÕS-is vastavasisuline regulatsioon küll puudub, kuid kohtud on praktikas siiski viivise või leppetrahvi vähendamisel juhindunud TsK-is kehtinud põhimõttest ning võrrelnud viivist ning leppetrahvi võlausaldaja kahjudega.²⁷

Eelpooltoodu ei tähenda aga, et viivist ei saa nõuda koos kahju hüvitamisega. Sellise nõude esitamiseks on kolm tingimust: kahju hüvitamise nõude olemasolu (kahju tekkimine võlgniku poolse viivituse tulemusena), kahju olemasolu viivist ületavas osas ning kahju hüvitamise nõue vaid ulatuses, mis ületab viivist.²⁸ Viivituse tõttu tekkiva kahju hüvitamisel kehtib VÕS-is nn tasandusprintsip, mille kohaselt juhul, kui viivis ei kata kõiki võlausaldaja kahjusid, mis tal tekkisid seoses võlgniku poolse kohustuse täitmisega viivitamisega, võib võlausaldaja nõuda sellise kahju hüvitamist, mida viivis ei katnud.²⁹ Viivitamisest tekkinud kahju hüvitamist võimaldavad ka CISG art 78, PICC art 7.4.9 lg 3 ning PECL art 9: 508 lg 2. PICC kohaselt võib kahjustatud pool nõuda kahju hüvitamist kui rahalise kohustuse mittenouetekohaselt tasumine või tasumata jätmine põhjustas suurema kahju. CISG ja PECL otsesõnu taandusprintsipi ei sätesta.

Viivise vähendamist on võimalik nõuda üksnes siis, kui viivisenõuet pole eelnevalt tasutud, vastasel korral kaotab viivist maksuma kohustatud isik hilisemalt võimaluse viivise vähendamist nõuda.³⁰ Viivist saab vähendada üksnes võlgniku vastavasisulise taotluse esitamisel, kohus ei ole õigustatud omal algatusel viivise suurust hindama ning viivist vähendama.³¹ Eelkõige on viivisenõude vähendamine põhjendatud olukorras, kus võlgnik on suurema osa oma kohustusest täitnud. Viivise vähendamisest on üldjuhul asjakohane rääkida olukorras, kus viivise suurus ületab juba põhivõla suurus, seda kas siis põhjusel, et lepingujärgne viivisemäär on liialt kõrge või võlgnikul ei ole osutunud võimalikuks oma rahalisi kohustusi juba pikalt täita ning viivise kulgemise jätkumine on võrreldes võlausaldaja poolt tegelikult kantud või eelduslikult kantud kahjuga ebaproportsionaalne.

²⁵ VÕS § 162 lg 1

²⁶ TsK § 194 lg 1

²⁷ RKTKo 3-2-1-66-05; RKTKo 3-2-1-80-02; RKTKo 3-2-1-87-10

²⁸ VÕS § 113 lg 5

²⁹ Kroon K., 2004; lk 48

³⁰ VÕS § 162 lg 3, VÕS § 113 lg 8

³¹ Annus, L.S. 2009. Lk 24; Kõrgesaar, K. 2005. Lk 37

Sellisel juhul ei ole enam võimalik rääkida võlausaldajale tekkinud kahju hüvitamisest, mistõttu võiks põhikohustust ületava viivise nõudmine olla vastuolus hea usu põhimõttega³²

Kohustuse täitmise ulatuse kriteeriumi üldiseks eesmärgiks on võrrelda võlgnikult nõutava viivise suurust võlgniku poolt täidetud põhikohustuse ulatusega.³³ Antud võrdlus annab eelkõige ülevaate võlgniku senisest nn maksekäitumisest, mis võimaldab teha järeldusi, kas võlgnik on oma kohustuse täitmisel teinud piisavaid jõupingutusi, või on võlgnevuse ning viivisenõude tekkimine põhjustatud võlgniku poolsest passiivsusest või tahtmatusest kohustust täita.³⁴ Viivisenõude vähendamine on eelkõige põhjendatud olukorras, kus võlgnik on arvestatava osa oma kohustusest täitnud. Arvestatav osa põhikohustusest kuulub igakordsele hindamisele iga juhtumi puhul eraldi, sõltuvalt konkreetse õigussuhte sisust ning eesmärgist.³⁵ Näiteks võib arvestatavaks osaks põhikohustusest olla vaid 10% olukorras, kus põhikohustus on rahaliselt mahukas ning üksnes 10%-lise osa tasumine võlgniku poolt ei ole automaatselt tõlgendatav kui kohustuse ebapiisav täitmine, kuivõrd ei ole üksnes nimetatud ulatuses kohustuse täitmine tingitud võlgniku passiivsusest või tahtmatusest kohustust täita. Antud näited on enimlevinud eelkõige laenulepingute puhul, kus põhikohustuse kogusummat arvestades võib ka 10%-lise osa tasumist lugeda võlgniku kohusetundlikuks maksekäitumiseks.³⁶

Samas võib vastupidise näitena olla teatud olukordades ka suurema osa kohustuse täitmine võlgniku poolt ebapiisav, seda eriti olukorras, kus põhikohustus ei ole võlgniku majandusliku seisukorra või muude asjaoludega võrreldes võlgnikku liialt koormav ning võlgnik hoiab kohustuse täitmisest põhjendamatult kõrvale. Näiteks olukorras, kus maksejõulisest äriühingust võlgnik satub viivitusse paarisaja euro suuruse võla tasumisel, mille tulemusena ületavad kulgenud viivised lõpuks põhivõla suurust, ei ole võimalik ka väita, et võlgniku maksekäitumine ilmestab võlgniku tahet võlgnevus likvideerida ning millest johtuvalt oleks kulgenud viiviste vähendamine põhjendatud.

Juhul, kui võlgnik on ise viibinud makseviivituses ning põhikohustus on suuremas osas täitmata ning viivis on kulgenud juba põhivõlgnevust ületavas määras, ei ole viivise vähendamise taotlus reeglina põhjendatud, kuivõrd asetaks võlgniku poolne mittenõuetekohane lepingu täitmine teised, sarnaseid lepinguid nõuetekohaselt täitvad isikud võrreldes kohustust rikkunud võlgnikuga

³² Varul P, Kull I, Kõve V, Käerdi M, Tallinn 2006, lk 382

³³ Kroon, K. 2004. Lk 29; RKTko 3-2-1-41-07; RKTko 3-2-1-66-05

³⁴ Annus, L.S. 2009. Lk 29

³⁵ Beatson J. Anson's Law of Contract. 27th edition. Oxford University Press. Oxford 1998, lk 577

³⁶ Tallinna Ringkonnakohtu otsus 2-09-38109

märgatavalt halvemasse olukorda ning võimaldaks anda väärast signaali, et kohustuse täitmisega viivitamine ilma selleks mõjuva põhjuseta on piisav alus põhivõlgnevust ületava viivise vähendamiseks.³⁷ Nimetatud põhjustel selliseid, nn pahatahtlikke taotlusi reeglina ei rahuldata, mh põhjusel, et sellised taotlused on vastuolus hea usu ja mõistlikkuse põhimõtetega.

Põhikohustuse täitmine arvestatavas ulatuses on lisaks üldistele vastuväidetele, sh põhikohustuse enda olemasolu, võlausaldaja vastuvõtuviivitus, kohustuse täitmisest õigustatult keeldumine jms üheks põhiliseks vastuväiteks, mida võlgnik võib temalt nõutavale viivisenõudele esitada.³⁸

Viivise mõistliku suuruse hindamisel on vältimatuks eelduseks lisaks VÕS § 162 lõikes 1 sätestatud kriteeriumitele ka lähtumine üldisest mõistlikkuse põhimõttest (VÕS § 7). Kahes viidatud sättes sätestatud kriteeriumid ei ole oma olemuselt üksteist välistavad, kuid ei kattu ka täielikult. Kuna mõistlikkuse põhimõte sisaldab teatavasti endas muuhulgas lepingustest suhetest tulenevaid asjaolusid,³⁹ siis võib siia alla mahutada ka VÕS § 162 lõikes 1 sätestatud kriteeriumid, mida kohus viivise suuruse mõistlikkuse hindamisel arvesse võtab. Mõistlikkuse põhimõttes sisalduv lepingusuhetest tulenev asjaolude kogum on oma mahult laiem ning sisaldab ka nt lepingupoolte tavapärase praktikast ning võlasuhte iseloomu. Kuigi kohtupraktika viivise vähendamise küsimustes otsesõnu mõistlikkuse põhimõttes sisalduvaid kriteeriume välja ei too, on siiski praktikas⁴⁰ viidatud üldisele mõistlikkusele võlasuhte poolte vahelistes suhetes, mis võimaldab järeldada, et teatud määral peatub kohus viivise vähendamise üle otsustamisel ka mõistlikkuse põhimõttel.

Nagu eelpool öeldud, võib kohus viivise vähendamisel lisaks VÕS § 162 lõikes 1 nimetatud kriteeriumitele nn toetatavate argumentidena käsitleda ka VÕS § 7 tulenevaid mõistlikkuse üldpõhimõtteid. Üheks tõhusaks nn toetavaks argumendiks, mis aitaks kohtul tekitada teatava võrdlusemomenti, on vastava kutse- või tegevusala tavapärase praktika, mida lähemalt analüüsisid on kohtul võimalik seada teatavad piirid viivise mõistliku suuruse osas. See mõistlikkuse põhimõte on kohtule abiks ka teiste õigusinstituutide hindamisel⁴¹ Lisaks mõistlikkuse üldpõhimõtete kohaldamisele viivise mõistliku suuruse hindamise puhul on asjakohane rääkida mõistlikkuse põhimõttest ka mõistliku aja määratlemisel (eelkõige viivisenõude esitamise mõistliku aja jooksul).

³⁷ Tallinna Ringkonnakohtu otsus nr 2-04-1002

³⁸ Tallinna Ringkonnakohtu otsus nr 2-11-9410

³⁹ Vahermets S. Mõistlik tähtaeg lepinguliste kohustuste täitmisel. Bakalaureuse töö. Juhendaja: Mari Ann Simovart. Tartu Ülikool. Tallinn. 2007, lk 16 (käsikiri Tartu Ülikooli Õigusinstituudi eraõiguse instituudis)

⁴⁰ Tallinna Ringkonnakohtu otsus nr 2-09-58157; RKTKo 3-2-1-162-12

⁴¹ Simovart, M. The Standard of Reasonableness in the Estonian Law of Obligations. A Development of Estonian Contract and Company Law in the Context of the Harmonized EU LAW I. Tartu University Press. Tartu 2007, pp 82-85

⁴² Siinjuures on oluline märkida ka asjaolu, et kui viivise ning leppetrahvi vähendamise aluse ehk VÕS § 162 lõike 1 kohaldamise eelduseks on sama sätte lõige 3, mille kohaselt ei saa viivise või leppetrahvi vähendamise nõuet esitada siis, kui leppetrahv või viivis on juba eelnevalt tasutud. Sellisel juhul ei kehti nimetatud nõue põhikohustuse täieliku tasumise puhul. Kui võlgnik on põhikohustuse täitnud täies ulatuses, ei võta see temalt ära võimalust esitada vastuväiteid viivise suuruse, nõude aegumise, nõude esitamise mõistliku aja jooksul tuvastamise vms asjus.⁴³

1.2 Kohtute praktika kohustuse täitmise ulatuse hindamise kriteeriumi sisustamisel (viivis)

Viivise vähendamine on oma olemuselt kohtu kujundusõigus, kuid see ei ole piiramatu, vaid piiritletud selgete hindamiskriteeriumitega, mida kohus peab viivise vähendamise puhul arvesse võtma. Üheks selliseks kriteeriumiks on ka kohustuse täitmise ulatus viivist tasuma kohustatud poole poolt.

Riigikohtu lahend 2005. aastast (AS SEB Ühisliising hagi Peep Norki vastu)⁴⁴ on viivise mõistliku suuruse hindamise ja vähendamise kriteeriumite hindamisel üks fundamentaalsemaid ning kesksemaid. Seda põhjusel, et Riigikohus sätestab antud lahendis selged piirid, millest kohus peab oma viivise vähendamise diskretsiooniõiguse teostamisel lähtuma. Antud asjas nõudis võlausaldaja võlgnikult viivist samas ulatuses kui põhivõlg (41 198 EEK). Maa- ja ringkonnakohus kasutasid oma kohtulikku diskretsiooniõigust viivise vähendamisel ning vähendasid võlausaldaja poolt nõutavat viivist 10 000 EEK-ini. Seejuures rõhutas ringkonnakohus ühe viivise vähendamist mõjutanud kriteeriumina ka kohustuse täitmise ulatust võlgniku poolt.⁴⁵

Riigikohtu hinnangul ei ole viivise vähendamise ulatust ehk viivise mõistlikku suurust võimalik arvuliselt välja tuua, kuivõrd see sõltub kohustuse täitmisega seonduvatest asjaoludest. Üldjuhul ei ole Riigikohtu kolleegiumi hinnangul põhjendatud viivise vähendamine alla seaduses sätestatud ulatuse. Samuti rõhutas kolleegium asjaolu, et põhivõlga ületavas osas viivise nõudmise põhjendamise kohustus on võlausaldajal, v.a juhul, kui võlausaldaja nõuab viivist seadusjärgses ulatuses ning viivis ületab võlgniku poolse tegevusetuse tulemusena juba põhivõla suurust. Samas on tõendamiskoormis ümberpööratud olukorras, kus viivis ei ületa põhikohustust. Sellisel juhul

⁴² Viru Maakohtu otsus 2-07-1965. RKTko 3-2-1-157-10 p 13, p 15

⁴³ RKTko 3-2-1-41-07 p 22

⁴⁴ RKTko 3-2-1-66-05

⁴⁵ RKTko 3-2-1-66-05 p 5

peab viivise vähendamise taotluse esitanud võlgnik tõendama, miks on viivis võrreldes võlausaldaja poolt kannatatud kahjuga ebaproportsionaalselt kõrge.⁴⁶

Riigikohus rõhutas ka asjaolu, et kohtu õigused viivise vähendamisel ei ole piiramatud, vaid kohtulahendist peavad olema jälgitavad kohtu motiivid, miks on viivise vähendamine põhjendatud. Samuti peab kohus viivise vähendamisel arvestama ka üldist praktikat viivise väljamõistmisel, kuivõrd peab ka lepingulistest suhetes osalevatel isikutel olema võimalik näha, kas nende poolt nõutavas suurusel viivisenõuded on kohtu poolt aktsepteeritavad. Vastasel juhul oleks tegemist võlausaldajate ebavõrdse kohtlemise ning üldise ebakindlusega majanduskäibes.⁴⁷

Lisaks eelpooltoodule rõhutas Riigikohus viidatud lahendi p-is 24 ka seisukohta, et viivise ja leppetrahvi vähendamine käib analoogselt VÕS § 162 järgi ning mõlemal puhul tuleb kohtul arvesse võtta samu kriteeriume. Vastavasisuline VÕS-i sätte jõustus aga alles 2003.aastal.⁴⁸ Samuti rõhutas Riigikohus viidatud lahendis õiguse ühetaolise kohaldamise huvides ka TsK kehtivuse ajal kehtinud printsiipide rakendamist kehtivaks ka VÕS-i jõustumise järel.

Eelpoolviidatud Riigikohtu lahend on viivise ja ka leppetrahvi suuruse hindamisel äärmiselt olulise tähtsusega, kuivõrd on Riigikohus antud lahendis selgelt rõhutanud neid kriteeriume, millest kohus peab viivise ja leppetrahvi suuruse hindamisel lähtuma. Samuti rõhutas Riigikohus viidatud lahendis esmakordselt ka asjaolu, et viivise ning leppetrahvi mõistliku suuruse hindamine ning võimalik vähendamine toimuvad samadel alustel. Niivõrd pikka ning põhjalikku käsitlust ei ole Riigikohus oma varasemates lahendites esitanud, mistõttu on viidatud lahend osutunud viivise ja leppetrahvi vähendamise hindamisel hilisemalt põhjanevaks ning antud lahendile on erinevate astmete kohtud tuginenud mitmetes oma hilisemates lahendites.

Tallinna Ringkonnakohtu on 4. novembri 2010 otsuses (AS-i Eesti Krediidipank hagi Tarmo Türi vastu)⁴⁹ rõhutanud asjaolu, et 20%-lise suurusega aastane viivisemäär ei ole põhjendamatult kõrge olukorras, kus võlgnik ei ole aru saanud oma kohustusest tagastada võlausaldajale viimase poolt väljastatud laen ning tasuda laenukohustuse mittenõuetekohase täitmise korral ka lepingujärgset viivist. Kohus nõustus võlausaldaja seisukohaga, et võlausaldajal on õigustatud ootus saada oma raha kasutamise eest tasu, mh ka kulgenud viiviste näol, mistõttu ei kuulu viivis vähendamisele

⁴⁶ RKTko 3-2-1-66-05 p 18

⁴⁷ RKTko 3-2-1-66-05 p 20

⁴⁸ VÕS § 113 lg 8

⁴⁹ Tallinna Ringkonnakohtu otsus nr 2-04-1002

pelgalt põhjusel, et võlgniku hinnangul on võlausaldaja poolt nõutav viivis liialt kõrge. Kuna võlgnik ei ole kohustust võlausaldaja ees mitme aasta jooksul nõuetekohaselt täitnud, esitamata seejuures ühtki mõjuvat põhjendust, riivaks võlgniku taotluse rahuldamine viiviste vähendamiseks õigustamatult võlausaldaja õigust saada tasu aja eest, mil võlgnik tema raha kasutas. Vastupidine käsitus oleks selgelt vastuolus nii hea usu kui ka mõistlikkuse põhimõtetega. Võlgnikult viivise väljamõistmata jätmine või selle vähendamine viimase poolt taotletud suuruseni tooks kaasa olukorra, kus laenulepingut rikkunud isik oleks võrreldes temaga sarnases olukorras oleva, kuid laenulepingust tulenevaid kohustusi korrektselt täitva isikuga tunduvalt soodsamas olukorras.

Eelpoolkirjeldatud lahendist tuleneb üheselt kohtu seisukoht, et viivise vähendamine on põhjendatud üksnes erandlikel asjaoludel, kuid mitte olukorras, kus võlgnik ei ole oma kohustust praktiliselt täitnud ning loodab temalt nõutavate viiviste vähendamist hilisema kohtumenetluse käigus üksnes põhjendusega, et nõutav viivisemäär on võrreldes seadusest tuleneva viivisemäärast ning põhikohustuse ulatusega liialt kõrge. Viidatud kohtuotsusest tuleneb üheselt kohtu hinnang, et üksnes suure viivisemäärast olemasolu ei anna automaatselt alust selle vähendamiseks ning seda eriti olukorras, kus võlgnik ei ole näidanud üles huvi või teinud mõistlikke jõupingutusi oma põhikohustuse vähendamiseks. Viivise vähendamine on kohtu hinnangul võimalik üksnes erandlikel asjaoludel, mh põhjusel, et võlgnik on märgatava osa oma kohustusest täitnud ehk teisisõnu oleks viivise vähendamata jätmine võlgniku eeskujuliku maksekäitumise valguses ebamõistlik.

Harju Maakohus on 8.detsembri 2010 lahendis⁵⁰ (KÜ hagi RN vastu võla ja viivise väljamõistmiseks) rõhutanud, et sõltumata võlgniku poolt kohustuse täitmise ulatusest ei ole põhjendatud viivise vähendamine alla seaduses sätestatud ulatuse. Seadusjärgset ulatust ületavas osas tuleb kohtul aga hinnata VÕS § 162 lõikes 1 nimetatud kriteeriume, mh ka kohustuse täitmise ulatust võlgniku poolt. Antud kohtuotsuse kohaselt ei peeta viivist, mis moodustab kuni pool põhivõla suurusest, veel üldjuhul ebamõistlikuks. Samas on isegi nimetatud suuruses viivise puhul oluline hinnata võlgniku nn maksekäitumist, mh asjaolu, kas võlgnik on jätnud põhikohustuse täitmata põhjendamatult kõrges ulatuses. Kõnealuses kohtuvaidluses, kus hageja nõudis ligi 14 000 EEK suuruse põhivõla ning 3500 EEK suuruse viivise tasumist, jättis kohus võlgniku taotluse viivise vähendamiseks rahuldamata, tuginedes argumentidele, et võlgnik ei ole piisavalt põhistanud viivise ebaproportsionaalset suurust võrreldes põhivõlgnevusega, samuti ei ületa taotletav viivis

⁵⁰ Harju Maakohtu otsus nr 2-09-62805

eelpoolnimetatud 50%-i künnist. Antud 50%-i künnisest on kohtud lähtunud ka mitmetes teistes lahendites⁵¹

Riigikohus on 12.detsembri 2012 lahendis⁵² (OÜ Hexanor vs AS SEB Pank) tõlgendanud ka VÕS § 162 lõike 1 sisu. Riigikohtu hinnangul ei ole VÕS §-s 162 kasutatud termineid „ebamõistlikult suur“ ja „mõistlik“ võimalik käsitleda faktiliste asjaoludena, vaid hinnanguliste kategooriatena, mistõttu pole neid võimalik tõendada tsiviilkohtumenetluses kasutatava tõendi mõistes TsMS § 230 lõike 1 tähenduses. Riigikohus on antud lahendis esmakordselt rõhutanud asjaolu, et lisaks menetlusosaliste poolt esitatud tõendite ja asjaolude hindamisele peab kohus viivise vähendamisel hindama ka üldisi, VÕS §-s 7 sätestatud mõistlikkuse põhimõtteid. Seega võib viivise ebamõistlikule suurusele viidata ka üksnes asjaolu, et viivis ületab kordades põhikohustust. Viivise mõistliku suuruse hindamisel peab kohus seega võimaldama võlausaldajal põhjendada põhikohustust ületava viivise põhjendatust, samuti võimaldama võlgnikul põhjendada, miks on põhikohustusest väiksem viivis ebaproportsionaalselt kõrge.⁵³

Riigikohus on antud lahendis täiendavalt rõhutanud seisukohta, et kui kohus piirduks viivise vähendamise taotluse lahendamisel, täpsemalt selle rahuldamata jätmisel, üksnes konstateeringuga, et pooled on viivise määras kokku leppinud, mistõttu puudub alus viivise vähendamiseks, puuduks viivise vähendamise institutsioonil igasugune mõte. Riigikohtu hinnangul tuleb VÕS § 162 lõikes 1 toodud näitliku loetelu kohaselt arvestada viivise või leppetrahvi vähendamisel erinevaid asjaolusid. Üheks selliseks asjaoluks võiks olla ka võla tasumise läbirääkimiste olemasolu ning sisu, mida tuleb analüüsida enne viivise vähendamise küsimust. Nt kui pooled pidasid läbirääkimisi mitte konkreetselt võla tasumise küsimuses, vaid eesmärgiga võla tasumist venitada ning seeläbi tagada viivise kulgemise jätkumine, võib antud asjaolu olla üheks viivise vähendamise aluseks. Samas ei anna läbirääkimiste pidamine võla tasumise kokkuleppe üle alust viivise arvestuse katkestamiseks. Samuti ei anna viivise vähendamise taotluse rahuldamata jätmiseks alust pelgalt asjaolu, et võlgnik on lepingut sõlmides ise nõustunud niivõrd suure viivisemääraga ning seda ka olukorras, kus viivised ei ole küll suuremad põhivõlast, kuid moodustavad objektiivselt suure summa.

Eelpoolviidatud Riigikohtu lahendis avas kohus esmakordselt VÕS § 162 lõike 1 sõnastuse, samuti tõi näitliku loetelu viivise vähendamise taotluse rahuldamata või rahuldamise üle otsustamisel.

⁵¹ Harju Maakohtu otsus nr 2-04-253, Viru Maakohtu otsus nr 2-07-1965, Pärnu Maakohtu otsus nr 2-11-51104; Harju Maakohtu otsus nr 2-11-2854

⁵² RKTko 3-2-1-162-12

⁵³ RKTko 3-2-1-162-12 p 20

Kuna viidatud lahend on käesoleva magistritöö koostamise seisuga võrdlemisi uus, puudub antud ajahetkel madalama astme kohtupraktika, mis kõnealuses Riigikohtu lahendis esitatud seisukohtades viivise vähendamise küsimuses juhinduks. Samas on viidatud Riigikohtu lahendi näol kahtlemata tegemist äärmiselt oluliste seisukohtadega viivise vähendamise küsimuses, mistõttu võib tõenäoliselt oodata kõnealusele lahendile tuginemist mitmetes tulevastes kohtuotsustes.

Lisaks VÕS §-s 162 sätestatud eelduste tõlgendamisele ja sisustamisele on viidatud Riigikohtu lahendis esmakordselt rõhutatud ka vajadust tugineda viivise vähendamise taotluse rahuldamisel ka üldistele, VÕS §-s 7 sätestatud mõistlikkuse põhimõtetele, mh pooltevahelisele praktikale. Samuti on kohus rõhutanud ka kohtu kohustust võimaldada tõendamiskoormist omaval poolel, sh võlausaldajal põhivõlgnevust ületava viivisenõude puhul ning võlgnikul põhivõlast väiksema viivise vähendamise taotluse puhul põhistada oma vastavasisulise taotluse eesmärgi ja sisu, vastavalt asjaolu, miks on põhivõlgnevust ületava viivise nõudmine põhjendatud ning miks on põhivõlgnevusest väiksema viivise vähendamine põhjendatud. Nimetatud lahend annab seega põhjalikke ja selgepiirilisi suuniseid tulevaste viivise vähendamise taotluste lahendamiseks.

Riigikohus on 15. jaanuari 2010 lahendis⁵⁴ (AS Jetoil vs AS Allando Trailways) leidnud, et viivise suurus võib olla ka vastuolus ka VÕS §-s 6 sätestatud hea usu põhimõttega. Nimelt võib võlausaldaja teatud erandlikel asjaoludel kaotada seadusest, tehingust või tavast tuleneva õiguse viivist nõuda, kui tuvastatud asjaolude tõttu ei vasta õiguse teostamine lepingusuhte olemusele, lepingu eesmärgile ega poolte käitumisele seaduses ja ühiskonnas väljakujunenud moraalistandarditele. Hea usu põhimõttest tulenevalt ei või õigustatud pool oma õigusi kuritarvitada, kuna selline käitumine võib tuua teisele lepingupoolele kaasa kahju. Antud juhul on Riigikohtu hinnangul selliseks hea usu põhimõtte vastaseks käitumiseks olukord, kus võlausaldaja saadab võlgnikule saldoteatise ilma viiviseta⁵⁵. Siinjuures ei ole oluline asjaolu, kas ja kui palju on võlgnik oma põhikohustust võlausaldaja ees täitnud, kuivõrd tuleneb hea usu ja ka mõistlikkuse põhimõttes majandus- ja kutsetegevuses tegutsevatele isikutele kohustus märkida saldoteatises ära ka nõutav viivis. Riigikohtu hinnangul võib juhul, kui sellist käitumist ei loeta hea usu ja mõistlikkuse põhimõtete vastaseks, antud asjaolu olla aluseks viivise vähendamisele. Antud seisukohta on Riigikohus rõhutanud ka oma teistes lahendites⁵⁶

⁵⁴ RKTko 3-2-1-139-09

⁵⁵ RKTko 3-2-1-139-09 p 12

⁵⁶ RKTko 3-2-1-88-10 p 6, RKTko 3-2-1-100-07 p 16

1.3 Kriteeriumi olemus leppetrahvi vähendamise puhul

Leppetrahvi nõude üldiseks eesmärgiks on kompenseerida kohustuse rikkumisega tekitatud kahju kokkulepitud suuruses sõltumata tegeliku kahju suurusest või selle tõendamisest lihtsustada kahju hüvitamise nõude realiseerimist ja sundida võlgnikku kohustuse täitmisele⁵⁷. Leppetrahvi eristab viivisest eelkõige asjaolu, et õigustatud pool saab leppetrahvi nõuda üksnes siis, kui pooled on leppetrahvi tasumise kohustuses lepingus kokku leppinud. Viivist saab võlausaldaja nõuda aga ka juhul, kui vastavasisuline kokkulepe pooltel puudub, kuid seda siiski vaid seadusjärgses ulatuses.

Leppetrahvil on sisuliselt kaks funktsiooni – survefunktsioon, mille eesmärk on tagada lepinguliste kohustuste täitmine ja võimalike lepingurikkumiste välistamine tulevikus, ning kahju hüvitamise funktsioon, mille eesmärgiks on tagada võlausaldaja jaoks õigus nõuda leppetrahvina kokkulepitud rahasumma tasumist kui miinimumhüvitist lepingut rikkunud poolelt.⁵⁸ Leppetrahvi eristab viivisest ka veel asjaolu, et kui leppetrahv lepitakse reeglina kokku kindla summana (nt 100 000 eurot), siis viivist saab arvestada üksnes %-na põhinõudelt. Leppetrahvi saab erinevalt viivisest nõuda üksnes juhul, kui lepingut rikkunud pool sellise rikkumise eest vastutab, v.a juhul, kui selline vastutus on lepinguga välistatud⁵⁹. Samas on viivise ja leppetrahvi näol enamikes aspektides sarnaste institutsioonidega, mistõttu toimub nende vähendamine samadel alustel.⁶⁰ Seega kuuluvad leppetrahvi vähendamise üle otsustamisel hindamisele sarnaselt viivisele VÕS § 162 lõikes 1 sätestatud kriteeriumid, mh kohustuse täitmise ulatus võlgniku poolt.

Sarnaselt viivisega kuulus TsK § 194 lõike 1 alusel leppetrahvi suurus võrdlemisele võlausaldaja kahjuga. PECL artikkel 9:509 lõike 2 ning PICC artikkel 7.4.13 lõike 2 kohaselt tuleb kokkulepitud summat vähendada, kui see on ilmselgelt ülemäärane võrreldes rikkumisega tekitatud kahjuga. Siinjuures on oluline rõhutada, et kokkulepitud summat tuleb võrrelda faktiliselt tekkinud kahjuga (*loss actually suffered*), mitte aga kahjuga, mis tuleks hüvitada üldises korras kahju hüvitamise alusel (*loss legally recoverable*).⁶¹ Kui on aga ilmselge, et leppetrahv on võrreldes tekkida võinud kahjuga ebamõistlikult suur, siis juhul, kui võlausaldaja ei tõenda, et tal tekkis tegelikult kahju

⁵⁷ Varul P, Kull I, Kõve V, Käerdi M, Tallinn 2006, lk 537

⁵⁸ Sander, A. Leppetrahv. Juridica X. 2003. Lk 687

⁵⁹ Varul P, Kull I, Kõve V, Käerdi M. Tallinn 2006, lk 539

⁶⁰ VÕS § 113 lg 8, VÕS §162 lg 1, RKTKo 32-1-66-05

⁶¹ Sander A. Leppetrahv. Juridica X. 2003. Lk 688

niivõrd suures ulatuses, et see ei ole võrreldes leppetrahvi summaga ebamõistlik, kuulub leppetrahv vähendamisele mõistliku summani.⁶²

Leppetrahvi vähendamisel kehtib üldine põhimõte, et kohus võib kokkulepitud summat küll vähendada, ent mitte täielikult välja mõistmata jätta.⁶³ Kui leppetrahvi kokkulepe on kehtiv, siis ei vabane võlgnik leppetrahvi maksmise kohustusest ka siis, kui võlausaldajal kahju üldse ei teki.⁶⁴ Samuti kehtib leppetrahvi vähendamisel põhimõte, et kohus ei või vähendada kokkulepitud summat alla selle summa, mida kahjustatud pool saaks nõuda üldises korras kahju hüvitamise alusel.⁶⁵ VÕS § 161 lõige 2 võimaldab õigustatud lepingupoolel nõuda lepingut rikkunud lepingupoolelt ka sellise kahju hüvitamist, mida leppetrahv ei katnud. Nn tasendusliku leppetrahvi sissenõudmise põhimõte tuleneb leppetrahvi kahju hüvitamise funktsioonist, mille järgi peaks leppetrahv katma lepingu rikkumisega nn tõendamata kahju. Enne VÕS-i kehtinud TsK § 193 lõige 2 nägi ette leppetrahvi liigid, mh ka tasenduslik leppetrahv, mille hulgast võisid lepingupoolel valida enim sobiva variandi.⁶⁶

PECL art 9:509 kommentaaride kohaselt on võimalik järeldada, et kohus ei tohiks leppetrahvi vähendada kuni võlausaldaja poolt tegelikult kannatatud kahjuni, kuivõrd võtaks selline vähendamine ära leppetrahvi survefunktsiooni, millega lepingupoolel mõjutavad lepingus leppetrahvi kokkulepet sõlmides hoiduma vastastikustest lepingurikkumistest ning lepingurikkumise korral tagada õigustatud poolele hüvitise lepingurikkumise eest.⁶⁷

Samas võib kohustust rikkunud ning leppetrahvi tasuma kohustatud lepingupool nõuda leppetrahvi vähendamist. Leppetrahvi vähendamise eeltingimuseks on sarnaselt viivise vähendamisega asjaolu, et kokkulepe leppetrahvi kohta on kehtiv, samuti ei tohi võlgnik olla leppetrahvi enne selle vähendamise taotluse esitamist juba tasunud. Viimase kriteeriumi eesmärgiks on eelkõige võlausaldaja kaitse, kuivõrd ei või võlausaldajalt mõistlikult oodata, et ta tagastaks osaliselt võlgniku poolt juba tasunud leppetrahvi, kuna võlgnik on leppetrahvi suurust seda tasudes sisuliselt juba aktsepteerinud. Samas võimaldab VÕS § 162 lõige 1 vähendada leppetrahvi suurust olukorras, kus leppetrahv tuleb tasuda osamaksetena ning võlgnik on tasunud võlausaldajale leppetrahvi vaid

⁶² Tartu Ringkonnakohtu lahend 2-2-216/2001 poolte tõendamiskoormise kohta

⁶³ Anajeva, J. Nõukogude tsiviilõigus. Üldosa. Tallinn Valgus 1971 lk 390, PICC art 7.4.13 komm 3

⁶⁴ RKTKo 3-2-1-80-99

⁶⁵ Sander A. Leppetrahv. Juridica X. 2003 Lk 689

⁶⁶ Varul P. Kull I. Kõve V. Käerdi M. Tallinn 2006. Lk 546

⁶⁷ Sander A. Leppetrahv. Juridica X 2003. Lk 690

osaliselt. Sellises olukorras ei saa võlgnik nõuda leppetrahvi kogusumma vähendamist, vaid üksnes leppetrahvi vähendamist selles ulatuses, mida võlgnik veel tasunud ei ole.⁶⁸

TsK-i kohaldamisel võlasuhtele ei saa kahju puudumine või selle oluliselt väiksem ulatus võrreldes leppetrahviga olla pelgalt leppetrahvi vähendamise aluseks, kuivõrd muutuks leppetrahvi survefunktsioon vastasel juhul sisutuks. Leppetrahv kaitseb lisaks survefunktsioonile võlausaldaja huve ka juhul, kui tekkinud kahju tõendamine osutub praktikas äärmiselt raskendatuks või koguni võimatuks.⁶⁹ Samas võib võlausaldaja kahju täielik puudumine olla aluseks leppetrahvi vähendamisele, kui leppetrahvi nõude esitamine kogu ulatuses ei vasta hea usu põhimõttele. Sellisel juhul peab võlgnik suutma tõendada, et nõutav leppetrahv on võrreldes võlausaldaja poolt kantud kahjuga ebaproportsionaalne. Üksnes asjaolu, et leppetrahv on võrreldes võlausaldaja kannatatud kahjuga kõrge, ei anna ainuüksi alust leppetrahvi vähendamiseks.

Üheks leppetrahvi vähendamise aluseks võib aga olla asjaolu, kui võlgnik on täitnud suurema osa oma põhikohustusest võlausaldaja ees. Sellisel juhul on küll võimalik rääkida survefunktsioonist tagamaks võlgniku poolset täitmist veel täitmata kohustuse osas, kuid leppetrahvi täies ulatuses väljamõistmine ei pruugi kõnealuses olukorras olla põhjendatud. Seda põhjusel, et kui võlgniku senine nn maksekäitumine võimaldab järeldada, et võlgnik on seniseid kohustusi täitnud nõuetekohaselt ning rikkus lepingut üksnes veel täitmata kohustuse osas, võib leppetrahvi täies ulatuses võlgnikult väljamõistmine olla võlgnikku liialt koormav. Selliste juhtumite puhul on oluline lisaks kohustuse täitmise ulatusele analüüsida ka kohustuse rikkumise põhjuseid ning muid asjas tähtsust omavaid faktilisi asjaolusid. Järgnevas alapeatükis on kirjeldatud, millistest kriteeriumitest on kohtud lähtunud võlgniku poolse kohustuse täitmise ulatuse kui ühe leppetrahvi vähendamise kriteeriumi hindamisel.

⁶⁸ Varul P. Kull I. Kõve V. Käerdi M. Tallinn 2006. Lk 548

⁶⁹ Annus L.S. 2009. Lk 18

1.4 Kohtute praktika kohustuse täitmise ulatuse hindamise kriteeriumi sisustamisel (leppetrahv)

Leppetrahvi vähendamine on sarnaselt viivisele kohtulik kujundusõigus, mis on piiritletud sarnaste hindamiskriteeriumitega nagu ka viivise puhul. Nimetatud kriteeriumeid peab kohus leppetrahvi vähendamise üle otsustamisel ka arvesse võtma. Üheks selliseks kriteeriumiks on kohustuse täitmise ulatus võlgniku poolt.

Alapeatükis 1.2 viidatud Riigikohtu lahend nr 3-2-1-66-05 käsitleb lisaks viivise vähendamisele ka leppetrahvi vähendamist. Viidatud lahendis on Riigikohus rõhutanud asjaolu, et leppetrahvi ja viiviste vähendamine toimub samadel alustel ning kohus peab kummagi nõude puhul lähtuma sarnastest hindamiskriteeriumitest. Samuti rõhutas Riigikohus antud lahendis õiguse ühetaolise kohaldamise huvides enne VÕS-i jõustumist kehtinud TsK-s nimetatud põhimõtete kohaldamist ka VÕS-i puhul. Riigikohtu hinnangul ei ole mitte igasuguse leppetrahvi kokkuleppe puhul määrav võlausaldaja kahju olemasolu või puudumine leppetrahvi üle otsustamisel. Riigikohus rõhutas antud lahendis TsK 193 lõikes 2 nimetatud leppetrahvi survefunktsiooni, mille eesmärgiks on tagada kohustuse nõuetekohane täitmine võlgniku poolt. Samuti viitas kohus ka TsK § 194 lõikele 1, mille kohaselt tuleb leppetrahvi vähendamise puhul arvesse võtta mh ka kohustuse täitmise ulatust võlgniku poolt.⁷⁰

Viidatud Riigikohtu lahendi kohaselt ei anna üksnes võlausaldaja kahju puudumine automaatselt alust leppetrahvi vähendamisele. Samas rõhutas Riigikohus seisukohta, et leppetrahvi nõue võib olla olukorras, kus võlausaldaja tegelikult kahju kannatanud ei ole, vastuolus hea usu põhimõttega. Kahju puudumine või selle olemasolu leppetrahviga võrreldes oluliselt väiksemas ulatuses ei saa olla leppetrahvi alandamise aluseks, kui leppetrahvi sellises ulatuses õigustab tagatisfunktsioon, ehk võlausaldaja huvi tagatud kohustuse täitmise vastu, mida ei pea mõõtma üksnes varalise kahjuga. Riigikohtu antud otsusest tuleneb ka vahetegu viivise ja leppetrahvi vahel⁷¹ – erinevalt varem kehtinud TsK regulatsioonist ei ole viivise näol tegemist leppetrahvi alaliigi, vaid iseseisva õiguskaitsevahendiga, mida võib nõuda võlgniku poolse kohustuse täitmisega viivitamisel. Varasemalt selline vahetegu kohtupraktikas puudus, mistõttu käsitleti varasemalt viivist ja leppetrahvi sisuliselt samaliigilistena.

⁷⁰ RKTko 3-2-1-66-05 p 17

⁷¹ RKTko 3-2-1-66-05 p 24

Riigikohtu 2010.a oktoobri otsuses⁷² (AS Baltic Agro vs OÜ Helde PM Tootmine) taotles võlgnik leppetrahvi vähendamist põhjusel, et leppetrahv moodustab liialt suure osa lepingu väärtusest ning ei ole võrreldes võlausaldaja poolt kantud kahjuga põhjendatud. Maakohus jättis antud asjas võlgniku leppetrahvi vähendamise taotluse rahuldamata põhjusel, et isegi juhul, kui pooled ei oleks vastavasisulist leppetrahvi kokkulepet sõlminud, oleks võlausaldaja saanud nimetatud suuruses leppetrahvi nõuda ka kahju hüvitamise nõudes. Seega võrdles kohus olukorras, kus võlausaldaja kahju hüvitamise nõuet ei esitanud, võlausaldaja poolt nõutavat leppetrahvi tema poolt tõenäoliselt nõutava kahjusummaga. Talinna Ringkonnakohus ja Riigikohus jätsid hilisemalt võlgniku apellatsioon- ja kassatsioonkaebuses esitatud vastavasisulised vastuväited rahuldamata.

Harju Maakohus jättis 27. oktoobri 2011 lahendis⁷³ (OÜ SE hagi Paldiski linna vastu) rahuldamata võlgniku taotluse leppetrahvi vähendamiseks. Pooltel oli kokkuleppe, mille kohaselt kohustus lepingu ennetähtaegselt üles ütlev pool tasuma teisele leppetrahvi %-na põhinõudelt. Pooled muutsid hilisemalt lepingutingimusi, mille kohaselt põhinõue suurenes. Hilisemalt ütles võlgnik lepingu ennetähtaegselt üles, kuid keeldus tasumast leppetrahvi suuremas summas, kui algse kokkuleppe kohaselt. Võlgnik ei tunnistanud pooltevahelist lisakokkulepet ning lähtus algsest lepingust, mille kohaselt kohustus ta tasuma lepingu ennetähtaegsel ülesütlemisel leppetrahvi väiksemas osas, kui lisakokkuleppe kohaselt. Kohus jättis võlgniku vastuväite rahuldamata, kuivõrd ei olnud võlgnik kohtu hinnangul piisavalt põhistanud asjaolu, miks tuleb tasumisele kuuluva leppetrahvi summa kindlaksmääramisel lähtuda esialgses lepingus kokkulepitud väärtusest. Kohus võttis leppetrahvi vähendamise taotluse rahuldamata jätmisel mh arvesse ka asjaolu, et võlgnik ei olnud oma kohustusi võlausaldaja ees täitnud, lisaks ütles võlgnik lepingu võlausaldajaga erakorraliselt üles ilma selleks seaduslikku alust omamata. Võlgnik pidi kohtu hinnangul oma lepingulisi kohustusi sisuliselt täitmata jättes ning lepingut ilma seadusliku aluseta erakorraliselt üles öeldes ka arvestama asjaoluga, et sellise lepingurikkumise puhul tuleb võlgnikul tasuda võlausaldajale leppetrahvi vastavalt pooltevahelise lisakokkulepe tingimustele.

Harju Maakohtu 26.novembri 2009 otsuses⁷⁴ (AS Solaris Keskus vs OÜ Tuuleveski) asus kohus seisukohale, et õigustamatu on leppetrahvi summas 1 239 000 EEK nõudmine olukorras, kus võlgnik ütles lepingu üles äriruumi üürilepingu üles põhjusel, et võlgnikul ei osutunud võimalikuks esitada võlausaldajale pangagarantiid, kuid kus äriruumid ei olnud veel valminud ning keskuse

⁷² RKTko 3-2-1-87-10

⁷³ Harju Maakohtu otsus nr 2-10-65369

⁷⁴ Harju Maakohtu otsus nr 2-09-16477

avamise ning lepingu ülesütlemise ajavahemik oli ligi aasta, mistõttu asus kohus seisukohale, et võlausaldaja ei ole tegelikkuses kahju kandnud ning tal on võimalik aasta aja jooksul leida antud üüripinnale uus üürnik. Võlgnik oli antud juhul teinud piisavaid jõupingutusi võlausaldajaga kokkuleppele jõudmiseks, teavitades võlausaldajat piisavalt ette asjaolust, et võlgnikul ei ole võimalik võlausaldajale lepingus nõutavat pangagarantiid esitada. Võlgniku käitumine näitas kohtu hinnangul üheselt, et võlgnik ei ole võlausaldaja suhtes pahatahtlik. Lisaks sõlmis võlausaldaja pärast äriruumide üürilepingu ülesütlemist uue üürnikuga senisest soodsamatel tingimustel üürilepingu, tänu millele ei ole võlausaldaja selgelt kahju kannatanud.

Eelpoolviidatud lahendist tuleneb, et kohus võtab leppetrahvi vähendamisel lisaks seaduses sätestatud kriteeriumitele arvesse ka muid asjas tähtsust omavaid faktilisi asjaolusid. Antud juhul võrdles kohus võlausaldaja poolt nõutava leppetrahvi summat võlausaldaja kahjudega, mida antud juhul ei esinenud, samuti hindas kohus piisavaks võlgniku jõupingutusi tekkinud olukorrale lahenduse leidmisel ning võttis arvesse ka asjaolu, et võlausaldajal oli piisavalt aega leidmaks endale uus üürnik. Sellises olukorras, kus võlgnik on käitunud võlausaldaja suhtes heatahtlikult ning kompromissivalt ning kus võlausaldaja ei ole tegelikkuses kahju kannatanud, ei ole kohtu hinnangul seega ka põhjendatud suures summas leppetrahvi väljamõistmine võlgnikult, kuivõrd kaotaks leppetrahvi võlgnikult täies ulatuses väljamõistmine leppetrahvi survefunktsiooni olemuse ning eesmärgi ning oleks kõnealusel juhul võlgnikku ebamõistlikult koormav abinõu.

Harju Maakohtu 22. novembri 2009 otsuses⁷⁵ (Alar Liivamägi vs Raid Reisin ja Imre Reisin) vähendas kohus võlausaldaja poolt nõutavat leppetrahvi poole võrra, 78 000 EEK-lt 39 000 EEK-le. Kohtuotsuse kohaselt tingis võlausaldaja leppetrahvi nõude ehk ehitusprojekti võlgniku poolt mitteõigeaegse üleandmise osaliselt võlausaldaja enda tegevus, kes tegi võlgnikule mitmeid takistusi viimase poolt kohustuse täitmisel (ehitusprojektide üleandmisel). Kohtu hinnangul oli võlgnik küll oma kohustusi täitnud küll mõneti puudulikult, tänu millele kohus võlausaldaja leppetrahvinõude ka osaliselt rahuldas, kuid kohtu hinnangul tegi võlgnik siiski piisavalt jõupingutusi, et oma kohustused võlausaldaja ees vähemalt osaliselt nõuetekohaselt täita, kuid mida võlgnikul tänu võlausaldaja enda poolt tehtud takistustele teha ei õnnestunud. Seega kuulus kohtu hinnangul leppetrahvi vähendamisele poole võrra, arvestades võlgniku püüdlusi ning kohustuste täitmise ulatust võlgniku poolt.

⁷⁵ Harju Maakohtu otsus nr 2-07-13541

Eelpoolviidatud lahendi kohaselt ei piirdu kohus pelgalt kohustuse rikkumise olemasolu konstateeringuga, vaid analüüsib ka täiendavaid asjaolusid, mh võlgniku püüdlusi kohustuste nõuetekohaseks täitmiseks ning ka asjaolu, kas võlgniku poolse kohustuse rikkumise tingis mõni võlausaldajast endast tulenev asjaolu, mh võlausaldaja poolt takistuste tegemine võlgnikule viimase kohustuste täitmisel.

Harju Maakohtu 22.veebruari 2007 otsuses⁷⁶ (OÜ Wad Avatäited vs Facio Ehituse AS) vähendas kohus võlausaldaja poolt nõutavat leppetrahvi (380 000 EEK) enam kui poole võrra ehk kuni 140 000 EEK-ni. Antud juhul nõudis võlausaldaja võlgnikult leppetrahvi tasumist põhjusel, et võlgniku poolt koostatud ehitusprojekt ei vastanud nõuetele, mistõttu ei saanud võlausaldaja tellida uksetehasest uksi vastavalt ehitusprojektile ning hilisema tellimise käigus osutusid ukсед mittesobivaks, tänu millele tuli võlausaldajal tellida lisatöid. Kohus võttis antud kaasuse puhul aga arvesse asjaolu, et võlgnik pidi majandus- ja kutsetegevuses tegutseva isikuna (ehitusettevõtjana) olema teadlik võlgniku poolt esitatud projektis esinevatest puudustest ning nõudma võlgnikult nende kõrvaldamist. Samuti tegi võlausaldaja ise võlgnikule korduvaid järelepärimisi enne uste tellimuse esitamist, tänu millele pidid võlausaldajale olema teada ehitusprojekti sisalduvad puudused. Samuti puudus pooltevahelise töölepingu kohaselt võlgnikul kohustus pärast töö (ehitusprojekti) võlausaldajale üle andmist anda võlausaldajale täiendavaid andmeid uste mõõdu, värvi jms spetsifikatsioonide kohta. Arvestades võlausaldaja kui ehitusspetsialisti enda mittenõuetekohast käitumist, ei olnud kohtu hinnangul võlgnikult täies ulatuses leppetrahvi väljamõistmine põhjendatud.

Eelpoolviidatud lahendist tulenevalt võib kohus leppetrahvi vähendada ka juhul, kui on küll tõendatud võlgniku poolne kohustuste mittenõuetekohane täitmine, kuid kus lepingurikkumine on osaliselt põhjustatud ka samas majandus- ja kutsetegevusalaal tegutseva võlausaldaja mittenõuetekohasest kontrollimisest, mille tulemusena sai lepingurikkumine võimalikuks. Kohtu hinnangul ei ole põhjendatud olukord, kus võlausaldaja nõuab võlgnikult leppetrahvi väljamõistmist täies ulatuses, kuid kus võlausaldaja oleks piisava hoolsuskohustuse täitmisel saanud teha võlgnikule ettepanekuid ja juhiseid puuduliku töö ümbertegemiseks ja seeläbi lepingu rikkumise ärahoidmiseks.

Tartu Maakohtu 3.juuni 2008 otsuses⁷⁷ (Tiigi Keskus AS vs Tartu linn) vähendas kohus leppetrahvi poole võrra, 500 000 EEK-lt 250 000 EEK-le. Antud kaasuse puhul sõltus pooltevahelise lepingu

⁷⁶ Harju Maakohtu otsus nr 2-06-20509

⁷⁷ Tartu Maakohtu otsus nr 2-07-23710

täitmine ehk Jaama tn 205 kinnistu hoonestamine mõlemast lepingupoolest, kuna võlausaldaja ehk Tartu linn muutis seni kehtinud detailplaneeringut ja maakasutust, pannes sellega võlgnikule täiendava kohustuse, mille tõttu oli võlgnik sunnitud asuma läbirääkimistesse naaberkinnistute omanikega. Asjas esitatud materjalide pinnalt nähtus kohtu hinnangul üheselt, et võlgnik tegi piisavaid jõupingutusi muutunud olukorra lahendamiseks, pidades aktiivselt läbirääkimisi naaberkinnistute omanikega. Asjaolu, et pooltel ei õnnestunud omavahelist lepingut nõuetekohaselt täita, oli põhjustatud osaliselt ka võlausaldaja enda tegevusest detailplaneeringu ja maakasutuse muutmisel, tänu millele tuli võlgnikul täita täiendavaid kohustusi, mida ta lepingut sõlmides ei võinud vähemalt täielikult ette näha. Ehkki kohustuse rikkumise asjaolu oli kõnealuse kaasuse puhul fikseeritud, võttis kohus võlausaldaja poolt nõutava leppetrahvi mõistliku suuruse hindamisel arvesse ka võlgniku poolset tegevust oma kohustuste täitmisel ning vähendas seetõttu leppetrahvi poole võrra.

Eelpoolviidatud kaasuses on kohus selgelt teadvustanud asjaolu, et kuna võlausaldaja näol oli tegemist kohaliku omavalitsusega, kelle võimuses on detailplaneeringu ja maakasutuse muutmine, tekitas võlausaldaja enda poolne tegevus võlgnikule suuri lisakohustusi, mida pooled lepingut sõlmides ette näha ei saanud. Ehkki võlgnik rikkus lõppastmes küll pooltevahelist lepingut, oli antud lepingu nõuetekohane täitmine sõltuvuses mõlemast lepingupoolest ning arvestades asjaolu, et võlgnik tegi piisavaid jõupingutusi hoidmaks ära lepingurikkumist, rahuldas kohus ka võlgniku leppetrahvi vähendamise taotluse ning vähendas leppetrahvi poole võrra.

2. Võlausaldaja õigustatud huvi

2.1 Kriteeriumi olemus viivise vähendamise puhul

Teiseks viivise mõistliku suuruse hindamise peamiseks kriteeriumiks on viivist nõudma õigustatud poole õigustatud huvi viivist tasuma kohustatud poolelt viivise maksmist nõuda. Antud kriteeriumi võib oma olemuselt jagada kaheks – ühel juhul on tegemist olukorraga, kus viivis ei ületa põhivõlgnevuse suurust, teisel juhul on tegemist aga olukorraga, kus nõutav viivis ületab põhivõlgnevuse suurust. Kirjeldatud vahetegu antud kriteeriumi hindamise puhul on põhjendatud, kuivõrd kehtib olukorras, kus viivis on suurem kui põhivõlg, nn ümberpööratud tõendamiskoormis. Teisisõnu peab võlausaldaja olukorras, kus nõutav viivis ületab põhivõlgnevust, tõendama, et nõutavas suuruses viivis on põhjendatud ning ei kuulu vähendamisele.⁷⁸

Üldjuhul ei teki praktikas kahtlust, kas viivisenõuet esitama õigustatud poolel võiks reaalselt olla mingi põhjendatud huvi viivist nõuda just taotletud ulatuses. Siiski satub teatud olukorras viivisenõude suuruse põhjendatus kahtluse alla põhjusel, et nõutavas suuruses viivis ei pruugi olla eesmärgipärane või jääb viivise nõudmise põhjus ebaselgeks. Õiguskirjanduses on üldtunnustatud seisukohaks, et selline viivis, mis ulatub kuni põhivõla suuruseni, võiks veel kuuluda võlausaldaja õigustatud huvi sfääri.⁷⁹ Samuti on põhivõlgnevusest väiksema või põhivõlgnevuse võrdses suuruses viivise puhul selle vähendamise taotluse tõendamiskoormis võlgnikul, kes peab esitama põhjendused, miks on võlausaldaja poolt nõutavas suuruses viivis ebamõistlik või mitte kooskõlas viivise eesmärgiga.

Üldiselt loetakse põhjendatuks sellist viivist, mis moodustab kuni poole põhivõlgnevuse suurusest.⁸⁰ Nimetatud suurusega viivisenõude puhul on selle vähendamise taotluse rahuldamise tõenäosus reeglina madal, kuivõrd täidab kuni pooles ulatuses viivise nõudmine viivise üldist eesmärki, milleks on võimaldada viivist nõudma õigustatud poolel saada oma raha kasutamise eest mingit tasu olukorras, kus võlgnik ei ole oma lepingulisi kohustusi nõuetekohaselt täitnud. Viivise vähendamise alampiiriks on aga viivise vähendamise seadusjärgse ulatuseni, alla selle piiri viivise vähendamist loetakse juba võlausaldajat kahjustavaks, kuivõrd muutuks viivise vähendamine alla seadusjärgse ulatuse viivise nõudmise eesmärgi ning otstarbekuse äärmiselt küsitavaks.⁸¹ Selliseid

⁷⁸ Varul P, Kull I, Kõve V, Käerdi M. 2006, lk 549; Beatson J, lk 579, RKTKo 3-2-1-80-02

⁷⁹ Harju Maakohtu otsus nr 2-09-62805

⁸⁰ Viru Maakohtu otsus nr 2-07-1965

⁸¹ RKTKo 3-2-1-66-05 p 18

taotlusi, kus võlgnik taotleb kohtult viivise vähendamist alla seadusjärgse ulatuse, kohus reeglina arutamisele ei võta.

Õiguspraktikas on levinud ka mõnevõrra üldistav käsitlus, mille kohaselt loetakse juhul, kui viivis ei ületa põhivõla suurust, võlausaldaja huvi põhivõlast väiksemat viivist nõuda põhjendatuks.⁸² Seejuures ei oma antud käsitluse puhul tähtsust asjaolu, mitu %-i põhivõlast võlausaldaja poolt nõutav viivis moodustab, kuniks viivis ei ületa juba põhivõlgnevuse enda suurust. Siiski on üldtunnustatud seisukohaks, et viivist, mis moodustab kuni 50% põhivõla suurusest, ei loeta reeglina ebamõistlikult suureks, mistõttu ei satu võlausaldaja õigustatud huvi sellises summas viivist nõuda kahtluse alla.

Üheks võlausaldaja õigustatud huvi põhjendavaks argumendiks kuni põhivõlgnevuseni ulatuvat viivist nõuda on ka olukord, kus võlausaldaja on juba ise omakäeliselt viivist vähendanud, olles lepingujärgse viivisekokkuleppe kohaselt õigustatud võlgnikult nõudma viivist ka suuremas ulatuses, kui võlausaldaja ka tegelikkuses nõuab. Selline seisukoht kehtib eriti olukorras, kus võlausaldaja on õigustatud nõudma viivist põhivõlgnevust ületavas osas, kuid on seda omakäeliselt vähendanud kas põhivõlgnevuse suuruseni või isegi alla selle.⁸³ Sellisel juhul tekib võlgnikul juhul, kui ta soovib temalt nõutavat viivist veel täiendavalt vähendada, kohe põhjendamiskohustus, miks on nõutav viivis jätkuvalt ebamõistlik, hoolimata asjaolust, et võlausaldaja on seda nn hea tahte märgina juba ise omakäeliselt vähendanud. Võlausaldaja jaoks muutub kirjeldatud olukorras viivise võlgnikult võlausaldaja poolt taotletud ulatuses märgtavalt tõenäolisemaks ning seda eriti juhul, kui viivis ületas algselt juba märgatavalt põhikohustust ennast. Antud olukorras saabki võlausaldaja põhjendada, et on juba vastutulelikkusest sissenõutavaks muutunud viivist vähendanud, eesmärgiga tulla võlgnikule võlgnevuse tasumisel vastu ning olla igakülselt avatud koostööle.

Nagu eelpool öeldud, on sellise viivise, mis ei ületa põhivõlgnevuse suurust, vähendamise taotluse põhjendamiskohustus võlgnikul. Võlgniku poolt esitatud taotlus viivise vähendamiseks peab olema põhjendatud ning üheselt jälgitav, ei piisa üksnes sellisest taotlusest, mis on sisuliselt konstateering, et võlausaldaja poolt nõutav viivis on ebamõistlikult suur või muul põhjusel võlgnikku ebamõistlikult suur.⁸⁴ Sellist taotlust käsitleb kohus reeglina paljasõnalise ning meelevaldsena ning jätab selle rahuldamata. Kuna viivise vähendamise taotluse põhjendamisstandardid on

⁸² Schlectriem, P. Võlaõigus. Üldosa. 2.trükk. Juura. Õigusteabe AS. Tallinn 1999

⁸³ Harju Maakohtu otsus 2-06-3291

⁸⁴ RKTko 3-2-1-128-07 p 17

kohtupraktikas kujunenud küllaltki kõrgeks, ei ole piisava põhjendamiskohustuse täitmine lihtne ülesanne. Samas on selliste kõrgete põhjendamiskohustuste seadmine ka põhjendatud, tulenevalt nii tsiviilkohtumenetluses kehtivast üldisest poolte tõendamiskoormise jaotusest kui ka asjaolust, et kohus ei ole õigustatud viivist omal algatusel vähendada, vaid üksnes võlgniku poolt esitatud põhjendatud vastavasisulise taotluse alusel. Vastupidine olukord tekitaks ebavõrdse ning võlausaldaja jaoks õiguslikult ebakindla olukorra, kus võlausaldaja on küll seadusest või lepingust tulenevalt õigustatud võlgnikult viivist taotletud ulatuses nõudma, kuid võlgnikul piisab viivise vähendamiseks üksnes endapoolse seisukoha esitamisest, mille põhisisuks on sisuliselt konstateering, et võlausaldaja poolt nõutavas suuruses viivis on võlgniku seisukohast ebamõistlik. Sellisel juhul puuduks seadusjärgset määra ületava viivise kokkuleppe sõlmimisel igasugune mõte, kuivõrd eksisteerib suur tõenäosus, et võlausaldaja tegelikkuses oma raha kasutamise eest mõistlikku tasu ei saa või saab seda üksnes ebapiisavas ning marginaalses ulatuses.

Kuna viivise vähendamise taotluse põhjendamisstandardid on kõrged, on võlgnikul praktikas väga raske tõendada põhikohustusest väiksema viivise puhul võlausaldaja õigustatud huvi puudumist või vähemalt sellise huvi ebaselgust. Üldjuhul ongi nimetatud põhjustel põhivõlgnevusest väiksema viivise vähendamise aluseks eelkõige käesoleva magistritöö 1.peatükis käsitletud kohustuse täitmise ulatus võlgniku poolt või võlgniku majanduslik seisund, mida on käsitletud antud magistritöö 3. peatükis. Siiski võib teatud juhtumitel sattuda kahtluse alla ka võlausaldaja õigustatud huvi, seda eelkõige olukorras, kus tegemist ei ole laenu- või krediidlepingutega, milliste puhul on üldlevinud seisukoht, et viivise näol on tegemist võlausaldaja õigustatud huviga saada oma raha kasutamise eest tasu.⁸⁵

Peamiseks argumendiks, millega võlgnik saab võlausaldaja õigustatud huvi puudumist põhjendada, on asjaolu, et võlausaldaja ei kannatanud tegelikkuses mingit kahju ning ehkki muutub võlausaldaja viivisenõue sissenõutavaks võlgniku poolse kohustuse täitmisega viivitamisel, ei oleks kõiki asjassepuutuvad asjaolusid arvesse võttes võlausaldaja poolt nõutavas ulatuses viivisenõude rahuldamine põhjendatud. Kuna kohus lähtub praktikas TsK-is kehtinud põhimõttest võrrelda viivise suurus võlausaldajal tegelikkuses tekkinud kahjuga, ehkki VÕS sellist põhimõtet ei kehtesta, võib kohtul olla alust vähendada viivist eelkõige siis, kui võlausaldaja ei kannatanud tegelikkuses kahju või kannatas kahju üksnes mitte märkimisväärses ulatuses. Olukorras, kus võlausaldaja nõuab võlgnikult sellises suuruses viivist, mis küll ei ületa põhivõla suurus, kuid on

⁸⁵ Tartu Maakohtu otsus 2-06-39342, RKTKo 3-21-1-147-09

objektiivselt endiselt suur summa, ning kus võlausaldaja ei ole võlgniku poolse kohustuse täitmisega viivitamise puhul tegelikkuses kahju kandnud, on just võlausaldaja kahju puudumine võlgniku poolseks põhiliseks argumendiks viivise vähendamise taotluse põhistamisel.⁸⁶

Peamiseks võlausaldaja vastuargumendiks võlgniku viivise vähendamise taotlusele põhivõlga mitte ületava viivise nõude puhul ongi esmajoonel asjaolu, et võlausaldaja on juba omakäeliselt viivist vähendanud. Kui võlausaldaja on juba omakäeliselt nõutavat viivist ühe- või lausa mitmekordselt vähendanud, samuti juhul, kui seda on teinud madala astme kohus, ei vähenda kõrgema astme kohus enam reeglina sellist viivist. Erandina võib olukorras, kus viivist on juba varasemalt vähendatud kas võlausaldaja enda või madalama astme kohtu poolt, täiendav viivise vähendamine tulla kõne alla juhul, kui viivis on juba pärast vähendamist endiselt kõrge.⁸⁷ Samas on mitmekordne viivise vähendamine äärmiselt haruldane, kuivõrd kaotaks mitmekordse vähendamise puhul (eriti juhul, kui viivist on vähendanud kohus, mitte võlausaldaja ise) viivis juba oma eesmärgi või muutuks viivise vähendamise regulatsiooni eesmärk äärmiselt küsitavaks.

Eelpoolkirjeldatuga on aga täiesti vastupidine olukord, kus võlausaldaja nõuab võlgnikult põhikohustusest kõrgemat viivist. Kui põhivõlgnevusest väiksema viivise puhul kehtib põhimõte, et põhjendatud on viivis kuni 50%-i ulatuses põhikohustusest, loetakse põhikohustust ületav viivis reeglina ebamõistlikuks ning võlgnikku liialt koormavaks. Sarnaselt olukorrale, kus põhikohustust mitte ületava viivise vähendamise taotluse põhjendamine võlausaldaja õigustatud huvi puudumise tõttu on võlgniku seisukohast keeruline, on äärmiselt keeruline ka võlausaldajal põhjendada põhikohustust ületava viivise nõudmine. Seda põhjusel, et põhikohustust ületava viivise puhul on ilmselgelt täidetud viivise eesmärk ehk tagada võlausaldajale tema raha kasutamise eest tasu ning põhikohustust ületava viivise nõudmise otstarbekus muutub juba küsitavaks.⁸⁸ Põhikohustust ületava viivise nõudmine oleks põhjendatud reeglina vaid olukorras, kus sellisel viivisel on rangelt kahju hüvitav eesmärk. Sellisel juhul peab aga võlausaldajal olema võlgniku poolsest viivitusest tulenevalt tekkinud reaalne kahju, samuti peab võlausaldaja tõendama sellise kahju olemasolu ning põhjuslikkus seost võlausaldajale tekkinud kahju ning võlgniku poolse kohustuse rikkumise vahel. Sellise kahju tõendamine võib praktikas samuti osutuda raskendatuks.

⁸⁶ Varul P, Kull I, Kõve V, Käerdi M. 2006, lk 549

⁸⁷ Tallinna Ringkonnakohtu otsus 2-09-6043

⁸⁸ Harju Maakohtu otsus 2-09-14747

Peamiseks võlausaldaja vastuväiteks põhikohustust ületava viivise puhul on eelkõige tuginemine sellise viivisekokkuleppe tühisusele, eelkõige viivisekokkuleppe vastuolule heade kommetega. Samas on järeldus, et liiga kõrge viivise määr oleks automaatselt vastuolus heade kommetega, vää, sest teatud juhtudel võib liiga kõrgena näiv viivis olla tegelikkuses õigustatud. Seda eelkõige selliste lepingute puhul, kus võlausaldajal on suurem risk kui tavapärases majandus- ja kutsetegevuses tehtavates tehingutes ning tavapärasest kõrgem viivise määr annaks võlausaldajale teatava kindlustunde, et võlgnik ka tegelikkuses täidab lepingulise kohustuse. Liialt kõrge viivise määra või viivise summa vastuolu heade kommetega TsÜS § 86 tähenduses ei ole praktikas küll välistatud, kuid selline olukord on pigem erandlik, vastasel juhul kaotaks viivise vähendamine VÕS § 162 lõike 1 järgi oma eesmärgi.⁸⁹

Nagu eelpool öeldud, on teatud lepingute puhul tavapärasest kõrgem viivise määr põhjendatud. Sellisteks lepinguteks on eelkõige laenu- ja krediitilepingud, kus viivistel on ka teatud nn kasu teeniv funktsioon ehk laenuandjal on õigus oodata enda poolt väljastatud raha kasutamise eest tasu. Eelkõige on laenu- ja krediitilepingute puhul võlausaldaja nn tasuks lepingulised intressid, kuid võlausaldaja tasu saamine temale kuuluva raha kasutamise eest peab olema täidetud ka olukorras, kus võlgnik oma lepingulisi kohustusi nõuetekohaselt ei täida ning võlausaldaja ütleb lepingu üles, pärast mida ei ole võlausaldajal enam võimalik võlgnikult intresside tasumist nõuda. Viivise käsitlemine tasuna krediidi kasutamise eest tuleneb sellest, kui krediitileping on pikaajaline, kuid krediidisaja satub makseviivituse juba lepingu algfaasis, mistõttu ütleb krediidiandja lepingu üles olulise lepingurikkumise tõttu, kuid kaotab sellega õiguse nõuda intresse kui nn esmast tasu krediidi kasutamise eest. Kuna võlausaldaja oleks juhul, kui võlgnik oleks täitnud oma lepingulisi kohustusi korrektselt, saanud krediidi kasutamise eest tasu intresside näol, asendab viivis sisuliselt võlausaldaja intressitulu. Sellisel juhul võiks viivist käsitleda kui kahjuhüvitist, eelkõige hüvitist võlausaldajal saamata jäänud tulu eest.⁹⁰

Praktikas on siiski harvad need juhtumid, kus võlausaldajal on õnnestunud põhjendada põhivõlgnevust ületava viivise põhjendatust ehk oma õigustatud huvi olemasolu. Peamiseks argumendiks saabki sellisel juhul olla eelkõige viivise kahju hüvitav eesmärk, samuti on võlausaldajat toetavaks argumendiks ka asjaolu, kui võlausaldaja on viivist juba ise vabatahtlikult vähendanud. Selline käitumine on võlausaldajale kasulik kahel põhjusel – esiteks jääb võlausaldajast kohtule parem mulje, kui too vähendab viivist omal algatusel ning teiseks võimaldab

⁸⁹ RKTko 3-2-1-78-05

⁹⁰ RKTko 3-2-1-80-02; Tartu Maakohtu otsus 2-09-67013

võlausaldaja poolne vastutulelikkus sellise võlavaidluse puhul jõuda pooltel kergemini kohtumenetlust lõpetava kompromissi sõlmimiseni. Võlausaldaja poolne aktiivsus viivise vähendamisel kahandab lisaks eelpooltoodule ka märgatavalt tõenäosust, et kohus viivist veel täiendavalt vähendaks, sest kohus suhtub üldjuhul viivise mitmekordsesse vähendamisse skeptiliselt ning ei vähenda viivist mitmekordselt, kui teatud asjaolud seda just tungivalt ei nõua.

2.2 Kohtute praktika võlausaldaja õigustatud huvi hindamise kriteeriumi sisustamisel (viivis)

Eesti kohtupraktikas on kohtud mitmetes lahendites hinnanud võlausaldaja õigustatud huvi viivise mõistliku suuruse hindamisel. Kohtud on antud küsimuses hinnanud võlausaldaja õigustatud huvi nii põhikohustust ületavate kui ka põhikohustusest väiksemate viiviste puhul. Samuti tuleneb Eesti kohtupraktikast kohtu hinnang poolte tõendamiskoormisele, põhikohustusest väiksema viivise korral on kohtud hinnanud võlgniku viivise vähendamise taotluse põhjendusi, põhikohustusest suurema viivise korral aga viivise eesmärki ning põhjendatust võlausaldaja suhtes toime pandud lepingurikkumiste korral.

Tartu Maakohus jättis 23.aprilli 2010 otsuses⁹¹ (AS Olerex vs OÜ Van&Mar ja Tamur Vasker) võlgniku taotluse viivise vähendamiseks rahuldamata. Võlgnik tunnistas kõnealuses vaidluses põhikohustuse summas 94 405.2 EEK olemasolu, kuid palus kohtul vähendada võlgniku poolt hagi esitamise ajahetkeks sissenõutavaks muutunud viivist summas 17 917.22 EEK ning võlgniku poolt edasiulatuvalt nõutavat täiendavat viivist määras 0.3% päevas. Võlgniku hinnangul oli kõnealuses määras viivis ebamõistlikult suur, arvestades nii võlgniku enda rasket majanduslikku olukorda kui ka asjaolu, et võlausaldaja ei olnud võlgniku poolse lepingurikkumise tulemusena kannatanud märkimisväärselt kahju. Kohus asus otsuses seisukohale, et võlgniku majanduslikku olukorda on viivise vähendamise puhul võimalik arvesse võtta üksnes juhul, kui kohus on eelnevalt tuvastanud, et võlausaldaja poolt nõutav viivis on ebamõistlikult suur.

Käesoleval juhul asus Tartu Maakohus seisukohale, et üksnes asjaolu, et viivise määr on võrreldes põhikohustuse suurusega kõrge, ei anna automaatselt alust viivise vähendamiseks. Kohtu hinnangul võiks viivise vähendamise põhjuseks olla asjaolu, et viivis ületab põhivõla suurust, millisel juhul oleks võlausaldaja kohustuseks tõendada, et ta kandis võlgniku poolse lepingurikkumise tulemusena

⁹¹ Tartu Maakohtu lahend nr 2-10-2459

kahju sellises ulatuses, et on põhjendatud võlausaldaja poolt nõutavas määras viivise võlgnikult väljamõistmine võlausaldajale tekitatud kahju hüvitamise eesmärgil. Kuna käesolevas kaasuses oli võlausaldaja poolt nõutav viivis aga väiksem kui põhivõlg, lasus viivise vähendamise vajalikkuse põhjendus võlgnikul, kelle poolt esitatud, kui tõendamata seisukohta viivise määra ebamõistlikkuse kohta pidas kohus paljasõnaliseks.

Eelpoolviidatud lahendis on kohus selgelt rõhutanud võlgniku tõendamiskoormist põhivõlgnevusest väiksema viivise vähendamise taotlemisel. Kohus ei pidanud käesoleval juhul seejuures vajalikuks lähtuda viivise mõistliku suuruse hindamisel võlgniku raskest majanduslikust olukorrast, kuivõrd asus kohus seisukohale, et võlgniku majandusliku olukorra hindamine viivise vähendamise puhul saab toimuda alles pärast seda, kui kohus on juba leidnud, et viivis on ebamõistlikult suur. Samuti rõhutas kohus antud lahendis ka võlausaldaja poolse tõendamiskoormise olemasolu põhikohustusest suurema viivise puhul ning asjaolu, et põhikohustusest suurema viivise mõistlikkuse hindamisel tuleb eelkõige lähtuda võlausaldaja poolt kannatatud kahjust.

Tartu Maakohus vähendas 26. aprilli 2010 otsuses⁹² (OÜ Ervin Sport vs OÜ Nightlife Enterprises ja Runo Tammela) võlausaldaja poolt nõutavat põhivõlgnevusest suuremat viivist kuni põhikohustuse suuruseni. Võlausaldaja nõudis antud kaasuses võlgnikelt põhivõlgnevuse 57 770.08 EEK, kahju summas 17 523 EEK ning viivise summas 98 985.12 EEK tasumist. Võlgnikud esitasid kohtule taotluse viivise vähendamiseks, põhjendades antud taotlust asjaoluga, et võlausaldaja poolt nõutav viivis ületab märgatavalt põhivõlga, samuti on võlausaldaja poolt nõutav viivisemäär 0.5% päevas liialt kõrge. Kohus rõhutas võlausaldaja poolset tõendamiskoormist põhivõlga ületava viivise põhjendamisel ning võrdles võlausaldaja poolt nõutavat viivist võlausaldaja poolt kannatatud kahjuga. Kohtu hinnangul ei olnud võlausaldaja huvi põhivõlga ületavas osas viivise nõude puhul põhjendatud, kuivõrd oli võlausaldaja juba nõudnud võlgnikelt lepingurikkumise tulemusena tekitatud kahju hüvitamist ning võlausaldaja ei olnud tõendanud, et tal tekkis enam kahju, kui ulatuses, mille väljamõistmist ta võlgnikelt juba eraldi nõudis. Kohus vähendas võlausaldaja poolt nõutud viivise kuni põhivõla suuruseni. Kohus rõhutas ka asjaolu, et hagi esitamise ajahetkeks veel mitte sissenõutavaks muutunud viivise nõue ei tohi ületada kahjunõude enda suurust. Samas jättis kohus antud lahendis võlgniku vastuväiteid viivisemäära 0.5% ebamõistlikkuse osas tähelepanuta ning asus seisukohale, et üksnes lepingus kokku lepitud tavapärasest kõrgem viivisemäär ei anna kohtule automaatselt alust sellise viivise määra ebamõistlikuks tunnistamiseks ning viivise

⁹² Tartu Maakohtu otsus nr 2-09-32859

vähendamiseks, vaid viivise vähendamisel tuleb hinnata faktilisi asjaolusid iga juhtumi puhul eraldi, mh võlausaldaja poolt lepingurikkumise tulemusena kannatatud kahju.

Eelpoolviidatud lahendis on kohus selgelt lähtunud põhivõlga ületava viivise vähendamisel võlausaldaja poolsest tõendamiskoormisest, mh võrrelnud viivise suurust võlausaldaja poolt kannatatud kahjuga. Kohtu hinnangul on seega põhivõlast kõrgema viivise nõudmine põhjendatud üksnes juhul, kui võlausaldaja on kannatanud kahju sellises ulatuses, et põhivõlast kõrgemal viivisel on eelkõige kahju hüvitav eesmärk. Samuti on kohus rõhutanud asjaolu, et hagi esitamise ajahetkeks veel mitte sissenõutavaks muutunud viivist saab välja mõista üksnes võlausaldaja poolt kannatatud kahju suurust mitteületavas osas. Lisaks rõhutas kohus ka asjaolu, et viivise vähendamiseks ei piisa ainuüksi väitest, et lepingujärgne viivisemäär on tavapärasest kõrgem.

Tallinna Ringkonnakohus vähendas 17. detsembri 2012 otsuses⁹³ (K.K. vs Kivinuka Kinnisvara OÜ) võlausaldaja viivisenõuet seadusjärgse ulatuseni. Kohus kordas esmalt Riigikohtu seisukohta⁹⁴, et VÕS §-s 162 kasutavad väljendid „ebamõistlikult suur“ ja „mõistlik“ puhul on tegemist hinnanguliste kategooriatega, mistõttu pole neid võimalik tõendada tsiviilkohtumenetluses kasutatava tõendi mõiste kohaselt. Tõendamine saab seisneda kohtule lepingu sõlmimise täitmise, rikkumise ning võlausaldaja poolt kannatatud kahju jms eluliste asjaolude objektiivsel hindamisel. Käesoleval juhul ei ületanud küll võlausaldaja poolt nõutav sissenõutavaks muutunud viivis põhivõlga, kuid kuna lepingujärgne viivise määr 73% aastas ning võlausaldaja poolt nõutav sissenõutava viivise summa olid kohtu hinnangul objektiivselt hinnates väga kõrged, võrdles kohus antud kaasuses viivise mõistliku suuruse hindamisel võlausaldaja poolt nõutavat viivist tema poolt kannatatud kahjuga. Kohus leidis, et kuna võlausaldaja ei ole käesoleval juhul märkimisväärtset kahju kandnud ning puuduvad muud objektiivsed asjaolud, miks võlausaldajal võiks olla õigustatud huvi tema poolt nõutud suuruses viivise väljamõistmist taotleda, ei ole võlausaldaja poolt nõutav viivis käesoleval juhul põhjendatud. Kohus pidas kõiki asjaolusid arvesse võttes põhjendatuks vähendada võlausaldaja poolt nõutavat viivist seadusjärgse ulatuseni.

Eelpoolviidatud kohtulahendis on ringkonnakohus juhindunud Riigikohtu värskest seisukohast VÕS §-s 162 sätestatud mõistete sisustamisel ning lähtunud viivise mõistliku suuruse hindamisel nii konkreetsetest asjaspepuutuvatest asjaoludest kui ka võrrelnud põhivõlga mitteületavat viivist võlausaldaja poolt kannatatud kahjuga. Antud käsitlus on mõnevõrra uudne, kuivõrd on kohtud

⁹³ Tallinna Ringkonnakohtu otsus nr 2-11-19769

⁹⁴ RKTko 3-2-1-162-12

senini reeglina võrrelnud võlausaldaja poolt nõutavat viivist tema poolt kannatatud kahjuga vaid juhul, kui võlausaldaja poolt nõutav viivis ületab põhivõlga. Käesoleval juhul on aga kohus leidnud, et ainuüksi asjaolu, et viivis ületa põhivõlga, ei tähenda, et võlausaldaja poolt nõutav viivis oleks seega automaatselt mõistlik. Kohus on objektiivselt hinnanud viivise suurust ning vähendanud viivist põhjusel, et võlausaldaja poolt nõutav viivis on objektiivselt hinnates suur rahasumma. Kohus ei ole antud lahendis viivise mõistliku suuruse hindamisel lähtunud vaid viivise vähendamise üldistest alustest, vaid tõlgendanud nii VÕS §-i 162 sisu kui ka hinnanud nõutavat viivisesummat objektiivselt eraldi. Kõnealune seisukoht annab selge juhise lähtuda viivise vähendamise üle otsustamisel lisaks viivise vähendamise üldistele alustele ka iga üksikjuhtumi asjaoludest eraldi ning võrrelda võlausaldaja poolt nõutava viivise suurust tema poolt kannatatud kahjuga ka juhul, kui viivis ei ületa põhivõlga.

Riigikohus tühistas 20. juuni 2005 otsuses (AS Tallinna Küte vs Põhja-Eesti Regionaalhaigla) Tallinna Ringkonnakohtu otsuse, millega ringkonnakohus vähendas võlausaldaja poolt nõutavat viivist. Ringkonnakohus oli võlausaldaja poolt nõutava viivise mõistliku suuruse hindamisel võrrelnud võlausaldaja poolt nõutavat viivist tema poolt kannatatud kahjuga ning asunud seisukohale, et kuna võlausaldaja võlgniku poolse lepingurikkumise tõttu olulist kahju ei kandnud, puudub võlausaldajal seega ka õigustatud huvi tema poolt taotletud ulatuses viivist nõuda. Riigikohus asus aga seisukohale, et ehkki on viivise vähendamise puhul põhjendatud viivise võrdlemine võlausaldaja poolt kannatatud kahjuga, ei anna üksnes võlausaldaja poolse kahju puudumine automaatselt alust viivist vähendada. Kohtu hinnangul võib nii viivisel kui ka leppetrahvil olla nn tagatisfunktsioon, mis kindlustab võlausaldaja õigustatud huvi lepingu täitmise vastu, mida aga ei pea mõõtma ainuüksi tekkinud kahjuga. Riigikohtu hinnangul on kahju puudumine viivise ja leppetrahvi vähendamise aluseks eelkõige siis, kui sellise viivise või leppetrahvi nõudmine oleks vastuolus hea usu põhimõttega.

Riigikohus on eelpoolviidatud lahendis rõhutanud, et ehkki on viivise ja leppetrahvi mõistliku suuruse hindamisel põhjendatud võlausaldaja poolt nõutava viivise või leppetrahvi võrdlemine tema poolt kannatatud kahjuga, ei anna ainuüksi võlausaldaja kahju puudumine alust viivist või leppetrahvi vähendada, kuivõrd võib ka objektiivselt kõrgel viivisel või leppetrahvil olla eelkõige nn tagatisfunktsioon, mis tagab poolte õigustatud huvi lepingu täitmise vastu.

Pärnu Maakohus jättis 9.novembri 2012 otsusega⁹⁵ (BIGBANK AS vs T Š) rahuldamata võlausaldaja nõude võlgnikult nn etteulatuvalt viivise määras 25.87% aastas rahuldamata. Käesoleval juhul nõudis võlausaldaja võlgnikult nii hagi esitamise ajahetkeks sissenõutavaks muutunud viivist kui ka viivist nn edasiulatuvalt kuni põhinõude tasumiseni. Käesoleval juhul arvestas kohus asjaolu, et võlausaldaja oli võlgnikuga sõlmitud krediidilepingu üles öelnud juba 2010.a, kuid esitas kohtusse hagi alles 2012.a. Kohtu hinnangul oli ligi pooleteist aasta pikkune vahe krediidilepingu üles ütleamise ning hagi kohtusse esitamise vahel ebamõistlik ning kohtu hinnangul põhjustas võlausaldaja viivisenõude suurenemise võlausaldaja enda passiivsus. Kohus küll rahuldab võlausaldaja nõude hagi esitamise ajahetkeks sissenõutavaks muutunud viiviste võlgnikult väljamõistmiseks, kuid leidis, et kõnealuse summaga on juba kaetud võlausaldaja poolt kannatatud võimalik kahju, tänu millele ei ole võlgnikult viivise väljamõistmine nn edasiulatuvalt enam põhjendatud.

Kohus võttis viidatud lahendis viivise mõistliku suuruse hindamisel lisaks võlausaldaja õigustatud huvile arvesse ka võlgniku majanduslikku seisundit. Kõnealusel juhul oli võlgniku majanduslik seisund raske ning lisaks olid võlgniku ülalpidamisel kaks alaealist last. Nimetatud asjaolud olid eelkõige võlgniku poolse lepingurikkumise ning lepingu hilisema võlausaldaja poolt ülesütleamise põhjusteks. Kohus leidis, et võlgniku rasket majanduslikku olukorda arvestades asetaks võlgnikult kogu võlausaldaja poolt nõutud viivise väljamõistmine võlgniku olukorda, milles tal ei oleks võimalik säilitada enda jaoks minimaalset vajalikku elustandardit. Kohus leidis kokkuvõtvalt, et kuna võlausaldaja on venitanud hagi esitamisega kohtusse, samuti ei ole võlausaldaja tõendanud temal tekkinud kahju olemasolu, oleks võlgnikult kogu võlausaldaja poolt nõutud viivise väljamõistmine ilmselgelt ebaõiglane ning vastuolus hea usu põhimõttega.

Kohus on eelpoolviidatud lahendis esmalt tuvastanud võlausaldaja poolt nõutava viivise ebamõistlikkuse tänu asjaolule, et võlausaldaja venitas hagi kohtusse esitamisega üle aasta, mille läbi sai võimalikuks ka viivisenõude suurenemine. Kohtu hinnangul katab hagi esitamise ajahetkeks juba sissenõutavaks muutunud viivis võlausaldaja poolt kantud võimaliku kahju olukorras, kus viivise summa suurenemine on põhjustatud võlausaldaja enda passiivsusest hagi esitamisel. Seejärel võttis kohus arvesse ka võlgniku raske majandusliku olukorra, leides, et võlgnikul ei ole temalt kogu viivist välja mõistes enam võimalik inimväärselt elada.

⁹⁵ Pärnu Maakohtu otsus nr 2-12-28161

2.3 Kriteeriumi olemus leppetrahvi vähendamise puhul

Õiguskirjanduses üldtunnustatud käsitluse kohaselt tuleb leppetrahvi vähendamisel võlausaldaja õigustatud huvi hindamisel võtta arvesse võlausaldaja igasugust õigustatud huvi, mh huvi tagada lepingu täitmine, mitte üksnes võlausaldaja varalisi huve.⁹⁶ Selline käsitlus on eelkõige vajalik õiguskindluse säilimise seisukohast, kuivõrd kohus ei kasutaks leppetrahvi vähendamise õigust kui kohtulikku kujundusõigust alusetult, eriti kaubanduslikes suhetes kokkulepitud leppetrahvide suhtes. Vastasel juhul kaotavad võlgnikud huvi täita kohtuväliselt lepingujärgseid sanktsioone, samuti võib ohtu sattuda lepingu võlgniku poolt täitmine tervikuna, kuivõrd võib võlgnikul kujuneda eeldus, et kohus temapoolse lepingurikkumise korral võlgnikult lepingujärgset leppetrahvi täies ulatuses välja ei mõista olukorras, kus võlausaldaja lepingurikkumise tulemusena kahju ei kannata või on lepingurikkumisega võlausaldajale tekkinud kahju võrreldes leppetrahvi suurusega marginaalne. Samuti võib teatud majandus- või kutsetegevusala sattuda lepingu täitmine ohtu olukorras, kus kohus on eelnevalt sarnastes olukorras sõlmitud leppetrahve juba vähendanud.

Tulenevalt asjaolust, et leppetrahvi üheks põhiliseks funktsiooniks on survefunktsioon, tuleb kohtul seega lisaks võlausaldaja varalistele huvidele hinnata ka leppetrahvi kokkuleppe otstarbekust tervikuna, ehk sisuliselt peab kohus leppetrahvi mõistliku suuruse hindamisel asuma seisukohale küsimuses, kas konkreetse leppetrahvi kokkuleppe näol on tegemist eelkõige nn kompenseeriva funktsiooniga leppetrahvi või lepingupooli survestava leppetrahvi kokkuleppega.⁹⁷ Esimesel puhul on põhjendatud leppetrahvi võrdlemine eelkõige võlausaldaja poolt kannatatud kahjudega, kuna selline leppetrahv peab esmajoones tagama võlausaldaja poolt võlgniku poolse lepingurikkumise tulemusena kannatatud kahju hüvitamist ehk võlausaldaja asetamist olukorda, kus ta oleks olnud, kui lepingurikkumist ei oleks toimunud. Antud näite puhul peab kohus seega esmajoones arvestama võlausaldaja varalisi huve.

Teise näite ehk survefunktsiooniga leppetrahvi puhul peab kohus aga hindama leppetrahvi kokkulepet tervikuna⁹⁸, eelkõige peab kohus võtma arvesse võlausaldaja huvi lepingu täitmise vastu. Antud näite puhul kannab leppetrahv eelkõige tagatisfunktsiooni ehk teisisõnu annab selline leppetrahvi kokkulepe lepingupooltele teatava õiguskindluse, et teine pool lepingut nõuetekohaselt täidab. Survefunktsiooniga leppetrahvi puhul on võlausaldaja varalised huvid võrreldes leppetrahvi tagatisfunktsiooniga mõnevõrra teisejärgulised, kuivõrd hindab kohus esmajoones, kas

⁹⁶ Sander, A. Leppetrahv. 2003. Lk 689. BGB § 343

⁹⁷ Varul P, Kull I, Kõve V, Käerdi M. 2006. Lk 548

⁹⁸ Rebmann K. Säcker M. BGB kommenteeritud väljaanne. Frankfurt. 2000.

kokkulepitud leppetrahv täidab lepingupoolte survestamisfunktsiooni, mitte niivõrd võlausaldaja kahju hüvitavat funktsiooni. Antud asjaolu ei tähenda siiski, et kohus sellise leppetrahvi puhul võlausaldaja varalisi huve üldse ei hinda, siiski toimub võlausaldaja varaliste huvide hindamine alles pärast leppetrahvi survefunktsiooni otstarbekuse ja eesmärgipärasuse väljaselgitamist. Käesoleva näite puhul ei ole võlausaldaja poolt kannatatud kahju üldjuhul eriti suur või puudub see täielikult, vaidlusaluseks küsimuseks on eelkõige asjaolu, kas kokkulepitud leppetrahv on põhjendatud võrreldes poolte huviga tagada lepingu nõuetekohane täitmine. Võlausaldaja kahju puudumine iseenesest ei ole automaatselt leppetrahvi vähendamise aluseks, küll võib aga võlausaldaja kahju puudumine olla leppetrahvi vähendamise aluseks olukorras, kus leppetrahvi nõude esitamine võlausaldaja poolt ei ole kooskõlas hea usu põhimõttega.⁹⁹

Eesti kohtute praktikas moodustab leppetrahvi nõue rahalistest nõuetest üle poole. Seejuures on nn tagatisfunktsiooni omavad leppetrahvi kokkulepped enamlevinud eelkõige majandus- ja kutsetegevuses sõlmitavate lepingute, eelkõige ehituslepingute, laenu- ja krediidlepingute ning muude rahaliselt mahukate ärilepingute puhul. Tagatisfunktsiooniga leppetrahvi kokkuleppeid kasutatakse ka selliste lepingute puhul, mille kestvusaeg on pikaajaline, tavaliselt mitme aasta pikkune. Parimaks näiteks pikaajaliste lepingute puhul on eelkõige laenulepingud, mille pikkus võib ulatuda isegi paarikümne aastani. Selliste pikaajaliste ning üldjuhul ka rahaliselt mahukate lepingute puhul on võlausaldaja huviks eelkõige tagada lepingu nõuetekohane täitmine, kasutades selleks ettenähtud lepingulisi kokkuleppeid. Üheks selliseks kokkuleppeks, mis tagaks võlausaldajale teatava kindlustunde, et võlgnik lepingut ka nõuetekohaselt täidab, ongi leppetrahv.¹⁰⁰

Ajaliselt ja rahaliselt mahukate lepingute puhul on leppetrahv üldjuhul tavapärasest suurem, ulatudes kuni 5%-ni lepingu koguväärtusest. Näiteks 100 miljoni euro väärtusega ehituslepingu puhul võiks leppetrahvi kokkuleppe seega küündida kuni 5 miljoni euroni. Juhul, kui võlgnik rikub antud näites toodud lepingut, on võlausaldaja seega õigustatud nõudma võlgnikult leppetrahvi summas 5 miljonit eurot. Ehkki antud leppetrahvi summa ei moodusta protsentuaalselt suurt osa võrreldes lepingu koguväärtusega, on 5 miljoni euro suurune leppetrahv objektiivselt hinnates äärmiselt suur rahasumma. Antud näite puhul osutuks üksnes võlausaldaja rahaliste huvide hindamine ebaotstarbekaks, kuivõrd on äärmiselt ebatõenäoline, et võlausaldaja kannatas võlgniku poolse lepingurikkumise tulemusena varalist kahju 5 miljoni euro ulatuses. Juhul., kui kohus hindaks leppetrahvi vähendamisel üksnes võlausaldaja varalisi huve, võrreldes eelkõige leppetrahvi

⁹⁹ Varul P, Kull I, Kõve V, Käerdi M, lk 549

¹⁰⁰ Sander, A. 2003. Lk 687

võlausaldaja poolt kannatatud kahjuga, on ülimalt tõenäoline, et kohus vähendab võlausaldaja poolse kahju puudumise või marginaalsuse tõttu sissenõutavaks muutunud leppetrahvi märgatavalt. Selline olukord ei oleks aga kooskõlas antud leppetrahvi eesmärgiga, milleks on eelkõige tagada lepingu nõuetekohane täitmine. Nimetatud põhjustel hindabki kohus eelpooltoodud näitega sarnaste lepingute puhul esmajoonel leppetrahvi suurust tagatisfunktsiooni seisukohalt ehk võtab seisukoha küsimuses, kas selline leppetrahv võis mõistlikult tagada lepingupoolte huvi lepingu nõuetekohase täitmise vastu.¹⁰¹ Võlausaldaja varaliste huvide, mh võlausaldaja poolt kannatatud kahju hindamine on antud juhul teisejärguline, kohus hindab võlausaldaja varalisi huve üksnes siis, kui on võtnud seisukoha leppetrahvi tagatisfunktsiooni küsimuses.¹⁰² Samas ei ole võlausaldaja varaliste huvide hindamine nn tagatisfunktsiooniga leppetrahvi puhul ebaoluline, kuivõrd võib kohus olukorras, kus võlausaldajal kahju puudub ning kohtu hinnangul oleks lepingu nõuetekohase täitmise taganud ka väiksem leppetrahv (nt 5 miljoni euro asemel 3 miljonit eurot), võib kohus siiski leppetrahvi vähendada.

Kahju hüvitava funktsiooniga leppetrahvi puhul hindab kohus esmajoonel võlausaldaja varalist huvi, mh võrdleb kohus leppetrahvi suurust võlausaldaja poolt kannatatud kahjuga. Ehkki tõendamiskoormis jaguneb mõlema funktsiooniga leppetrahvi vähendamise puhul sarnaselt ehk mõlemal juhul peab võlgnik tõendama leppetrahvi vähendamise taotluse esitamisel leppetrahvi ebamõistlikku suurust, on võlgniku tõendamiskoormis mõnevõrra kergendatud olukorras, kus leppetrahv kannab eelkõige kahju hüvitavat funktsiooni ning kohus hindab esmajoonel võlausaldaja varalisi huve. Olukorras, kus leppetrahvil on selgelt kahju hüvitav funktsioon ning võlausaldaja ei ole olulist kahju kannatanud, kuid võlgnik on temapoolse lepingurikkumise tulemusena siiski kohustatud leppetrahvi maksma, kaotaks leppetrahv oma eelnevalt kokku lepitud kahju hüvitamise tähenduse, kui kohus jätab leppetrahvi vähendamise taotluse rahuldamata ning mõistab leppetrahvi võlgnikult välja täies ulatuses. Kui võlgnik suudab võlausaldaja kahju puudumisel tõendada leppetrahvi ebaproportsionaalsust ja liigselt koormavat iseloomu, suureneb märgatavalt tõenäosus, et kohus vähendab võlausaldaja poolt nõutavat leppetrahvi. Siiski ei vähenda kohus võlausaldaja kahju puudumisel leppetrahvi automaatselt, vaid võlgnik peab piisava põhjalikkusega tõendama leppetrahvi nõude ebaproportsionaalsust, kasutades selleks kõiki tsiviilkohtumenetluses lubatud tõendeid.¹⁰³ Samuti võib võlgnik tugineda üldisele hea usu ja mõistlikkuse põhimõtetele, samuti ka poolte vahel välja kujunenud või samas majandus- ja kutsetegevusala sarnastes lepingutes

¹⁰¹ Annus, L.S. 2009. Lk 27

¹⁰² Schlectriem, P. Võlaõigus. Üldosa. 2.trükk. Juura. Õigusteabe AS. Tallinn 1999

¹⁰³ Kõrgesaar, K. 2005. Lk 32

üldlevinud praktikale. Üldise praktika kohaselt kuulub leppetrahv, mis ületab tegelikku võlausaldaja kahju, üldjuhul ka vähendamisele.

2.4 Kohtute praktika võlausaldaja õigustatud huvi hindamise kriteeriumi sisustamisel (leppetrahv)

Eesti kohtupraktikas moodustavad leppetrahvi nõuded kõikidest rahalistest nõuetest üle poole. Käesolevas alapeatükis käsitletud kohtulahendites on kohtud hinnanud võlausaldaja õigustatud huvi leppetrahvi mõistliku suuruse hindamisel erinevalt, sõltuvalt asjaolust, kas leppetrahv kannab konkreetse kaasuses eelkõige kahju hüvitavat funktsiooni või survefunktsiooni. Survefunktsiooni hindamisel on kohtud eelkõige lähtunud võlausaldaja huvist lepingu täitmise vastu, võlausaldaja rahalisi huve on kohtu hinnanud eelkõige kahju hüvitava funktsiooniga leppetrahvi nõuete puhul.

Tartu Maakohus jättis 2. novembri 2012 otsusega¹⁰⁴ (Kamikaze Trading OÜ vs Green-PIK Kanak OÜ, Andrei Knjazev ja Nadežda Knjazeva) võlgniku leppetrahvi vähendamise taotluse rahuldamata ning mõistis võlgnikult leppetrahvi välja võlausaldaja poolt nõutud ulatuses. Antud juhul teostas võlausaldaja töövõtjana võlgniku kasuks erinevaid projekteerimistöid, kuid jäi tööde eest tasumisega raskustesse. Põhivõlgnevuse suuruseks oli antud juhul 1527.05 EUR ning leppetrahvi suuruseks 16.46% lepingu väärtusest ehk 229.12 EUR. Võlgnik palus kohtul leppetrahvi vähendada põhjusel, et nõutav leppetrahv moodustas põhinõudest liiga suure protsendi, samuti ei nähtu võlgniku hinnangul, et võlausaldaja oleks tänu võlgniku poolsele lepingurikkumisele kannatanud kahju. Samuti palus võlgnik kohtul leppetrahvi vähendada ka põhjusel, et võlgniku majanduslik olukord on raske.

Kohus võlgniku seisukohaga ei nõustunud. Kohtu hinnangul tagab lepingujärgne leppetrahvikokkulepe pooltevahelisest töövõtulepingust tuleneva tasu maksmise kohustust. Seejuures ei pidanud kohus leppetrahvi, mis moodustas 16.46% lepingu väärtusest, ebamõistlikult suureks, kuivõrd oli antud leppetrahvil eelkõige nn tagatisfunktsioon tagamaks, et võlgnikud täidavad oma töövõtulepingust tulenevaid raha maksmise kohustusi nõuetekohaselt. Samuti leidis kohus, et leppetrahvi vähendamine ei ole põhjendatud ka põhjusel, et võlgnik ei ole võlausaldaja poolt hagiga kohtusse pöördumise ajahetkeks ühtki makset võlausaldajale teinud. Kohus ei võtnud seisukohta ka võlgniku majandusliku olukorra küsimuses, kuivõrd ei olnud võlgnik kohtule antud

¹⁰⁴ Tartu Maakohtu otsus nr 2-11-54994

asjaolu kohta täiendavaid selgitusi või tõendeid esitanud. Kohus rõhutas asjaolu, et pelgalt võlgniku poolt tema rahalistele raskustele tuginemine ei saa iseenesest olla leppetrahvi vähendamise aluseks, samuti puudub kohtul võimalus hinnata võlgniku majanduslikku seisundit enne, kui kohus on juba tuvastanud leppetrahvi ebamõistlikkuse.

Viidatud lahendis hindas kohus leppetrahvi vähendamise taotluse lahendamisel esmajoonel leppetrahvi survefunktsiooni – antud juhul pidas kohus leppetrahvi, mis moodustas kogu lepingu väärtusest märkimisväärse osa ehk 16.46% põhjendatuks, kuivõrd on just sellises väärtuses leppetrahvi eesmärgiks tagada võlgniku poolt töövõtulepingu järgsete maksete õigeaegne tasumine. Ehkki leppetrahv, mis moodustab 16.46% kogu lepingu väärtusest, on nn suhtarvuna märkimisväärne ning tavapärasest kõrgem summa, teenib sellises mahus leppetrahv kohtu hinnangul esmajoonel just survefunktsiooni, mitte aga võlausaldaja kahju hüvitamise funktsiooni. Kohus jättis antud kaasuse puhul võlausaldaja varalise huvi sisuliselt hindamata ning piirdus üksnes leppetrahvi survefunktsiooni hindamisega.

Harju Maakohus rahuldab 4.märtsi 2009 otsuses¹⁰⁵ (OÜ M vs OÜ Aja AK) võlgniku taotluse leppetrahvi vähendamiseks ning vähendas võlausaldaja poolt nõutavat leppetrahvi poole võrra. Antud kaasuses puhul oli võlgniku näol tegemist töövõtjaga, kes jättis mitmed töövõtulepingust tulenevad värava ja piirdeaedade valmistamise ning paigaldamise tööd nõuetekohaselt tegemata. Töövõtulepingu kohaselt kohustus lepingut rikkunud pool tasuma teisele poolele leppetrahvi 30% kogu lepingu väärtusest. Võlgniku hinnangul oli kõnealune leppetrahvi kokkulepe ebamõistlikult suur, mistõttu palus võlgnik kohtul antud leppetrahvi vähendada.

Kohus asus esmalt seisukohale, et kõnealune leppetrahv ei ole ebamõistlikult suur, kuivõrd on antud leppetrahvi kokkuleppeks tagada suuremahuliste (245 000 EEK) ehitustööde õigeaegne valmimine ja üleandmine võlausaldajale. Kuna võlgnik rikkus lepingut jättes tööd õigeaegselt võlausaldajale üle andmata, esitamata lepingurikkumise kohta ühtki mõistlikku põhjendust, asus kohus seisukohale, et olukorras, kus lepingurikkumine sõltus ainuüksi võlgnikust, ei ole kohtul seega põhjust ka leppetrahvi vähendada. Siiski vähendas kohus leppetrahvi poole võrra, tulenevalt asjaolust, et võlgnik on teatud osa lepingujärgsetest töödest siiski teostanud ehk teisisõnu on võlgnik vähemalt teatud määras lepingut täitnud.

¹⁰⁵ Harju Maakohtu otsus nr 2-08-49597

Eelpoolviidatud lahendis hindab kohus leppetrahvi kokkuleppe puhul esmajoones selle tagatislikku iseloomu – kohtu hinnangul ei ole isegi leppetrahv, mis moodustab 30% lepingu väärtusest, ebamõistlikult kõrge, kuivõrd on konkreetse kaasuse puhul tegemist ehitustöödega, mille õigeaegne valmimine on selgelt võlausaldaja huvides. Kõrge leppetrahvi kokkuleppe eesmärgiks on just tagada olukord, et töövõtja teostaks kokkulepitud ajaks kõik lepingujärgsed tööd nõuetekohaselt, tellija aga tasuks töövõtjale vastavalt lepingule. Kohtu hinnangul on leppetrahvi tagatisfunktsioon käesoleva kaasuse puhul täidetud, mistõttu leidis kohus, et võlausaldaja on õigustatud sellises määras leppetrahvi nõudma. Hilisemalt hindas kohus veel võlausaldaja varalisi huve, mh asjaolu, et võlausaldaja on siiski tänu võlgniku poolt teostatud töödele teatavat kasu saanud, mistõttu vähendas kohus leppetrahvi. Siiski on siinjuures oluline asjaolu, et kohus ei pidanud leppetrahvi, mis moodustab 30% kogu lepingu väärtusest, liiga kõrgeks, kuivõrd täidab selline leppetrahv kohtu hinnangul esmajoones tagatisfunktsiooni ning tagab lepingu nõuetekohase täitmise poolte poolt.

Viru Maakohus vähendas 27.detsembri 2007 otsuses¹⁰⁶ (AS Saurix Petroleum vs OÜ Viru Leib) võlausaldaja poolt nõutavat leppetrahvi kuni põhivõla suuruseni. Antud kaasuses palus võlgnik kohtul jätta võlausaldaja poolt nõutav leppetrahv välja mõistmata või alternatiivsena vähendada antud leppetrahvi nõue nullini. Kohus rõhutas antud kaasuses asjaolu, et üksnes võlausaldaja kahju puudumine ei saa olla leppetrahvi vähendamise aluseks, kuivõrd õigustab leppetrahvi täies ulatuses võlausaldaja poolt sissenõudmist selle tagatisfunktsioon. Muu kui rahalise kohustuse puhul peab võlausaldaja näitama ära muu täitmishuvi olemasolu, antud juhul oli selleks huviks ühe notariaalse tehingu tõestamine. Kohus rõhutas ka asjaolu, et kahju puudumine võib siiski olla leppetrahvi vähendamise aluseks, kui sellises ulatuses leppetrahvi väljanõudmine ei oleks kooskõlas hea usu põhimõttega. Samuti rõhutas kohus ka võlgniku poolset tõendamiskoormist leppetrahvi vähendamise taotluse puhul.

Käesoleval juhul ei olnud võlgnik kohtu hinnangul oma leppetrahvi vähendamise taotluses esile toonud, millist leppetrahvi vähendamise kriteeriumit kohus peaks hindama. Kohus rõhutas siinjuures ka asjaolu, et poolte majanduslikku seisundit saab kohus hinnata üksnes pärast võlausaldaja õigustatud huvi ning võlgniku poolt kohustuse täitmise ulatuse kaalumist. Kohtu hinnangul olid käesoleval juhul olemas nii võlausaldaja õigustatud huvi ja leppetrahvi vähendamise eesmärk, kuivõrd jättis võlgnik õigel ajal tehingu tõestamiseks notari juurde minemata, tänu millele pidi võlgnik kohtu hinnangul aduma leppetrahvi rakendamise võimalust. Võlausaldaja huviks oli

¹⁰⁶ Viru Maakohu otsus nr 2-06-5624

käesoleval juhul saada oma nõude realiseerimiseks tagatis selle muutumisena kohese sundtäitmisele allutatud nõudeks. Samas vähendas kohus lõppastmes võlausaldaja poolt nõutavat leppetrahvi kuni põhivõla suuruseni, arvestades võlgniku rasket majanduslikku olukorda.

Eelpoolviidatud kaasuses lähtub kohus leppetrahvi mõistliku suuruse hindamisel samuti eelkõige sellise leppetrahvikokkuleppe tagatisfunktsioonist, rõhutades mh asjaolu, et leppetrahvi kokkuleppe eesmärgiks oli tagada, et võlgnik ilmub õigel ajal notari juurde kinnisasja tehingu tõestamiseks. Kuivõrd lasi võlgnik selle aja mööda, pidi võlgnik kohtu hinnangul oma tegevusetuse tagajärjena ka leppima leppetrahvi tasumise kohustuse tekkimisega. Antud kaasus erineb mõneti õiguskirjanduses levinud seisukohtadest, mille kohaselt on võlgniku majandusliku seisundi hindamine võimalik üksnes pärast seda, kui kohus on juba kaalunud võlgniku poolt kohustuse täitmise ulatust ning võlausaldaja õigustatud huvi ning võlgniku rasket majanduslikust olukorrast tulenevalt on leppetrahvi vähendamine võimalik üksnes juhul, kui kohus on juba eelnevalt tuvastanud, et leppetrahv on ebamõistlik. Antud juhul järgis kohus küll eelpoolnimetatud kriteeriumite hindamise järjekorda ning leidis, et leppetrahv ei ole ebamõistlik, kuid vähendas seda võlgniku majanduslikust olukorrast tulenevalt siiski kuni põhivõla suuruseni. Antud lahendist saab seega järeldada, et võlgniku majanduslik seisund on niivõrd oluline kriteerium, et kohus võib sellele tuginedes vähendada leppetrahvi isegi juhul, kui kohus on eelnevalt teisi leppetrahvi vähendamise kriteeriume kaaludes leidnud, et võlausaldaja poolt nõutav leppetrahv ei ole ebamõistlikult kõrge.

Tallinna Ringkonnakohus vähendas 11. juuli 2008 otsuses¹⁰⁷ (Iraida Skitiba vs AS Haabersti Maja) võlausaldaja poolt nõutavat leppetrahvi poole võrra. Antud kaasuses sõlmisid võlausaldaja ja võlgnik kinnistu ostu-müügilepingu ning töövõtulepingu, lepingu koguväärtuseks oli 2 250 000 EEK, milles töövõtulepingu väärtuseks oli 560 020 EEK. Võlgnik kohutus töövõtulepinguga teostama võlausaldaja kasuks viimasele võõrandatud kinnistul erinevaid ehitustöid. Töövõtulepingu kohaselt oli leppetrahvi suuruseks 0.038% lepingu eseme ostu hinnast iga ehitustöödega viivitatud päeva eest. Võlgnik ei teostanud ehitustöid õigeaegselt ja lepinguga kokkulepitud mahus, tänu millele ütles võlausaldaja töövõtulepingu üles ning nõudis võlgnikult leppetrahvi tasumist ning kahju hüvitamist. Võlausaldaja kahjunõude sisuks oli võlgniku poolt puudulikult teostatud tööde puuduste kõrvaldamine ning tööde lõpuleviimine. Võlgniku poolt esitatud kalkulatsiooni kohaselt oli võlgniku poolt teostatud ehitustööde puuduste kõrvaldamise maksumuseks 488 369 EEK ning leppetrahvi suuruseks 250 515 EEK. Võlgnik palus kohtul leppetrahvi vähendada.

¹⁰⁷ Tallinna Ringkonnakohtu otsus nr 2-05-17663

Harju Maakohus vähendas oma otsuses leppetrahvi poole võrra, ehk kuni 125 257..5 EEK-ini. Harju Maakohtu hinnangul oli leppetrahvi nõue ebamõistlikult suur, kuivõrd arvestati leppetrahvi (0.038% lepingu eseme ostuhinnast päevas) kogu lepingu väärtusest ehk 2 250 000 EEK'ilt, mitte aga töövõtulepingu väärtusest (560 020 EEK). Kuna antud vaidlus tekkis just töövõtulepingu rikkumisest võlgniku poolt, ei olnud kohtu hinnangul seega põhjendatud leppetrahvi arvestamine kogu lepingu eseme ostuhinnalt. Lisaks oli võlgnik kohtu hinnangul ka oma töövõtulepingust tulenevad kohustused osaliselt täitnud, tänu millele pidas kohus leppetrahvi vähendamist samuti põhjendatuks. Võlgnik esitas Harju Maakohtu otsuse peale apellatsioonkaebuse Tallinna Ringkonnakohtule, paludes Harju Maakohtu otsuse täies ulatuses tühistamist.

Tallinna Ringkonnakohus tühistas 11.juuli 2008 otsusega Harju Maakohtu otsuse osaliselt. Ringkonnakohus nõustus võlgniku seisukohaga küsimuses, et maakohus kohaldas valesti kahjuhüvitise arvestamisel VÕS § 127 lõiget 5, mille kohaselt tuleb kahjuhüvitisest maha arvata igasugune kasu, mida kahju kannatanud pool on kahju tekitamisel saanud, mh on selliseks kasuks ka säästetud kulutused. Kohtu hinnangul oli ebaõige võlausaldaja seisukoht, et ta ei ole võlgniku poolt osaliselt teostatud tööde näol kasu saanud. Kohtu hinnangul säästis võlausaldaja raha, mis jäi võlgnikule tänu lepingu ülesütlemisele välja maksmata. Samuti kompenseerib võlgniku poolset lepingurikkumist leppetrahv. Samas nõustus ringkonnakohus maakohtu seisukohtadega leppetrahvi vähendamisel, mh põhjustel, et võlausaldajal puudub õigustatud huvi nõuda võlgnikult leppetrahvi enamas ulatuses, kui maakohus oli võlgnikult juba välja mõistnud. Leppetrahvi väljamõistmise osas jättis ringkonnakohus Harju Maakohtu otsuse muutmata.

Eelpoolviidatud lahendis on kohus leppetrahvi vähendamise puhul hinnanud eelkõige leppetrahvi kahju hüvitamise funktsiooni ning võrrelnud leppetrahvi suurust võlausaldaja poolt kannatatud kahjuga. Kuna võlausaldaja oli võlgniku poolt osaliselt teostatud tööde tulemusena kasu saanud, samuti oli võlausaldaja säästnud ka osa raha, mis jäi võlgnikule tänu töövõtulepingu ülesütlemisele välja maksmata, puudus võlausaldajal seega õigustatud huvi leppetrahvi täies ulatuses võlgnikult nõuda. Lisaks leidis kohus, et kokkulepe, mille kohaselt toimub leppetrahvi arvestus kogu lepingu summalt (2 250 000 EEK) ebaõige, kuivõrd oli antud vaidlus tekkinud töövõtulepingust, mis moodustas ainult osa kogu lepingu väärtusest (560 020 EEK). Niisuguses olukorras on leppetrahvi arvestamine kogu lepingu summalt ebaproportsionaalne, mistõttu on õiglane arvestada leppetrahvi üksnes vaidlusaluse töövõtulepingu väärtuselt.

3. Poolte majanduslik seisund

3.1 Kriteeriumi olemus viivise vähendamise puhul

Kolmandaks peamiseks viivise mõistliku suuruse hindamise kriteeriumiks on poolte majanduslik seisund. Antud kriteerium on eelmisest kahest kriteeriumist – kohustuse täitmise ulatus ning võlausaldaja õigustatud huvi – mõnevõrra selgemini piiritletav ja hinnatav. Seda põhjusel, et reaalne poolte majanduslik olukord seab paratamatult piirid ning kui kohus tõdeb, et mingil konkreetselt juhul võiks olla viivis sellises määras, mida võlausaldaja nõuab, küll põhjendatud, kuid praktikas osutub sellises määras viivise võlgniku välja nõudmine tema varandusliku seisundi tõttu võimatuks, mh võib sellise viivisenõude täies ulatuses rahuldamine seada ohtu võlgniku majandusliku või lausa ka füüsilise eksistentsi.¹⁰⁸ Samuti on viivisenõude vähendamine põhjendatud olukorras, kus võlgnik ei suuda enam täita minimaalseid toimetulekustandardeid.¹⁰⁹ Võlgniku majanduslikust eksistentsist on võimalik rääkida juriidiliste isikute, füüsiliselt eksistentsist aga füüsiliste isikute puhul. Füüsiliste isikute puhul võetaks arvesse nende igakuine sissetulek, juriidilisest isikust võlgniku puhul aga tema majanduslikud näitajad (bilanss, maj aasta aruanne jms).¹¹⁰

Õiguskirjanduses ja kohtupraktikas on üldlevinud seisukohaks, et kohus hindab võlgniku majanduslikku olukorda viimasena, alles pärast kohustuse täitmise ulatuse ning võlausaldaja õigustatud huvi hindamist. Teisisõnu kaalub kohus viivise vähendamist võlgniku majandusliku olukorra tõttu alles juhul, kui kohus on juba tuvastanud, et nõutav viivis on ebaproportsionaalselt kõrge. Siiski võib kohus vähendada viivist ka juhul, kui kohus ei ole eelnevalt tuvastanud, et viivis on ebamõistlikult kõrge. Võlgniku majandusliku seisundi puhul on seega tegemist mõnevõrra vältimatu olukorraga, kus kohus küll möönab, et viivis ei ole ebamõistlikult kõrge ning võlausaldaja on õigustatud sellises ulatuses viivist nõudma, kuid viivis kuulub siiski paratamatult vähendamisele, kuivõrd peab füüsilisest isikust võlgniku füüsiline ning juriidilisest isikust võlgniku majanduslik eksistents olema tagatud, eriti olukorras, kus füüsilisest isikust võlgniku ülalpidamisel on alaealised lapsed või teovõimetud isikud.¹¹¹ Võlgniku majandusliku seisundi näol on seega tegemist nn vältimatu kriteeriumiga, kus viivise vähendamiseks puudub küll alus, kuid kus kohus on seda siiski sunnitud tegema.

¹⁰⁸ Annus L. S. 2009. Lk 26; Varul P, Kull I, Kõve , Käerdi M. lk 548

¹⁰⁹ Harju Maakohtu otsus nr 2-10-3776

¹¹⁰ Varul P, Kull I, Kõve V, Käerdi M, lk 549

¹¹¹ Harju Maakohtu otsus nr 2-10-3776; Tartu Maakohtu otsus nr 2-11-18292

Samas ei ole üksnes asjaolu, et võlgnik on töötu, vähetasustatud või muul viisil madala sissetulekuga, automaatselt viivise vähendamise aluseks. Võlgnik peab suutma tõendada, et ta ei ole ka tegelikkuses oma majanduslikult raske olukorra tõttu suuteline viivist tasuma, mh peab võlgnik näitama ära, et tal puudub selline vara, mille arvelt oleks võimalik võlausaldaja nõuet rahuldada. Kohus ei piirdu siinjuures üksnes võlgniku enda vara hindamisega – võlgniku majandusliku olukorra hindamisel võetakse arvesse ka võlgniku lähikondlaste sissetulek ja vara. Siiski esineb kohtupraktikas juhtumeid, kus kohus on viivise vähendamisel võlgniku raske majandusliku olukorra tõttu pidanud piisavaks asjaolu, et võlgnik on töötu, osaliselt töövõimetu või olukorda, kus võlgniku ülalpidamisel on alaealised lapsed või tsiviilteovõimetus isikud.¹¹²

Siiski peab võlgnik üldjuhul tõendama, et võlausaldaja poolt nõutav viivis on juba iseenesest ebaproportsionaalne, mh võlausaldaja kahju puudumise vms asjaolu tõttu, kuivõrd hindab kohus enne võlgniku majanduslikku olukorda ka teisi viivise vähendamise kriteeriume. Selline mõnevõrra range hindamiskord on ka põhjendatud, kuivõrd võiksid võlausaldaja huvid saada vastasel juhul ebamõistlikult kahjustatud. Näitena võib tuua olukorra, kus füüsilisest isikust võlgnik sõlmib krediidiandjaga krediidilepingu, kuid satub seejärel makseraskusesse tänu sissetuleku kaotamisele või vähenemisele. Pärast võlausaldaja poolt lepingu ülesütlemist ning viivisenõudega kohtusse pöördumist esitab võlgnik kohtule taotluse viivise vähendamiseks, tuginedes eelkõige oma majanduslikele raskustele. Juhul, kui kohus tunnistaks antud põhjusest lähtuvalt viivise ebamõistlikult kõrgeks ning vähendaks seda näiteks kuni seadusejärgse ulatuseni, kaotaks võlausaldaja võimaluse saada oma raha kasutamise eest mõistlikku tasu, samuti muutub küsitavaks viivise kahju hüvitamise funktsioon. Seega ei piisa võlgnikul viivise vähendamise taotluse põhistamiseks üksnes tugineda oma raskele majanduslikule olukorrale.¹¹³

Võlgniku raske majanduslik olukord võib omada olulist mõju viivise vähendamisele olukorras, kus võlausaldaja poolt nõutav viivis on kõrgem kui antud lepinguga sarnases valdkonnas kasutatavates lepingutes see tavaliselt on. Ehituslepingute puhul on tavapäraseks viivisemääraks 0.1-0.25% põhivõlalt päevas, sõltuvalt ehitustööde mahukusest ja täpsest sisust. Sellises olukorras oleks näiteks viivis määras 0.5% põhivõlalt päevas mõnevõrra ebatavaline, lisaks tuleb kohtul arvesse võtta ka võlgniku rasket majanduslikku olukorda. Antud juhul võiks kohus vähendada viivist kuni antud konkreetses majandusvaldkonnas tavapäraselt kasutatava viivisemäärani või isegi kuni

¹¹² Tartu Maakohtu otsus nr 2-11-18292, Tallinna Ringkonnakohtu otsus nr 2-08-7134

¹¹³ Harju Maakohtu otsus nr 2-09-14747, Tallinna Ringkonnakohtu otsus nr 2-10-3776, Tartu Maakohtu otsus nr 2-09-67013, Tartu Ringkonnakohtu otsus nr 2-09-6043.

seadusejärgse ulatuseni. Siiski ei ole tavapärasest kõrgem viivisemäär iseenesest automaatselt viivise vähendamise aluseks, kuid võlgniku raske majanduslik olukord võib mh olla asjaoluks, millel tuginedes kohus siiski leiab, et nõutav viivis on võlgnikku ebamõistlikult koormav.

Üheks võlgniku majandusliku seisundi hindamisega seotud kriteeriumiks on ka viivise kui õiguskaitsevahendi eesmärgipärasus.¹¹⁴ Viivise põhilisteks eesmärkideks on teatavasti tagada lepingu sujuv ning tõrgeteta täitmine, lepingulise kohustusega täitmise viivitamise korral aga tagada võlausaldajale tasu tema raha kasutamise eest või tagada võlausaldajale hüvitis võlgniku poolse lepingurikkumise eest. Nimetatud kriteeriume hinnates on põhjendatud seisukoht, et viivise kui lepingulise õiguskaitsevahendi eesmärk ei ole viia võlgnikku sellisesse olukorda, kus tal puudub võimalus igapäevaselt iseseisvalt toimetulekuks, mistõttu on võlgnik sunnitud lõppastmes kuulutama välja oma maksejõuetuse. Selline olukord oleks vastuolus nii võlaõiguse üldpõhimõtete (hea usu põhimõte, mõislikkuse põhimõte) kui ka ühiskonnas üldtunnustatud moraalse ja eetiliste tõekspidamistega.¹¹⁵

Võlgniku majandusliku olukorra hindamisel on kohtul oluline hinnata antud valdkonnas tavapäraselt kasutatavat praktikat, aga ka antud valdkonnas üldlevinud tavaid. Sellise hindamise eesmärgiks on saada parem ülevaade, milline viivise määr võiks konkreetse juhtumi puhul osutada mõistlikuks. Sellise praktika hindamine võib olla erinev – teatud valdkonnas võib kohus saada kerge vaevaga ülevaate antud valdkonnas üldlevinud praktikast, eelkõige krediitiasutuste ning ehitusettevõtete puhul. Keerulisem on olukord aga siis, kui tegemist on mõne kitsama valdkonnaga, kus võrreldavaid andmeid ei ole piisavalt. Kuivõrd on viivise vähendamine aga kohtu diskretsiooniotsus, tuleb sellistes olukordades kohtul juhendada oma siseveendumusest ning määrata õiglane viivisemäär omal äranägemisel. Üldlevinud rusikareegli kohaselt ei vähenda kohus aga viivist alla seadusejärgse ulatuse.¹¹⁶

Kohtu poolt viivise mõistliku suuruse hindamisel ette antud mallid on kasulikud ka võlausaldaja seisukohast, eriti selliste võlausaldajate seisukohast, kelle puhul on viivisenõuete esitamine võlgnike vastane tavapärase tegevus. Sellisteks võlausaldajateks on jällegi eelkõige krediitiasutused, kes sõlmivad oma majandus- ja kutsetegevuses tihti tüüptingimustega lepinguid. Olukorras, kus kohus on sarnase kaasuse puhul asunud seisukohale, et võlausaldaja poolt nõutav

¹¹⁴ Annus L. S. 2009. Lk 23; Kroon, K. Lk 33

¹¹⁵ Kõrgesaar, K. 2005. Lk 30

¹¹⁶ RKTKo 3-2-1-66-05; Varul P, Kull I, Kõve V, Käerdi M, lk 549

viivis on ebamõistlikult kõrge, saab võlausaldaja tulevaste lepingutingimuste väljatöötamisel juhinduda kohtu seisukohtadest ning minimeerida tõenäosust, et antud lepingutest tõusetuvate võimalike vaidluste korral vähendab kohus võlausaldaja poolt nõutavaid viiviseid.

Olukorras, kus võlgniku näol on näiteks tegemist füüsilisest isikust laenusaaaja ning võlausaldajaks on professionaalne krediidasutus, võtab kohus viivise mõistliku suuruse hindamisel arvesse ka võlgniku vähest kogemust antud lepingute puhul ning lähtub eeldusest, et professionaalsel krediidasutusel on antud lepingute sõlmimisel tunduvalt laiem kogemus, tänu millele on põhjendatud ka võlgnikule teatavate möönduste tegemine.¹¹⁷ Siiski ei ole pelgalt kogemuse vähesus mõnes konkreetses valdkonnas sõlmitavate lepingute puhul piisavaks aluseks, et viivist vähendada põhjusel, et võlgnik ei osanud lepingut sõlmides arvestada oma majanduslike võimalustega ning ette näha, et ta võib viivise tasumisel sattuda hilisemalt raskustesse. Teise lepingupoole kogenematust, sundseisundit jms asjaolu pahatahtlikku ärakasutamist võib kohus teatud juhtudel tõlgendada kui heade kommete vastast tehingut TsÜS § 86 tähenduses ning tunnistada antud tehingu tervikuna tühiseks. Praktikas on heade kommetega vastuolus olevate viivise kokkulepete tõlgendamine aga äärmiselt keeruline, kuivõrd ei loeta võlgniku kogenematuse ärakasutamist piisavaks põhjuseks tehingu tühiseks tunnistamiseks, vaid võlgnikul tuleb lisaks ära tõendada ka oma eriliselt raske olukord lepingu sõlmimisel. Samuti peab võlgnik siinjuures näitama ka ära, et võlausaldaja oli lepingu sõlmimisel võlgniku raskest olukorrast teadlik ning kasutas seda oma huvides ära. Kuivõrd on nimetatud asjaolude tõendamine praktikas äärmiselt keeruline, on selliseid juhtumeid praktikas seetõttu võrdlemisi vähe.¹¹⁸

Juriidiliste isikute puhul on viivise suuruse majandusliku kriteeriumi hindamisel oluline arvesse võtta asjaolu, kas viivist tasuma kohustatud võlgnik on võimeline tasuma võlausaldaja poolt nõutavas viivist täies mahus selliselt, et samaaegselt oleks tagatud ka võlgniku jätkusuutliku majandustegevuse jätkumine, mille alla kuuluvad mh ka vältimatute kulutuste kandmine (vesi, elekter jms) kui ka kohustuste täitmine teiste võlausaldajate ees.¹¹⁹ Kohtu eesmärgiks on vältida juriidilisest isikust võlgniku maksejõuetuks muutumine pelgalt põhjusel, et võlgnik ei ole suuteline kõrget viivist täies mahus tasuma. Sarnaselt füüsiliste isikutega ei ole ka juriidiliste isikute puhul vähene sissetulek (kasum) automaatselt viivise vähendamise aluseks. Siiski peab kohus viivise vähendamise taotluse rahuldamata jätmisel olukorras, kus võlgnik taotles viivise vähendamist tänu

¹¹⁷ Tartu Maakohtu otsus nr 2-10-3294

¹¹⁸ Kroon, K. 2004. Lk 35

¹¹⁹ RKTKo 3-2-1-45-03

oma raskele majanduslikule olukorrale, ammendavalt põhjendama, miks kohus keeldus viivist vähendamast. Pelgalt viitamine varasemale kohtupraktikale või võlgniku taotluse ebapiisavale põhjendatusele ei ole piisav¹²⁰.

Kohus hindab seega võlgniku majanduslikku olukorda alles pärast seda, kui on juba tuvastanud viivise ebamõistlikkuse. Siiski on võlgniku majanduslik olukord teatud mõttes nn vältimatuks eelduseks viivise vähendamise puhul olukorras, kus kohus küll ei tuvasta, et võlausaldaja poolt nõutav viivis oleks mingil põhjusel ebamõistlikult kõrge, kuid on siiski kohustatud viivist vähendama, vältimaks võlgniku majandusliku või füüsilise eksistentsi ohtu sattumist.

3.2 Kohtute praktika võlgniku majandusliku seisundi hindamise kriteeriumi sisustamisel (viivis)

Kohtud on praktikas viivise mõistliku suuruse hindamisel lähtunud juba eelnevates peatükkides kirjeldatud reeglist, mille kohaselt hindab kohus võlgniku majanduslikku olukorda alles siis, kui on juba hinnanud kohustuse täitmise ulatust võlgniku poolt ning võlausaldaja õigustatud huvi ning on asunud seisukohale, et võlausaldaja poolt nõutav viivis on ebamõistlik. Samas on kohtud mitmel puhul vähendanud viivist tulenevalt võlgniku raskest majanduslikust olukorrast isegi juhul, kui kohus on eelnevalt asunud seisukohale, et võlausaldaja poolt nõutav viivis on põhjendatud. Eelkõige on kohtud vähendanud viivist olukorras, kus võlgniku ülalpidamisel on alaealised lapsed või tsiviilteovõimetud isikud.

Harju Maakohus vähendas 20.detsembri 2012 otsuses¹²¹ (Bigbank AS vs AS ja SM) võlgniku raskest majanduslikust olukorrast viivist kuni põhivõla ulatuseni. Võlgniku näol oli antud juhul tegemist eraisikust krediitdisaajaga, kes kohustus lepingurikkumise korral tasuma võlausaldajale viivist 29.22% aastas ehk ligi kolm korda kõrgemas määras kui seadusejärgne viivisemäär. Võlgnik sattus laenu tagastamisel makseraskustesse, tänu millele ütles võlausaldaja krediitilepingu üles ning nõudis võlgnikult põhivõla 845.02 EUR, sissenõutavaks muutunud viiviste summas 935.81 EUR ning viivist 29.22% aastas kuni põhivõla tasumiseni. Võlausaldaja nõudis antud juhul seega põhivõlga ületava viivise väljamõistmist. Võlgnik palus kohtul viivist vähendada seoses oma majanduslikult raske olukorraga (võlgnik oli töötu ning tema ülalpidamisel oli kaks alaealist last).

¹²⁰ RKTko 3-2-1-92-05 p 18

¹²¹ Harju Maakohtu otsus nr 2-10-44353

Samuti oli viivisemäär 29.22% aastas võlgniku hinnangul ebamõistlikult kõrge ning võlgnikku liigselt koormav.

Kohus ei nõustunud võlgniku seisukohaga, et viivis 29.22% aastas on ebamõistlikult kõrge – kohus rõhutas asjaolu, et tulenevalt lepinguvabaduse põhimõttest on pooltel õigus kokku leppida kõrgemas viivisemääras kui seadusejärgne viivisemäär. Kohus pidas paljasõnaliseks ka võlgniku väiteid tema raske majandusliku olukorra kohta – kohtu hinnangul ei piisa raske majandusliku olukorra tõendamiseks ainuüksi paljasõnalistest väidetest töötuna olemise ning alaealiste laste ülalpidamise kohta, samuti ei piisa kohtu hinnangul võlgniku poolt esitatud pangaväljavõttest, mis tõendab sissetuleku puudumist. Samas võttis kohus siiski võlgniku majanduslikku seisundit arvesse ning vähendas võlausaldaja poolt nõutavat viivist kuni põhivõla suuruseni.

Eelpoolviidatud lahendis rõhutab kohus võlgniku tõendamiskoormist viivise vähendamise taotluse põhistamisel, mh tuginemisel võlgniku raskele majanduslikule olukorrale. Samas on kohus olukorras, kus võlgniku poolt esitatud seisukohad ei ole kohtu hinnangul piisavalt tõendamist leidnud, siiski arvestanud asjaoluga, et võlgnik on töötu ning peab üleval kaht alaealist last, tänu millele on võlgniku majanduslik olukord raske ning on vähendanud viivist kuni põhivõla suuruseni. Siiski ei ole kohus pidanud viivist määras 29.22% aastas liialt kõrgeks.

Tartu Maakohus vähendas 19. detsembri 2012 otsuses¹²² (Raha 24 OÜ vs K.R.) võlausaldaja poolt nõutavat viivist poole võrra. Antud juhul oli võlgniku näol tegemist füüsilisest isikust kiirlaenuvõtjaga, kes sattus laenumaksete tasumisel viivitusse. Võlausaldaja nõudis võlgnikult 872 EUR sissenõutavaks muutunud viiviste summas 369.96 EUR ning viivise määras 0.17% päevas tasumist. Võlgnik asus seisukohale, et viivis määras 0.17% päevas on liigkasuvõtjalikult kõrge ning seega tühine, alternatiivsena palus võlgnik kohtul viivist vähendada tulenevalt võlgniku raskest majanduslikust olukorrast (võlgnik oli töötu ning kasvatas üksi alaealist koolilast).

Kohtu hinnangul ei olnud võlgniku seisukoht viivise tühisuse osas põhjendatud – kohtu hinnangul pidi võlgnik seadusest kõrgema viivisemääraga krediidilepingut sõlmides arvestama asjaoluga, et maksetega viivitamisel on võlausaldajal õigus nõuda võlgnikult viivist 0.17% põhivõlalt päevas. Kohus vähendas siiski võlausaldaja poolt nõutavat viivist poole võrra, olles eelnevalt tuvastanud asjaolu, et võlgnik oli tõepoolest töötu ning kasvatas üksi alaealist last, samuti võttis kohus viivise vähendamisel arvesse ka asjaolu, et võlgnik oli asunud vahepeal põhivõlga tagasi maksma.

¹²² Tartu Maakohtu otsus nr 2-12-11463

Eelpoolviidatud kaasuses rõhutab kohus samuti lepinguvabaduse põhimõtet ning ei pea viivist määras 0.17% päevas liialt kõrgeks. Samas on kohus arvestanud võlgniku poolt kohustuse täitmise ulatust ning võlgniku rasket majanduslikku olukorda, millest tulenevalt vähendas kohus võlausaldaja poolt nõutavat viivist poole võrra.

Pärnus Maakohus mõistis 2.novembri 2012 otsuses (AS SEB Pank vs A S) võlgnikult välja sissenõutavaks muutunud viivise summas 2117.41 EUR välja täies ulatuses, kuid jättis rahuldamata võlausaldaja nõude viivise määras 11% aastas väljamõistmiseks etteulatuvalt kuni põhivõla tasumiseni. Võlgniku näol oli tegemist eraisikust laenusaaajaga, kes sattus juba ligi 3 aastat enne hagi esitamist maksete tasumisega viivitusse. Võlgnik palus kohtul vähendada viivist tulenevalt oma raskest majanduslikust olukorrast. Sealjuures nimetas võlgnik oma raske majandusliku olukorra tekkimise põhjustena abielu lahutamisest tulenevate vaimsete kannatuste tulemusena töökoha kaotust ning pikaajaliselt ravil viibimist, samuti puudus võlgnikul juba mitu aastat püsiv elukoht. Lisaks kasvatas kostja üksi kolme alaealist last.

Kohus leidis, et ligi poole põhikohustuse ni ulatuv, sissenõutavaks muutunud viivise väljamõistmine võlgnikult on põhjendatud, kuivõrd ei ole võlgnik esitanud antud suuruses viivise kohta põhjendatud vastuväiteid. Samas jättis kohus rahuldamata võlausaldaja taotluse viivise väljamõistmiseks edasiulatuvalt kuni põhivõla tasumiseni, kuivõrd oli võlgniku näol kohtu hinnangul tegemist sisuliselt maksejõuetu isikuga, mistõttu oleks temalt viivise edasiulatuvalt väljamõistmine olnud ebanõistlikult koormav ega võimaldaks võlgnikul säilitada minimaalset inimväärsel elustandardit.

Kohus on eelpoolviidatud lahendis rõhutanud võlgnikule eluks minimaalse inimväärsel elustandardi säilitamise vajadust ning vähendanud antud standardi säilitamiseks ka võlausaldaja poolt nõutavat viivist. Seejuures on kohus aga jätnud rahuldamata võlgniku poolt esitatud sissenõutavaks muutunud viiviste vähendamise taotluse, kuivõrd ei pidanud kohus võlgniku vastuväiteid sissenõutavaks muutunud viiviste vähendamiseks põhjendatuks. Antud lahendi puhul on tegemist mõnevõrra vastuolulise olukorraga, kus kohus ühelt poolt rõhutab eluks minimaalse inimväärsel elustandardi säilitamise vajadust ning jätnud võlausaldaja poolt nõutud edasiulatuva viivise võlgnikult välja mõistmata, kuid on rahuldanud sissenõutavaks muutunud viivise, mis ulatus ligi pooleni põhivõla suurusel, täies ulatuses.

Harju Maakohus jättis 29. detsembri 2011 otsuses¹²³ (AS Bigbank vs V E) võlgniku taotluse viivise vähendamiseks rahuldamata ning rahaldas võlausaldaja viivisenõude täies ulatuses. Võlgniku näol oli tegemist füüsilisest isikust krediidisajaaga, kes rikkus temale väljastatud laenu maksegraafikut, tänu millele ütles võlausaldaja laenulepingu üles ning nõudis võlgnikult lisaks põhivõlale ka sissenõutavaks muutunud viiviste summas 2124.87 EUR ning viivise edasiulatuvalt 27.03% aastas väljamõistmist. Võlgnik palus kohtul viivist vähendada põhjusel, et on töötu ning kasvatab üksi invaliidist poega, samuti puudub võlgnikul mistahes vara. Seejuures oli võlgnik hagimenetluse ajal kinkinud temale kuuluva korteri oma endisele abikaasale. Võlgniku hinnangul oleks põhjendatud viivisemääraks 6-7% aastas, mis on vähem, kui seadusejärgne viivisemäär.

Harju Maakohus leidis, et võlgniku väited viivise ebamõistliku suuruse kohta on alusetud ning paljasõnalised, kuivõrd ei olnud võlgnik esitanud kohtule ühtki tõendit oma raske majandusliku olukorra kohta, mh tõendit töötuna olemise ning invaliidist poja kasvatamise kohta. Seejuures oli võlgnik käitunud kohtu hinnangul võlausaldaja suhtes pahatahtlikult, kinkides kohtumenetluse käigus oma ainsa märkimisväärse vara ehk korteri oma endisele abikaasale. Kohtu hinnangul oli võlgnik seeläbi muutnud end tahtlikult varatuks eesmärgiga pääseda kogu viivise väljamõistmisest. Samuti leidis kohus, et võlgnik ei ole esitanud ühtki tõendit viivise ebamõistliku suuruse kohta, mh ei olnud võlgnik teinud kogu kohtumenetluse vältel võlausaldajale ühtki põhivõla makset. Nimetatud põhjustel pidas kohus põhjendatuks rahuldada võlausaldaja viivisenõue täies ulatuses.

Eelpoolviidatud lahendis on kohus jätnud viivise vähendamata tänu asjaolule, et võlgnik on end muutnud tahtlikult varatuks eesmärgiga pääseda viiviste tasumisest, samuti ei ole võlgnik teinud ühtki jõupingutust võlgnevuse vähendamiseks võlausaldaja ees. Seejuures ei pidanud kohus erinevalt eelpoolviidatud kaasustest käesoleval juhul põhjendatuks vähendada viivist tulenevalt võlgniku raskest majanduslikust olukorrast, ehkki eelpoolviidatud juhtudel vähendasid kohtud viivist tänu võlgniku raskele majanduslikule olukorrale ka juhul, kui võlgnik ei olnud sellekohaseid väiteid piisavalt tõendanud.

Tartu Maakohus vähendas 30.mai 2012 otsuses¹²⁴ (AS Bigbank vs Liis Niine ja Triin Niine) viivist poole põhivõlani. Antud juhul oli võlgnike näol tegemist käendaja pärijatega, kellele läksid üle nende õiguseellase poolt sõlmitud tarbijakäenduslepingust tulenevat kohustused, mh kohustus tasuda põhivõlgniku eest põhivõlga ning viiviseid. Võlausaldaja nõudis võlgnikelt solidaarselt

¹²³ Harju Maakohtu otsus nr 2-10-3776

¹²⁴ Tartu Maakohtu otsus nr 2-11-18292

põhivõla summas 4104.15 EUR, sissenõutavaks muutunud viivise summas 3449.86 EUR ning edasiulatuvalt viivist määras 25.03% aastas tasumist. Võlgnikud palusid kohtul vähendada viiviseid kuni seadusejärgse ulatuseni, tulenevalt asjaolust, et mõlemad võlgnikud olid majanduslikult raskes olukorras (üks käendaja oli mittetöötav üliõpilane, kellel oli lisaks õppelaenu tasumise kohustus, teine elas Iiri Vabariigis ning oli töötu, lisaks puudus mõlemal võlgnikul kinnis- või muu registrijärgne vara). Samuti leidsid võlgnikud, et neilt viivise väljamõistmine võlausaldaja poolt nõutud määras ei ole põhjendatud, kuivõrd oli põhivõlgnik tasunud võlausaldajale 5 aasta jooksul ligi 5000 EUR, kuid tema kohustused olid 2/3 võrra suuremad, kui laenu võtmise ajal.

Kohus leidis, et käesoleval juhul on tõendatud võlgnike raske majanduslik olukord. Samuti võttis kohus viiviste vähendamisel arvesse asjaolu, et võlgnikud on käendaja pärijad, kellel puudus võimalus käenduslepingu tingimusi mõjutada, lisaks leidis kohus, et võlgnikud ei ole võlgnevuse tasumisest kõrvale hoidnud, samuti oli põhivõlgnik kohtumenetluse käigus võlgnevust võlausaldaja ees märkimisväärselt vähendanud. Samuti arvestas kohus asjaolu, et käenduslepingu kohaselt ei tohtinud käendatava kohustuse ulatus ületada käendaja pärandvara väärtust. Nimetatud asjaolusid arvesse võttes vähendas kohus sissenõutavaks muutunud viivist poole võrra ehk kuni 2052.08 euronini ning mõistis võlgnikelt solidaarselt välja viivise määras 25.03% aastas edasiulatuvalt kuni põhikohustuse täitmiseni, kuid mitte suuremas summas, kui käendaja pärandvara väärtus.

Eelpoolviidatud kaasuses on kohus viivise vähendamisel lisaks võlgnike raskele majanduslikule olukorrale võtnud arvesse ka muid, käesoleva kaasusega seonduvaid asjaolusid. Muuhulgas rõhutas kohus asjaolu, et kuna võlgnike näol on tegemist käendaja pärijatega, kellel ei saanudki olla võimalust mõjutada käenduslepingu tingimusi, on seetõttu põhjendamatu võlgnikelt täies ulatuses viivise väljamõistmine. Samuti on kohus võtnud arvesse ka käendaja pärandvara väärtust, rõhutades mh asjaolu, et viivise täies ulatuses väljamõistmine võib tõenäoliselt ületada käendaja pärandvara väärtust, tänu millele muutuks võlgnike poolt käendaja pärandi vastuvõtmine sisuliselt eesmärgipäraseks. Nimetatud põhjustel seadis kohus võlgnikelt edasiulatuvalt väljamõistetava viivise ülempiiriks käendaja pärandvara väärtuse. Lisaks võttis kohus arvesse ka põhivõla tasumist põhivõlgniku poolt, kes oli võlausaldajaga sõlmitud kohtuvälise kompromissi tingimustest kinni pidanud, samuti rõhutas kohus ka asjaolu, et võlgnikud osalesid aktiivselt kõnealuse tsiviilasja menetluses, avaldades soovi antud vaidluse lahendamiseks.

3.3 Kriteeriumi olemus leppetrahvi vähendamise puhul

Leppetrahvi kokkulepest tulenevate võimalike vaidluste, mh ka leppetrahvi vähendamise vaidluste puhuks näeb Eesti õigus ette mitmed piirangud leppetrahvi kokkuleppe puhuks. Näiteks on VÕS-i¹²⁵ kohaselt kokkulepe, millega kohustatakse eluruumi üürnikku tasuma lepingurikkumise korral üürileandjale leppetrahvi, tühine. Sellise kokkuleppega kaitstakse eelduslikult üürilepingu nõrgemat poolt ehk üürnikku. Üürilepingu nn nõrgemaks pooleks muudab üürniku eelkõige just asjaolu, et üürnik on võrreldes üürileandjaga majanduslikult kehvas positsioonis, kellelt leppetrahvi nõudmine üürilepingu rikkumise korral võiks kahjustada üürnikku ebamõistlikult. Analoogne regulatsioon kehtib ka Saksa õiguses¹²⁶.

Täiendavalt sisaldub VÕS-is piirang leppetrahvi kokkuleppe kohta tarbijaga¹²⁷ tüüptingimustel sõlmitud lepingute puhul. Näiteks juhul, kui kohus leiab, et tarbijaga tüüptingimustel sõlmitud lepingus sisalduv leppetrahv on tarbija seisukohalt ebamõistlikult kõrge, ei ole antud leppetrahvi võimalik VÕS § 162 lõike 1 järgi vähendada, vaid selline leppetrahvi kokkulepe on tühine.¹²⁸ Ka nimetatud sisupiiranguga kaitstakse tarbijat kui eelduslikult majanduslikult nõrgemat lepingupoolt. Antud sisupiirang on ka riigivõimu lepinguvabadusse sekkumise seisukohast põhjendatud, kuivõrd on tüüptingimustel tarbijalepingu nõrgem pool füüsiline isik, kellel pole lisaks majandus- ja kutsetegevuses tegutsevast äriühingust halvemale majanduslikule olukorrale ka võimalust tüüptingimustel sõlmitud lepingu tingimusi mõjutada.¹²⁹

Üheks leppetrahvi kokkuleppe sisupiiranguks on ka leppetrahvi vastavus headele kommetele. Üldreegli¹³⁰ kohaselt ei piisa üksnes asjaolust, et leppetrahv on objektiivselt hinnates suur rahasumma ning võiks seetõttu olla võlgnikku ebamõistlikult koormav, järelduseni jõudmiseks, et selline leppetrahv on vastuolus heade kommetega ning seetõttu tühine. Selleks, et kohus kuulutaks leppetrahvi heade kommetega vastuolus olevaks ning tühiseks, on vaja tuvastada täiendavaid asjaolusid, mh asjaolu, kui tehingu pool teadis või pidi teadma, et teine pool teeb tehingu erakorralistest vajadustest, kogenematusesest, sõltuvussuhtest või mõnest muust asjaolust tulenevalt. Sellisel juhul loetakse tehingu nn tugevama poole käitumine liigkasuvõtjalikuks ning heade kommetega vastuolus olevaks. Erakorraliseks vajaduseks või sõltuvussuhteks eelpoolnimetatud

¹²⁵ VÕS § 287

¹²⁶ BGB § 550

¹²⁷ Tarbija mõiste – VÕS § 34

¹²⁸ VÕS § 42 lg 3 p 5

¹²⁹ Sander, A. Leppetrahv. Juridica 2003. Lk 690

¹³⁰ RKTKo 3-2-1-108-02

tähenduses võib mh olla selle lepingupoole majanduslik seisund. Näiteks võib füüsilisest isikust tulevane võlgnik sõlmida laenulepingu äärmiselt ebasoodsatel tingimustel olukorras, kus antud isik oli teatud asjaoludest tulenevalt sunnitud temale ebasoodsa lepingu sõlmima. Antud olukorda kirjeldavaks heaks näiteks on eelkõige SMS- ning muud kiirlepingud, kus laenusaaajateks on enamasti raskes majanduslikus olukorras olevad eraisikud, kes on tihti sunnitud ebamõistlikult kõrge viivise- ja leppetrahvikokkulepetega laenulepinguid sõlmima.¹³¹ Selliste laenulepingute puhul saab eelkõige rääkida laenuandja liigkasuvõtjalikkusest ning teise poole raske olukorra ärakasutamisest. Praktikas on antud asjaolude ilmnemist tõendada väga raske, mistõttu esineb heade kommetega vastuolus oleva leppetrahvi kaasuseid kohtupraktikas äärmiselt harva.¹³²

Sarnaselt viivisele toimub leppetrahvi mõistliku suuruse hindamisel võlgniku majandusliku olukorra hindamine alles pärast, kui kohus on hinnanud leppetrahvi mõistliku suuruse hindamise muid kriteeriume, muuhulgas kohustuse täitmise ulatust võlgniku poolt ning võlausaldaja õigustatud huvi, ning on tuvastanud, et võlausaldaja poolt nõutav leppetrahv on ebamõistlikult kõrge. Samas võib kohus sarnaselt viivisega vähendada leppetrahvi võlgniku majanduslikust olukorrast tulenevalt ka juhul, kui kohus ei ole teisi leppetrahvi mõistliku suuruse hindamise kriteeriume kaaludes jõudnud järeldusele, et leppetrahv on ebamõistlikult kõrge. Teisisõnu võib kohus vähendada leppetrahvi ka olukorras, kus kohus leiab, et nõutav leppetrahv on põhjendatud, kuid sellise leppetrahvi võlgnikult täies mahus väljamõistmine võib seada ohtu majandusliku või füüsilise eksistentsi või kaasa tuua olukorra, kus võlgnik ei suuda enam saavutada inimväärikust tagavat miinimumstandardit.¹³³ Tegemist on seega olukorraga, kus kohtul ei ole faktilisi asjaolusid silmas pidades lihtsalt võimalik võlgnikult tegelikkuses põhjendatud ulatuses leppetrahvi välja mõista ilma, et sellega oleks ohustatud võlgniku eksistents või vähim võimalik toimetulekupiir.

Tulenevalt leppetrahvi kahest funktsioonist – surve- ehk tagatisfunktsioonist ning kahju hüvitamise funktsioonist hindab kohus leppetrahvi mõistlikku suurust erinevalt ka võlgniku majanduslikust olukorrast lähtudes.¹³⁴ Tagatisfunktsiooniga leppetrahvi puhul ei ole võlausaldaja kahju reeglina suur või on vähemalt leppetrahviga võrreldes marginaalne, mistõttu kannab selline leppetrahv eelkõige tagatist, et lepingupooled täidaks oma lepingulisi kohustusi nõuetekohaselt.¹³⁵ Juhul, kui kohus tuvastab kohustuse täitmise ulatuse või võlausaldaja õigustatud huvi kriteeriume hinnates, et

¹³¹ Saare K, Sein K, Simovart M A. Laenusaaaja õiguste kaitse SMS-laenu lepingute puhul. *Juridica I*. 2010, lk 44

¹³² Sander, A. Leppetrahv. *Juridica X*. 2003. Lk 692

¹³³ Harju Maakohtu otsus nr 2-10-3776; Tartu Maakohtu otsus nr 2-11-18292

¹³⁴ RKT Ko 3-2-1-78-05; Annus L. S. 2009. Lk 27-28

¹³⁵ Lbid

leppetrahv ei ole ebamõistlikult suur, võib sellises olukorras leppetrahvi täies mahus võlgnikult väljamõistmine seada võlgniku tema raskest majanduslikust olukorrast tulenevalt majandusliku eksistentsi lõppemise äärel. Kuna võlausaldaja kannatatud kahju ei ole suur, võib kohus jõuda järeldusele, et ehkki leppetrahv on põhjendatud, ei ole leppetrahvi täies ulatuses võlgnikult väljamõistmine põhjendatud, kuivõrd võib see kaasa tuua juriidilisest isikust võlgniku maksejõuetuse. Kuna võlgnikult väljamõistetava leppetrahviga on juba tagatud võlausaldajale hüvitis lepingurikkumise tõttu kahjustatud huvi eest, ei ole mõistlik võlgnikku enam koormata ulatuses, mis võiks seada ohtu tema majandusliku eksistentsi.¹³⁶

Kahju hüvitava funktsiooniga leppetrahvi puhul on tõenäosus, et kohus võlgniku raskest majanduslikust olukorrast tulenevalt leppetrahvi vähendab, mõnevõrra väiksem võrreldes tagatisfunktsiooniga leppetrahvi puhul. Seda põhjusel, et kahju hüvitava funktsiooniga leppetrahvi puhul on võlausaldaja kahju reeglina kõrgem, mistõttu peab kohus leppetrahvi vähendamise üle otsustamisel jõudma seisukohani ka küsimuses, kas võlgnikult välja mõistetava leppetrahvi summaga on kaetud lisaks võlausaldaja hüvitisele lepingu täitmise huvide kahjustumise eest ka võlausaldaja poolt tegelikult kannatatud kahju, mille võlgnikupoolne lepingurikkumine võlausaldajale põhjustas.¹³⁷ Sellises olukorras hindab kohus reeglina esmalt võlausaldaja varalisi huve, ning alles seejärel muid huve, eelkõige huvi lepingu täitmise vastu.

Kuna tagatisfunktsiooniga leppetrahvi puhul on üldiselt põhjendatud leppetrahvi vähendamine võlgniku majanduslikku eksistentsi silmas pidades, siis kahju hüvitava funktsiooniga leppetrahvi puhul peab lisaks võlausaldaja kasuks välja mõistetud õiglasele hüvitisele lepingurikkumise eest olema kogu võlgnikult väljamõistetava leppetrahviga kaetud ka hüvitis võlausaldaja poolt kannatatud kahju eest.¹³⁸ Seega peab kohus kahju hüvitava funktsiooniga leppetrahvi puhul hindama võlgniku majanduslikku olukorda laiemalt, et samal ajal oleksid tagatud nii võlausaldaja hüvitis lepingurikkumise eest kui ka võlgniku majandusliku eksistentsi jätkumine. Üldise praktika kohaselt vähendab kohus olukorras, kus võlgniku füüsilise või majandusliku eksistentsi jätkumine võiks olla ohus, leppetrahvi ka juhul, kui võlausaldaja kasuks väljamõistetav hüvitis ei pruugi olla põhjendatud.¹³⁹

¹³⁶ Tallinna Ringkonnakohtu otsus 2-08-7134

¹³⁷ Annus L. S. 2009. Lk 28

¹³⁸ Lbid

¹³⁹ RKTKo 3-2-1-66-05; RKTKo 3-2-1-78-05, Tallinna Ringkonnakohtu otsus nr 2-08-7134

3.4 Kohtute praktika võlgniku majandusliku seisundi hindamise kriteeriumi sisustamisel (leppetrahv)

Valdav enamus kohtupraktikas esinevatest kohtulahenditest leppetrahvi mõistliku suuruse hindamise küsimuses ei sisalda leppetrahvi headele kommetele vastavuse hindamist. Üldjuhul on kohtud juhul, kui võlgnik on kohtule esitanud alternatiivsed taotlused, millest põhitaotluses taotleb võlgnik leppetrahvi tühiseks tunnistamist ning palub alternatiivtaotluses vähendada kohtul leppetrahvi, kui kohus leiab, et leppetrahv ei ole tühine, piirdunud lakoonilise konstateeringuga, et leppetrahvi tühisuse kohta puuduvad seda kinnitavad asjaolud ja tõendid, mistõttu tegeleb kohus järgnevalt võlgniku alternatiivtaotluse lahendamise ehk leppetrahvi mõistliku suuruse hindamisega. Kuna käesolev magistritöö käsitleb viiviste ja leppetrahvi vähendamise kriteeriume, on käesolevas alapeatükis käsitletud üksnes neid kohtulahendeid, kus kohus hindab leppetrahvi mõistlikku suurst, mitte aga leppetrahvi tühisust.

Pärnu Maakohus vähendas 29. septembri 2008 otsuses¹⁴⁰ (OÜ Kaljuvara vs Raivo Aia) võlausaldaja poolt nõutavat leppetrahvi poole võrra. Antud kaasuses andis äriühingust võlausaldaja füüsilisest isikust võlgnikule laenu summas 35 000 EEK, laenulepingu tingimuste kohaselt oli viivise määraks 0.9% igalt viivitatud kalendripäevalt, samuti kohustus võlgnik laenulepingu punkti, mis nägi ette võlgniku kohustuse sõlmida hiljemalt 5 kalendripäeva jooksul pärast laenulepingu sõlmimist respektieritud kindlustusandjaga kindlustusleping võlgniku poolt laenusumma katteks võlausaldaja kasuks seatud pandiõigusega koormatud vara kindlustamiseks, rikkumise korral tasuma võlausaldajale ühekordset leppetrahvi summas, mis vastab 5%-le selleaegsest laenujäägist. Kuna võlgnik rikkus nimetatud kohustust, nõudis võlausaldaja võlgnikult leppetrahvi 5%-i laenujäägi ulatuses, ehk summas 1750 EEK. Võlgnik oli ajaks, mil võlausaldaja ütles laenulepingu üles, olnud makseviivituses kokku 528 päeva, mistõttu palus võlausaldaja kohtul lisaks põhivõlgnevusele (laenjäägile) summas 35 000 EEK ning leppetrahvile summas 1750 EEK välja mõista ka viivised summas 166 320 EEK ehk põhivõlast ligi 5 korda kõrgemas summas.

Võlgnik nõustus temalt põhivõla ning intresside väljamõistmisega, kuid palus kohtul vähendada viivist ning leppetrahvi tulenevalt asjaolust, et võlgnik oli laenulepingu kestel elanud läbi raske trauma, tänu millele oli võlgnik pikalt töövõimetu ning ei suutnud laenulepingu maksegraafikust

¹⁴⁰ Pärnu Maakohtu otsus nr 2-07-17752

kinni pidada. Samuti oli võlgniku majanduslik olukord pikast töövõimetusest tulenevalt selline, mis ei võimaldanuks temalt täies ulatuses leppetrahvi väljamõistmist ilma, et sellega oleks seatud ohtu võlgniku minimaalsed inimväärikust tagavad toimetulekustandardid.

Kohus vähendas viivist kuni põhivõla suuruseni ehk 35 000 EEK. Samuti vähendas kohus leppetrahvi ligi poole võrra ehk 850 EEK'ini. Kohus kontrollis võlgniku poolt esitatud väiteid ning tuvastas võlgniku seletustest ning haigusloo väljavõttest, et võlgnik oli tõepoolest elanud üle trauma, mis muutis võlgniku pikalt töövõimeetuks. Samuti leidis kohus võlgniku varalisi andmeid uurides, et võlgniku majanduslikust olukorrast tulenevalt ei ole põhjendatud temalt täies ulatuses leppetrahvi väljamõistmine.

Eelpooltoodud otsuses on tegemist eelkõige tagatisfunktsiooni omava leppetrahviga, kuivõrd on viivis 0.9% päevas ning leppetrahv laenulepingu tagatiseks seatud pandiõigusega koormatud vara kindlustamata jätmise eest survefunktsiooniga, mis peavad tagama laenulepingu nõuetekohase täitmise võlgniku poolt. Samuti on ilmne, et kõnealuste kokkulepete näol ei ole tegemist võlausaldaja kahju hüvitava eesmärgiga leppetrahviga. Antud kaasuse puhul ei olnud võlgnikupoolne lepingurikkumine võlausaldajale kahju põhjustanud, samas oli võlgniku majanduslik olukord selline, et temalt täies ulatuses viiviste ning leppetrahvi väljamõistmine oleks ilmselget seadnud ohtu võlgniku füüsilise eksistentsi. Kohus pidas asjaolu, et võlgnik oli läbielatud trauma tõttu ligi poolteist aastat töövõimeetu ning ei olnud suuteline laenumakseid tasuma, põhjendatuks, et vähendada viiviseid ja leppetrahve. Seejuures olid võlausaldaja huvid lepingu täitmise vastu tagatud juba summaga, mille kohus võlgnikult välja mõistis.

Tallinna Ringkonnakohus tühistas 23.aprilli 2009 otsuses¹⁴¹ (Viimsi vald vs Kasko Arendus OÜ) Harju Maakohtu otsuse, millega Harju Maakohus jättis rahuldamata võlgniku taotluse leppetrahvi vähendamiseks. Antud kaasuse puhul olid võlausaldaja ning võlgnik sõlminud ühise tegutsemise lepingu, mille kohaselt kohustus võlgnik omal kulul tagama Viimsi vallas asuval kinnistul detailplaneeringuga ettenähtud teede ehitamise hiljemalt 3 aasta jooksul alates lepingu sõlmimisest. Tööde maksumuseks oli ligikaudu 3 miljonit krooni, lisaks kohustus võlgnik teede õigeaegselt ehitamise kohustuse rikkumise korral tasuma võlausaldajale leppetrahvi summas 500 000 EEK.

¹⁴¹ Tallinna Ringkonnakohtu otsus nr 2-08-7134

Võlgniku hinnangul oli võlausaldaja poolt nõutav leppetrahv ebamõistlikult kõrge, lisaks olid võlausaldajaga seotud kolmandad isikud takistanud võlgnikul kohustuse õigeaegset täitmist. Lisaks asus võlgnik seisukohale, et vahepeal oluliselt halvenenud üldise majandussituatsiooni tõttu ei ole võlgnikul võimalik võlausaldajale täies ulatuses leppetrahvi tasuda. Nimetatud põhjustel palus võlgnik kohtul vähendada leppetrahvi mõistliku suuruseni.

Harju Maakohus jättis võlgniku taotluse leppetrahvi vähendamiseks rahuldamata ning mõistis võlgnikult välja leppetrahvi täies ulatuses. Maakohtu hinnangul ei olnud võlgniku poolt esitatud asjaolud piisavaks põhjuseks, et võlgnik jättis oma lepingulised kohustused õigeaegselt täitmata. Maakohus arvestas leppetrahvi suuruse hindamisel ka pooltevahelise lepingu hinda. Kuna lepinguliste tööde maksumuseks oli 3 miljonit krooni, millest võlausaldaja poolt nõutav leppetrahv moodustas 1/6, leidis maakohus, et kõnealuses suuruses leppetrahv ei ole ebamõistlikult kõrge. Võlgnik esitas antud otsuse peale apellatsioonkaebuse Tallinna Ringkonnakohtule, paludes ringkonnakohtul vähendada viivist mõistliku suuruseni.

Tallinna Ringkonnakohus tühistas Harju Maakohtu otsuse ning vähendas leppetrahvi poole võrra ehk 250 000 kroonini. Ringkonnakohtu hinnangul oli võlgnik oma kohustuse osaliselt täitnud, olles katnud rajatava tee freespuruga, tööde kogumaksumuseks oli ligi miljon krooni. Kuna võlausaldaja huviks on eelkõige tee valmimine, on võlgnik seega oma kohustuse võlausaldaja ees juba osaliselt täitnud. Lisaks võttis kohus arvesse ka võlgniku majanduslikku seisundit, muuhulgas nõustus kohus võlgnikuga, et oluliselt halvenenud majandussituatsiooni tõttu on võlgnikult täies ulatuses leppetrahvi väljamõistmine võimatu, lisaks oli võlgnikul täiendav rahaline kohustus rajada teed lõpuni. Nimetatud olukorras pidas kohus põhjendatuks leppetrahvi vähendamise poole võrra.

Viidatud kaasuses on eri astmete kohtud hinnanud leppetrahvi mõistlikku suurust erinevalt, maakohtu hinnangul ei olnud leppetrahv summas 500 000 EEK ehk 1/6 kogu lepingu väärtusest ebamõistlikult suur, lisaks ei esinenud maakohtu hinnangul asjaolusid, millega oleks võlgniku poolne lepingurikkumine olnud põhjendatud. Ringkonnakohus pidas aga leppetrahvi summas 500 000 EEK ebamõistlikult kõrgeks, seda mh nii üldisest raskest majanduslikust olukorrast kui ka võlgniku põhikohustuse nõuetekohase täitmise kohustusest tulenevalt. Samuti võttis ringkonnakohus leppetrahvi vähendamisel arvesse ka asjaolu, et võlgnik oli oma lepingulisi kohustusi siiski osaliselt täitnud.

Tartu Maakohus mõistis 22.oktoobri 2012 otsuses ¹⁴²(S.E.O. vs H.O. ja J.H.) võlgnikult leppetrahvi välja täies ulatuses. Antud kaasuses sõlmisid võlausaldaja ja võlgnikud kliendikaardilepingu, mille alusel müüs võlausaldaja võlgnikele mitut eri liiki kütust ning autokeemiat. Võlgnikud jätsid võlgnevuse kogusummas 43 228.14 EEK täielikult tasumata. Võlausaldaja sõlmis võlgnikega kokkuleppe võlgnevuse tasumiseks osamaksete kaupa, lisaks nägid kokkuleppe tingimused ette, et võlgnikud kohustuvad maksegraafikust mittekinnipidamise korral tasuma võlausaldajale leppetrahvi 10 000 EEK ning viivist 0.5% iga maksega viivitatud kalendripäeva eest. Võlgnikud ei teostanud ühtki kokkulepitud maksegraafiku järgset makset. Võlausaldaja palus kohtul võlgnikelt välja mõista põhivõlg 43 228.14 EEK, sissenõutavaks muutunud viivis 31 772.42 EEK ning leppetrahvi summas 10 000 EEK.

Võlgnikud palusid kohtul vähendada viiviseid ja leppetrahve mõistliku suuruseni. Võlgnike hinnangul olid kokkulepitud määrad ebamõistlikult kõrged, lisaks puudus võlausaldajal võlgnike hinnangul majanduslik huvi kirjeldatud määras viivist ning leppetrahvi nõuda. Lisaks ei olnud võlgnikud oma majanduslikust seisundist tulenevalt võimelised nõutud määras viivist ning leppetrahvi tasuma. Leppetrahvi kokkulepe oli võlgnike hinnangul ka vastuolus hea usu põhimõttega, lisaks ei olnud võlgnikele teadaolevalt võlausaldaja võlgnikepoolse lepingurikkumise tulemusena kahju kannatanud.

Tartu Maakohus jättis võlgnike taotlused viivise ja leppetrahvi vähendamiseks rahuldamata. Võlgnikud ei olnud kohtule esitanud tõendeid oma väidetavalt raske majandusliku olukorra kohta, hoolimata kohtupoolsetest korduvatest nõuetest. Kohtu hinnangul oli võlgnikel võimalus võlausaldajaga sõlmitud kokkulepet täita ning põhivõlga osamaksete kaupa tasuda, tänu millele ei oleks võlgnikud pidanud viivist ning leppetrahvi maksma. Kuna võlgnikud ei olnud ühtki osamakset teinud, pidid nad kohtu hinnangul seetõttu ka ette nägema, et võlausaldajal on õigus nõuda viivist ning leppetrahvi. Samuti pidas kohus eluliselt väheusutavaks võlgnike väiteid nagu ei oleks neil senise aja jooksul olnud rahalisi vahendeid, et kokkulepet täita kasvõi osaliselt.

Eelpoolviidatud kaasuses ei ole kohus pidanud põhjendatuks võlgnike paljasõnaliste ning tõendamata väidete alusel leppetrahvi vähendamist tänu võlgnike raskele majanduslikule olukorrale. Kohus on sisuliselt heitnud võlgnikele ette nende käitumist võlausaldajaga sõlmitud kokkuleppe täielikult täitmata jätmise puhul, samuti ei pidanud kohus eluliselt usutavaks ka võlgnike väiteid,

¹⁴² Tartu Maakohtu otsus nr 2-10-3294

nagu neil ei oleks terve kalendriaasta jooksul osutunud võimalikuks tasuda võlausaldajale põhivõlga kasvõi osaliselt.

Harju Maakohus jättis 5. märtsi 2012 otsuses¹⁴³ (AS Nexilis vs Tungren AS (pankrotis)) võlgniku taotluse leppetrahvi vähendamiseks rahuldamata ning mõistis leppetrahvi välja täies ulatuses, tunnustades võlausaldaja nõuet võlgniku pankrotimenetluses. Antud kaasuses võttis võlgnik kolmandalt isikult üle viimase poolt võlausaldajaga sõlmitud kinnistu mõttelise osa müügilepingu tehinguväärtusega 79 060 000 EEK. Müügilepingu kohaselt kohustus võlgnik tasuma temale võõrandatud kinnistu eest võlausaldajale müügihinna osamaksetena, müügilepingu kohaselt võis võlausaldaja nõuda võlgnikult leppetrahvi 0.025% ostuhinnast iga viivitatud päeva eest. Võlgnik tasus võlausaldajale osaliselt nii põhivõla kui ka leppetrahvi, millest viimase nõudeõigus tekkis võlausaldajale tänu võlgnikupoolse põhivõla tasumisega viivitamise tõttu. Kokku oli põhivõla jääk võlgniku pankroti väljakuulutamise ajahetkel 76 380 000 EEK ning leppetrahv 16 014 256.4 EEK. Võlgnik oli võlausaldajate nõuete kaitsmise koosolekul vaielnud võlausaldaja nõudele vastu, mistõttu esitas võlausaldaja kohtule hagi osalise leppetrahvi nõude tunnustamiseks võlgniku pankrotimenetluses.

Võlgnik palus kohtul jätta võlausaldaja nõue tunnustamata osas, milles võlausaldaja nõuab võlgnikult leppetrahvi nõude tunnustamist. Võlgniku hinnangul ei olnud leppetrahviga tagatud need kohustused, mille rikkumise alusel võlausaldaja võlgnikult leppetrahvi nõudis. Alternatiivsena palus võlgnik kohtul juhul, kui kohus leiab, et võlausaldaja on õigustatud võlgnikult leppetrahvi nõudma, vähendada leppetrahvi mõistliku suuruseni tulenevalt asjaolust, et võlgniku näol on tegemist pankrotivõlgnikuga, kelle pankrotivarast ei jätku ilmselgelt võlausaldaja nõude rahuldamiseks.

Harju Maakohus rahuldab võlausaldaja hagi ning tunnustas võlausaldaja nõuet võlgniku pankrotimenetluses summas 210 972.76 EUR esimese järgu nõudena. Harju Maakohtu hinnangul ei olnud leppetrahvinõue summas 210 972.76 EUR suur võrreldes võlgniku poolt tasumata põhivõlga summas 63 650 000 EEK (käibemaksuta) ehk olukorras, kus leppetrahv moodustas vaid 5.2% põhinõudest. Leppetrahvi vähendamise aluseks ei olnud ka asjaolu, et võlgnik oli oma põhikohustuse osaliselt täitnud, kuivõrd tagas leppetrahv teiste, põhivõla tasumisega otseselt mitteseotud kohustuste täitmist. Kohtu hinnangul oli pooltevaheline asjaõigusleping selliselt osadeks jagatav ning konkreetne leppetrahvi kokkulepe käis just osa lepingu kohta.

¹⁴³ Harju Maakohtu otsus nr 2-11-27242

Kohus rõhutas otsuses ka asjaolu, et leppetrahvi nõudeõiguse tekkimiseks ei pea võlausaldaja olema kannatanud kahju. Kuivõrd võlgnik võlausaldaja kahju puudumise vastuväite leppetrahvile esitas, jättis kohus selle tähelepanuta. Samuti ei pidanud kohus põhjendatuks võlgniku vastuväidet, et kinnistu müügihinna osamaksete õigeaegse tasumata jätmise põhjuseks oli vahepeal tekkinud ülemaailmne majanduskriis, mille tulemusena ei osutunud võlgnikul enam majanduslikult võimalikuks põhivõlga tasuda ning mille tulemusena muutus võlgnik hilisemalt maksejõuetuks ning oli sunnitud välja kuulutama oma pankroti. Kohtu hinnangul ei olnud oluliselt muutunud majanduskeskkond aluseks lepingurikkumisele.

Eelpooltoodud kaasuses on kohus erinevalt eelnevalt viidatud kaasusest pidanud põhjendatuks leppetrahvi täies ulatuses väljamõistmist ka pankrotivõlgnikult kui eelduslikult raskes majanduslikus olukorras olevalt isikult. Seejuures ei ole kohus pidanud põhjendatuks võlgniku vastuväiteid, et lepingurikkumise ning seeläbi leppetrahvi sissenõutavaks muutumise tingis oluliselt halvenenud majandussituatsioon, samuti ei olnud kohtu hinnangul raskest majanduslikust olukorrast tulenevalt tekkinud võlgniku maksejõuetus piisavaks põhjuseks, et leppetrahvi vähendada võlgniku raskest majanduslikust olukorrast tulenevalt. Käesoleva kaasuse puhul on selgelt tegemist tagatisfunktsiooniga leppetrahviga, kus võlausaldaja ei ole kahju kannatanud. Kahju puudumist ei ole kohus aga pidanud piisavaks põhjuseks, et võlgniku rasket majanduslikku olukorda silmas pidades leppetrahvi vähendada.

KOKKUVÕTE

Antud magistritöö eesmärgiks oli teaduslikult kirjeldada viivise ning leppetrahvi mõistliku suuruse hindamise kriteeriume. Antud kriteeriumite hindamisel võttis töö autor aluseks esmalt viivise ning leppetrahvi vähendamise üldised alused ning vaatles neid iga viivise ja leppetrahvi vähendamise puhul eraldi. Seejärel käsitles töö autor iga kriteeriumi puhul eraldi asjassepuutuvaid kohtulahendeid, nii viivise kui leppetrahvi puhul eraldi. Kohtupraktika valikul toetus autor eelkõige nendele kohtulahenditele, kus kohus peatus pikemalt viivise või leppetrahvi mõistliku suuruse hindamise küsimustel. Mõne kaasuse puhul on kohus ka sisustanud VÕS §-s 162 nimetatud „mõistlikku suurst“, mille puhul on kohus pidanud vajalikuks rõhutada, et mõistliku suuruse näol on tegemist abstraktse väärtushinnanguga viivise või leppetrahvi summale, kuid mida ei ole üheselt võimalik sisustada, kuivõrd vähendab kohus viivist või leppetrahvi oma siseveendumuse alusel. Seega ei eksisteeri kohtu hinnangul nn absoluutset määra, milleni võib kohus viivist või leppetrahvi vähendada, kuivõrd tuleb viivise või leppetrahvi mõistlikkust hinnata iga konkreetse kaasuse puhul eraldi, tulenevalt nii konkreetse kaasuse asjaoludest kui ka poolte poolt esitatud tõenditest.

Samas on kohus mitmel puhul lähtunud õiguskirjanduses kui ka varasemas kohtupraktikas kehtivatest nn rusikareeglitest, mille arvestamata jätmine ei ole üldjuhul põhjendatud. Näiteks on viivise vähendamise puhul üldiseks rusikareegliks, et viivist ei ole üldjuhul põhjendatud vähendada alla seadusejärgse ulatuse. Seda muuhulgas põhjusel, et erinevalt leppetrahvist on võlausaldaja õigustatud nõudma võlgnikult viivist seadusejärgses määras ka juhul, kui eraldi viivisekokkulepe pooltevahelises lepingus puudub. Kohus peab viivise vähendamisel võtma arvesse ka viivise kui õiguskaitsevahendi üldist eesmärki, milleks on tagada, et võlausaldaja saab oma raha kasutamise eest tasu olukorras, kus leping on võlgnikupoolse lepingurikkumise tulemusena üles öeldud ning võlausaldajal puuduvad muud võimalused oma raha (st põhivõla) kasutamise eest tasu saamiseks.

Tõendamiskoormise puhul on kohus mõnel puhul andnud menetlusosalistele ka konkreetseid suunised, kuidas peab tõendamiskoormist kandev pool oma väiteid tõendama. Näiteks olukorras, kus võlgnik taotleb kohtult viivise või leppetrahvi vähendamist tulenevalt oma raskest majanduslikust olukorrast, peab võlgnik esmalt tõendama kohtule, et nõutav viivis või leppetrahv võib selle täies ulatuses väljamõistmisel seada ohtu võlgniku majandusliku või füüsilise eksistentsi või tuua kaasa olukorra, kus võlgnikul ei ole enam tagatud minimaalselt inimväärikaks eluks vajalikud standardid. Sellisel juhul peab võlgnik esmalt esitama kohtule tõendid oma raske

majandusliku olukorra kohta, mh andma kohtule ülevaate temale kuuluva vara koosseisust, töökoha või muu sissetuleku olemasolust, aga ka asjaolust, kas võlgniku ülalpidamisel on alaealised lapsed või muud teovõimetud isikud.

Käesolevas magistritöös allikatena kasutatud kohtulahenditest mitmes on kohus kasutanud ulatuslikult oma diskretsiooniõigust leppetrahvi või viivise vähendamisel ka juhul, kui kohus ei ole üldreegli kohaselt eelnevalt tuvastanud, et viivis või leppetrahv on antud juhul ebamõistlik. Nimetatud üldreegli kohaselt peab kohus enne võlgniku majandusliku olukorra hindamist kaaluma teisi viivise ja leppetrahvi vähendamise kriteeriume – kohustuse täitmise ulatust võlgniku poolt ning võlausaldaja õigustatud huvi. Nimetatud kriteeriumite kaalumise pinnalt peab kohus jõudma järeldusele, kas võlausaldaja poolt nõutav viivis või leppetrahv on antud juhul ebamõistlik või mitte. Alles pärast antud küsimuses seisukohale jõudmist hindab kohus võlgniku majanduslikku seisundit.

Praktikas on kohus aga vähendanud viivist või leppetrahvi võlgniku raskest majanduslikust olukorrast tulenevalt ka juhul, kui kohus ei ole eelnevalt leidnud, et viivis või leppetrahv on ebamõistlikult kõrge. Tihti on selliste juhtumite puhul asjaoluks, mille tõttu kohus viivist või leppetrahvi vähendab, olukord, kus võlgnik kasvatab või peab üleval alaealisi lapsi või muid teovõimetuid isikuid. Tegemist on seega mõneti vastuolulise olukorraga, kus kohus ühelt poolt leiab, et leppetrahv või viivis selle nõutud suuruses ei ole ebamõistlikult kõrge, kuid on sellest hoolimata kõiki asjaolusid arvesse võttes sunnitud viivist või leppetrahvi vähendama, kuivõrd on kohtu kohustuseks teiselt poolt tagada, et viivise või leppetrahvi väljamõistmisega ei satuks ohtu võlgniku füüsilisele või majanduslikule eksistentsile või ei tekiks olukord, kus võlgnikul ei oleks enam tagatud inimväärikus eluks vajalikud standardid. Samuti ei pea kohus üldjuhul mõistlikuks viivise või leppetrahvi väljamõistmisega tekitada võlgniku maksejõuetuks muutumise ohtu. Selline kohtu seisukoht on eelkõige olukordades, kus tegemist on tagatisfunktsiooni omava leppetrahviga ning võlausaldaja poolt lepingurikkumise tulemusena kannatatud kahju ei ole suur. Sellistes olukordades on kohus leidnud, et väljamõistetava viivise või leppetrahvi näol on juba tagatud hüvitis võlausaldajale lepingu täitmise huvi kahjustumise eest, samas ei koorma viivis või leppetrahv võlgnikku ebamõistlikult.

Empiirilise uurimismeetodi rakendamise käigus on saanud ilmseks asjaolu, et kohus vähendab viivist või leppetrahvi üldjuhul samadest kaalutlustest lähtudes. Näiteks on kohus esmalt vähendanud viivist, tulenevalt võlgniku raskest majanduslikust olukorrast, ning seejärel vähendanud

ka leppetrahvi viitega samadele kaalutlustele, mida kohus käsitles juba eelnevalt viivise vähendamise puhul. Kohus hindab mõlema õiguskaitsevahendi puhul samasid kriteeriume ning lähtub üldjuhul ka samadest põhjendustest. Seejuures on kohtupraktikas olulisel kohal ka TsK-is kehtinud põhimõte, mille kohaselt tuleb viivist või leppetrahvi selle mõistliku suuruse hindamisel võrrelda võlausaldaja kahjudega. Samas on kohtupraktika pärast VÕS-i jõustumist nn mõnevõrra laiendanud küsimuste ringi, mida kohus hindab. Kui TsK-ist tuleneva, viivise ja leppetrahvi võlausaldaja kahjudega võrdlemise põhimõte käsitles eelkõige võlausaldaja rahalisi huve, on kohtud hilisemalt kaalunud lisaks võlausaldaja rahalisele huvile ka muid võlausaldaja huve, mh huvi lepingu täitmise vastu. Selline huvide kaalumine toimub eelkõige tagatisfunktsiooniga leppetrahvi puhul, kus kohus hindab leppetrahvi suuruse põhjendatust mitte eelkõige võlausaldaja varalistest huvidest, mh huvist saada tema poolt tegelikkuses kannatatud kahju eest hüvitist, vaid kohus hindab lisaks ka seda, kas leppetrahvil võis olla eelkõige eesmärk tagada poolte huvi lepingu täitmise vastu ning kas väljamõistetava leppetrahvi suurusega on tagatud ka hüvitis võlausaldajale eelnevalt nimetatud huvide kahjustumise eest.

Magistritöö alustamisel valitud töö ülesehitus ning uurimismeetod on autori arvates ennast õigustanud, kuivõrd võimaldab viiviste ja leppetrahvi koos käsitlemine sama hindamiskriteeriumi puhul saada ülevaate kahe eri õiguskaitsevahendi sarnasustest ning erinevustest. Samuti võimaldab töö struktuur, mille kohaselt on viivise või leppetrahvi vähendamise üldisi kriteeriume käsitletud iga kriteeriumi puhul kohtupraktikast eraldi, luua lugejale selge ülevaate erinevustest viivise või leppetrahvi vähendamise üldiste eelduste ning tegeliku kohtupraktika vahel. Ehkki kohus on üldjuhul juhindunud leppetrahvi või viivise mõistliku suuruse hindamisel selle üldistest eeldustest, mh hindamise järjekorrast: kohustuse täitmise ulatus, võlausaldaja õigustatud huvi, võlgniku majanduslik seisund, siis on kohus toiminud üldistest eeldustest mõnevõrra erinevalt, vähendades leppetrahvi või viivist isegi juhul, kui kohus on eelnevalt leidnud, et viivis või leppetrahv ei ole iseenesest ebamõistlik.

Lisaks võimaldab töö struktuur ehk kohtupraktika eraldi käsitlemine anda lugejale selge ülevaate ka küsimuses, kuidas kohus tegelikkuses viivise või leppetrahvi vähendamise eeldusi rakendab ning mõnel puhul ka neid sisustab. Kuivõrd ei ole leppetrahvi või viivise vähendamise puhul kindlat seisukohta, millise ulatuseni võib kohus leppetrahvi vähendada, võimaldab just kohtupraktika eraldi käsitlemine saada ülevaadet millises ulatuses viivise või leppetrahvi vähendamist kohus mõistlikuks peab. Kui õiguskirjanduses on viivist kirjeldatud ebamõistlikult kõrgena eelkõige juhul, kui viivisemäär ületab samas kutsetegevusosalal üldiselt levinud viivisemäära, näiteks olukorras, kus

antud tegevusalal on keskmiseks viivisemääraks 0.1-0.15% päevas, kuid antud kaasuse puhul on viivisemäär 0.5% päevas, siis kohus ei võta hindamisel üksnes aluseks mitte konkreetset viivisemäära ennast, vaid hindab ka viivisenõude rahalist suurust. Magistritöös viidatud kaasustes on kohus esmalt tõdenud, et konkreetne viivisemäär ei ole iseenesest ebatavaline või liialt kõrge, kuid viiviste summa, mida võlausaldaja nõuab, on objektiivselt vaadelduna suur rahasumma, mida võlgnikul ei ole näiteks tema raskest majanduslikust olukorrast tulenevalt võimalik tasuda.

Samuti on kohus lisaks viivise ja leppetrahvi vähendamise kriteeriumite hindamisel kaalunud ka muid elulisi asjaolusid, mille esinemist ei ole õiguskirjanduses olnud võimalik ette näha.. Näiteks on kohus vähendanud leppetrahvi või viivist olukorras, kus vahepeal oluliselt halvenenud majanduskeskkond (2008.a sügisel alanud ülemaailmne majanduskriis) on kohtumenetluse või lepingu kehtivuse ajal oluliselt halvendanud võlgniku majanduslikku positsiooni võrreldes olukorraga, mis valitses enne majanduskeskkonna halvenemist. Samas nähtub magistritöös viidatud kaasustest, et eri astme kohtud on majanduskriisi mõju hinnanud erinevalt. Näiteks on ringkonnakohus vähendanud leppetrahvi majanduskriisi mõjudest tulenevalt olukorras, kus maakohus on eelnevalt pidanud majanduskriisi mõjusid võlgniku poolset lepingurikkumist mittepõhjendavaks asjaoluks. Seega ei kehti sarnaselt viivise või leppetrahvi vähendamise määra küsimuses ühtset seisukohta ka küsimuses, kui palju võivad võlgnikust mittesõltuvad asjaolud mõjutada kohut leppetrahvi või viivise mõistliku suuruse hindamisel.

Töö autor on enda hinnangul antud magistritöö alguses püstitatud eesmärgi saavutanud. Käesolev magistritöö annab lugejale põhjaliku ülevaate viivise ja leppetrahvi mõistliku suuruse hindamise kriteeriumitest, asjassepuutuvast kohtupraktikast ning viivise ja leppetrahvi vähendamise sarnasustest ja erinevustest. Samuti on valitud teemal teadustöö vajalik ning otstarbekas, kuivõrd ei käsitle senised t viivise ja leppetrahvi teemadel koostatud teadustööd kuigi põhjalikult viivise või leppetrahvi vähendamise küsimusi. Kõnealused tööd käsitlevad viivist või leppetrahvi kui õiguskaitsevahendit üldises võtmes, kuid ei võimalda lugejal saada piisavat informatsiooni viivise või leppetrahvi vähendamise võimalikkuse ning praktika kohta. Töö teemavalik on autori hinnangul samuti põhjendatud, kuivõrd on viivise ja leppetrahvi nõuded Eesti õiguspunktikas jätkuvalt laialt levinud, mistõttu ei ole uurimistöö teema näol tegemist mõne vähetähtsa küsimuse käsitlemisega.

SUMMARY

The Criteria for the evaluation of the reasonable amount for penalty for late payment and liquidated damages

This masters' thesis concentrates on the analysis of the criteria for the evaluation of reasonableness of both penalty for late payment as well as liquidated damages. These legal remedies are of very similar essence, illustrated by the fact that penalty for late payment was previously considered as a subcategory of liquidated damages. Although the Law of Obligations Act (hereinafter: the LOA) does no longer regard penalty for late payment as a subcategory of liquidated damages, as opposed to the Civil Code of Estonian Soviet Socialist Republic, the reduction of both legal remedies is identical, as pursuant to section 162 of the LOA.

The three main criteria of reduction of penalty for late payment and liquidated damages are: a) the extent of performance by the breaching party; b) the legitimate interest of the creditor and c) the economic status of the debtor. All these criteria are of equal value, the general rule however is that the court firstly determines, whether the sum of the penalty for late payment or liquidated damages is unreasonably high, by way of evaluating the extent of performance by the breaching party and the legitimate interest of the creditor. Only after the careful evaluation of such criteria can the court then evaluate the economic status of the creditor. However, if the court feels, that although the sum of the penalty for late payment or liquidated damages is not unreasonably high, the court may still reduce the sum due to the severe economic status of the creditor. The reason for this is that the court has to simultaneously secure the satisfaction of the interest of the creditor and ensure, that the sum of the penalty for late payment or liquidated damages does not unreasonably hinder the economic stability of the debtor. The determining of the best possible solution in such cases is always very difficult, due to which the legislator has awarded the court with wide options to evaluate the reasonableness of the penalty for late payment or liquidated damages.

The judicial practice has somewhat changed since the LOA's entry into force. Since the Civil Code clearly stated that the court should compare the sum of the penalty for late payment or liquidated damages to the loss actually suffered by the creditor, but the LOA does not state such guidelines, the judicial practice has become somewhat more thorough in the evaluation of the interests of both parties. The court nowadays evaluates other interests of the creditor in addition to the financial interests. The other interest in this case can be the interest of the creditor for due performance of the contract. The sum of liquidated damages can sometimes carry a security function, pursuant to which

the first purpose of such liquidated damages is not to compensate the creditor for direct loss suffered, but to secure that the parties perform their respective obligations diligently. In such cases the court may feel, that although the sum of the liquidated damages itself would seem high, the purpose of such liquidated damages was clearly to secure the due performance of the parties. Provided there are no economic circumstances present, the court may award the sum of liquidated damages to the creditor in full, albeit the fact that the creditor has not actually suffered considerable loss due to the breach of contract by the opposite party.

However, the court may still reduce the sum of liquidated damages even if the court has previously determined that the sum was not unreasonably high due to its security purpose. This is common in cases where the debtor's financial or physical existence would be seriously hindered if the court awards the sum in full. The court may therefore be forced to reduce the sum, in order to avoid serious hindrance to the well-being of the debtor.

Although both legal remedies, penalty for late payment and liquidated damages, are very similar, they do however have a number of differences. Firstly, the creditor may demand the payment of liquidated damages only if the parties have previously agreed on this, as opposed to the penalty for late payment, where the creditor may demand the payment for late penalty even if the parties had not previously agreed on this, albeit only in the rate provided by law. Therefore penalty for late payment is somewhat more widespread, even if the creditor may demand penalty for late payment only to lesser extent than in the rate provided by the contract.

Both legal remedies carry the compensatory function – the penalty for late payment and liquidated damages are both regarded as a form of compensation to the creditor for loss suffered. In addition, the creditor may demand compensation for damages in the rate, which exceed the sum of penalty for late payment or liquidated damages. The compensatory function of the penalty for late payment is however somewhat different than the compensatory function of liquidated damages. If the penalty for late payment is generally regarded as remuneration for the creditor for the use of his assets, the compensatory function of liquidated damages ensures the compensation for the loss of interest of the creditor for due performance of the contract, caused by the party in breach. Both legal remedies however are regarded as compensation for direct loss suffered by the creditor.

One other notable difference is that penalty for late payment is always determined as a percentage of the main debt, liquidated damages is generally determined as a fixed sum. Furthermore, the

injured party may demand the penalty for late payment for each day the breaching party is in delay, in case of liquidated damages however the creditor may only demand liquidated damages once. However, this rule is not the only option, as the parties have in some cases determined liquidated damages as a percentage of the main debt, similarly to penalty for late payment, as opposed to a fixed sum. In such cases the injured party must pay liquidated damages to the creditor as a percentage of the main debt for each day until the breaching party performs his duties diligently. This is not however very common, as the creditor can demand liquidated damages as a percentage in cases where the debtor fails to perform an obligation by due date. The liquidated damages in this case is almost identical to the penalty for late payment, which is counted by each day.

Since the discretion of the reduction of the penalty for late payment or liquidated damages rests solely on the court, the court is therefore free to evaluate other criteria in addition to the general criteria described hereinabove. For example, the court may take into account such circumstances that were beyond the control of the debtor. Such a circumstance can be the worldwide economic crisis, which affected almost every person but which was beyond their control. For example, the court may reduce the penalty for late payment or liquidated damages in cases where the economic status of the debtor was sound at the time of signing the contract or the commencement of court proceedings, but have since considerably worsened due to the general economic crisis. Although the judicial practice shows that the courts evaluate this circumstance differently, the general rule is that the courts take such circumstances into account.

The author of this thesis feels that the structure of the thesis chosen in the beginning of the thesis has justified itself to the full, since the reader cannot otherwise receive a complete overview of the problem encountered in this thesis. If the general criteria of the reduction of the penalty for late payment or liquidated damages would have been dealt together with the judicial practice, the theoretical and practical aspects of the reduction could have been impossible to differ. Such differentiation is however necessary, since the judicial practice is in some cases opposite to the theoretical aspects of the reduction. Such differentiation may also prove useful to judges, lawyers and other people working in the legal field, since the information presented in this thesis can somewhat anticipate the court's decision whether to reduce the penalty for late payment or liquidated damages, or not. The author also feels that the subject of the thesis is also sound, since the majority of the monetary obligations consists of penalty for late payment and liquidated damages, which makes the analysis of the criteria for reduction of such legal remedies a topical agenda. Furthermore, there are no such previous scientific works published on the subject.

ALLKIRI JA KUUPÄEV

Allkiri (Hendrik Mühls)

Kuupäev:

KASUTATUD KIRJANDUS

- 1) **Anajeva, J.** Nõukogude tsiviilõigus. Üldosa. Tallinn. Valgus. 1971
- 2) **Annus L S.** Leppetrahv kui kahju hüvitamise instrument. bakalaureuse töö. Juhendaja: A Värv. Tallinn. 2009 (käsikiri Tartu Ülikooli Õigusinstituudi eraõiguse instituudis)
- 3) **Beatson J.** Anson's Law of Contract. Oxford University Press. 1998
- 4) **Johasoo, H.** Lepingud. Näidised ja kommentaarid. Käsiraamatute kirjastus. Tallinn 2008
- 5) **Koger K.** Viivisnõue. Bakalaureuse töö. Juhendaja: M Kingisepp Tartu Ülikool. Tallinn. 2006. (käsikiri Tartu Ülikooli Õigusinstituudi eraõiguse instituudis)
- 6) **Kroon K.** Viivis. Bakalaureuse töö. Juhendaja: M Kingisepp Tartu Ülikool. Tallinn 2004 (käsikiri Tartu Ülikooli Õigusinstituudi eraõiguse instituudis)
- 7) **Kõrgesaar K.** Viivis ja leppetrahv. Bakalaureuse töö. Juhendaja: M Kingisepp. Tallinn 2005 (käsikiri Tartu Ülikooli Õigusinstituudi eraõiguse instituudis)
- 8) **Mühls, H.** Leppetrahvi mõistlik suurus. Uurimistöö. Juhendaja: M A Simovart. Tallinn. 2010. (käsikiri Tartu Ülikooli Õigusinstituudi eraõiguse instituudis)
- 9) **Mühls, H.** Viivise mõistliku suuruse hindamise kriteeriumid. Uurimistöö. Juhendaja: M A Simovart. Tallinn 2011 (käsikiri Tartu Ülikooli Õigusinstituudi eraõiguse instituudis)
- 10) **Rebmann K. Säcker F J.** BGB kommentaarid. Frankfurt. 2000.
- 11) **Saare K. Sein K. Simovart M A.** Laenusaja õiguste kaitse SMS-laenu lepingute puhul. Juridica I. 2010. Lk 41 - 50
- 12) **Sander A.** Leppetrahv. Juridica X. 2003. Lk 684-693
- 13) **Schlectriem, P.** Võlaõigus. Üldosa. 2.trükk. Juura. Õigusteabe AS. Tallinn 1999.
- 14) **Simovart M.** The Standard of Reasonableness in the Estonian Law of Obligations. Development of Estonian ontract and Company Law in the Context of the Harmonized EU law I. Tartu University Press. 2007. Pp 65-86
- 15) **Varul, P. Kull I. Kõve V. Käerdi M.** Võlaõigusseadus I: kommenteeritud väljaanne. Kirjastus „Juura“. Tallinn. 2006.
- 16) **Vahermets S.** Mõistlik tähtaeg lepingulise kohustuse täitmisel. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool. Tallinn. 2007 (käsikiri Tartu Ülikooli Õigusinstituudi eraõiguse instituudis)

KASUTATUD SEADUSAKTID JA MUDELSEADUSED

- 17) **BGB** – Bürgerliches Gesetzbuch. 1900. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/ seisuga 6.mai 2013.
- 18) **CISG** – Convention of International Sale of Goods. 1980. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://cisgw3.law.pace.edu/cisg/text/treaty.html> seisuga 6.mai 2013.
- 19) **DCFR** – Draft Common Frame of Reference. 2009. Arvutivõrgus kättesaadav: http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcfr_outline_edition_en.pdf seisuga 6.mai 2013.
- 20) **PECL** – Principles of European Contract Law. 1999. Arvutivõrgus kättesaadav: http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/PECL%20engelsk/engelsk_partI_og_II.htm seisuga 6.mai 2013.
- 21) **PICC** – Principles of International Commercial Contracts. 2004. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/main.htm> seisuga 6.mai 2013.
- 22) **TsK** – Eesti NSV Tsiviilkoodeks. 12.juuni 1964. RT 1964 , 25, 115.
- 23) **TsüS** – Tsiviilseadustiku Üldosa Seadus. 27. märts 2003. RT I 2003, 13, 63. RT I 06.12.2010
- 24) **VÕS** – Võlaõigusseadus. 26.september 2001. RT I 2002, 53, 336. RT I, 08.07.2011, 21

- 25) **Harju Maakohtu otsus** nr 2-09-62805
- 26) **Viru Maakohtu otsus** nr 2-07-1965
- 27) **Pärnu Maakohtu otsus** nr 2-11-51104
- 28) **Harju Maakohtu otsus** nr 2-11-2854
- 29) **Harju Maakohtu otsus** nr 2-04-253
- 30) **Viru Maakohtu otsus** nr 2-06-5624
- 31) **Tartu Maakohtu otsus** nr 2-07-23710
- 32) **Harju Maakohtu otsus** nr 2-10-65369
- 33) **Harju Maakohtu otsus** nr 2-09-16477
- 34) **Tartu Maakohtu otsus** nr 2-12-11463
- 35) **Tartu Maakohtu otsus** nr 2-11-54994
- 36) **Tartu Maakohtu otsus** nr 2-06-39342
- 37) **Harju Maakohtu otsus** nr 2-11-27242
- 38) **Tartu Maakohtu otsus** nr 2-09-67013
- 39) **Tartu Maakohtu otsus** nr 2-10-2459
- 40) **Tartu Maakohtu otsus** nr 2-10-3294
- 41) **Tartu Maakohtu otsus** nr 2-09-32859
- 42) **Pärnu Maakohtu otsus** nr 2-07-17752
- 43) **Pärnu Maakohtu otsus** nr 2-12-28161
- 44) **Harju Maakohtu otsus** nr 2-09-14747
- 45) **Harju Maakohtu otsus** nr 2-08-49597
- 46) **Harju Maakohtu otsus** nr 2-06-20509
- 47) **Harju Maakohtu otsus** nr 2-07-13541
- 48) **Harju Maakohtu otsus** nr 2-10-44353
- 49) **Tartu Maakohtu otsus** nr 2-11-18292
- 50) **Viru Maakohtu otsus** nr 2-06-3291
- 51) **Tallinna Ringkonnakohtu otsus** nr 2-04-1002
- 52) **Tallinna Ringkonnakohtu otsus** nr 2-11-9410
- 53) **Tallinna Ringkonnakohtu otsus** nr 2-10-3776
- 54) **Tallinna Ringkonnakohtu otsus** nr 2-11-19769
- 55) **Tallinna Ringkonnakohtu otsus** nr 2-08-7134
- 56) **Tallinna Ringkonnakohtu otsus** nr 2-09-17663

57) **Tallinna Ringkonnakohtu otsus nr 2-09-38109**

- 58) **Riigikohtu otsus** nr 3-2-1-108-02
- 59) **Riigikohtu otsus** nr 3-2-1-162-12
- 60) **Riigikohtu otsus** nr 3-2-1-66-05
- 61) **Riigikohtu otsus** nr 3-2-1-139-09
- 62) **Riigikohtu otsus** nr 3-2-1-80-02
- 63) **Riigikohtu otsus** nr 3-2-1-41-07
- 64) **Riigikohtu otsus** nr 3-2-1-87-10
- 65) **Riigikohtu otsus** nr 3-2-1-157-10
- 66) **Riigikohtu otsus** nr 3-2-1-80-99
- 67) **Riigikohtu otsus** nr 3-2-1-147-09
- 68) **Riigikohtu otsus** nr 3-2-1-100-07
- 69) **Riigikohtu otsus** nr 3-2-1-88-10
- 70) **Riigikohtu otsus** nr 3-2-1-78-05
- 71) **Riigikohtu otsus nr 3-2-1-45-03**

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina _____

(*autori nimi*)

(sünnikuupäev: _____)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

(*lõputöö pealkiri*),

mille juhendaja on _____,

(*juhendaja nimi*)

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus/Tallinnas/Narvas/Pärnus/Viljandis, _____ (*kuupäev*)